

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Helina Harend

EMA-, ISA-, ÕE- JA VENNANIMETUSED EESTI REGILAUDES

Magistritöö

Juhendajad Karl Pajusalu ja Mari Sarv

Tartu 2024

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Sugulussõnavara uurimise meetodid ja aineistik	7
1.1. Uuemad sugulussõnavara uurimused maailmas	8
1.2. Eesti ja läänemeresoome sugulussõnavara uurimusi.....	11
2. Ema-, isa-, õe- ja vennanimetused	18
2.1. Emanimetused	18
2.2. Isanimetused	19
2.3. Õenimetused	20
2.4. Vennanimetused	21
3. Eesti regilaul.....	23
4. Materjal ja meetod.....	29
5. Nelja sugulusnimetuse levik eesti regilauludes.....	33
5.1. Emanimetuste levik	33
5.2. Isanimetuste levik.....	47
5.3. Õenimetuste levik.....	57
5.4. Vennanimetuste levik	65
6. Levikuandmete analüüs.....	70
6.1. Emanimetuste analüüs	70
6.2. Isanimetuste analüüs.....	73
6.3. Õenimetuste analüüs.....	75
6.4. Vennanimetuste analüüs.....	76
6.5. Nelja sugulusnimetuse võrdlev analüüs	77
Kokkuvõte	79

Kirjandus	81
The terms of <i>mother</i> , <i>father</i> , <i>sister</i> , and <i>brother</i> in Estonian runosongs. Summary	85
Lisa 1. Koostatud SQL päringud.....	87

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrekselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Sissejuhatus

Sugulussuhe on põlvnemisel põhinev suhe (EKSS) ehk järglaste ja eellaste vaheline suhe. Sugulussuhete kirjeldamiseks kasutatakse sugulussõnavara. Soome-ugri keeltele on omane rikkalik sugulussõnavara. Sellest on järeldatud, et sugulussuhted on muistses soome-ugri ühiskonnas olnud ühiselukorralduse alus. (Vaba 2011: 751) Soome-ugri keelte sugulussõnade süsteemid on läbi aegade muutunud. Vanemaid sõnu on asendatud uuemate laensõnade, tuletiste, lastekeelsete moodustiste ja liitsõnadega. Varajastest süsteemidest on kõige paremini säilinud need sõnad, mida läks kõnes tihti vaja ning mille abil moodustati tuletisi ja liitsõnu. (Rätsep 2009: 33)

Nii eesti keele kui ka läänemeresoome keelte sugulussõnavara on aegade jooksul palju uuritud. Teemat käsitlenud näiteks Aino Valmet (1952) diplomitöös „Sugulusmõisteid märkivat sõnavara eesti keeles“. Hilisemast ajast on sugulussõnavara uurinud Huno Rätsep (2009) artiklis „Mul kogu küla sugulasi täis. Sugulussõnadest ja nende päritolust“. Uurali keelte sugulussõnavara on laiemalt käsitlenud aga Niklas Metsäranta, Veronika Milanova ja Terhi Honkola (2023) artiklis „Borrowability of kinship terms in Uralic languages“.

Nimetatud autorid on tegelenud sugulussõnavaraga tavakeele aspektist. Regilaulude puhul on tähtis, et kasutatud sõnavormid sobituksid poeetilisse struktuuri. Teisalt on poeetilisel struktuuril teataval määral konserveeriv mõju. Poeetilisse struktuuri juba sobitatud keelelised üksused ei pruugi tavakeele muutustega alati kaasa minna ning seeläbi on kujunenud tavakeelest erinev, arhailisem keeleregister. Regilaulud kui arhailise keelekasutuse allikas annab võimaluse luua sugulussõnavarale uue konteksti, andes lisateadmisi sugulussõnade levikust. Korpuspõhine lähenemine võimaldab lisaks levikule vaadelda ka sõnatüvede, vormide jm keelenähtuste kasutussagedusi ja nende dünaamikat.

Magistritöö eesmärk on analüüsida tuumikperekonna mõisteid eesti regilauludes. Sellest tulenevalt on uurimisküsimused järgmised:

1. Milliseid tüvesid ja tüvevariante nende mõistete esitamiseks regilaulus on kasutatud ja kuidas need on levinud?
2. Kas ja kuidas erinevad regilaulu- ja murdeandmestiku põhjal saadud sugulussõnavara levikukaardid?
3. Milline analüüsitavatest sugulussõnadest on regilauludes kõige sagedasem?

Töös on püstitatud järgnevad hüpoteesid:

1. Eri piirkondades kasutatakse erinevaid nimetusi: iga analüüsitav sugulussõna on iseloomulik kindlale kitsamale või laiemale piirkonnale. Piirkondlikud levikualad on seotud ajalooliste keelekontaktidega.
2. Regilaulu- ja murdekaartide levikuandmed ühtivad, märkimisväärseid erinevusi nende võrdlusel ei ilmne.

Uurimus keskendub eesti regilaulude sugulussõnavarale. Uuritakse nelja keskse sugulussõna – ema, isa, õde ja vend – eri tüvede ja olulisemate tüvevariantide levikut regilauludes. Nende sugulussõnade analüüsimiseks kasutatakse läänemeresoome regilaulude koondandmebaasi eesti ainekse puuduvat osa. Koondandmebaas võimaldab teha SQL päringuid ja esitada tulemusi andmebaasiga seotud veebikeskkondades. Tulemused kaardistatakse kaardirakenduses FILTER visualizations.

Magistritöö koosneb kuuest põhipeatükist. Esimeses peatükis tutvustatakse uuemaid sugulussõnavara uurimusi maailmas ja antakse ülevaate eesti ja läänemeresoome sugulussõnavara uurimustest. Teises peatükis tutvustatakse ema-, isa-, õe- ja vennanimetusi, kolmandas eesti regilaulu olemust. Neljandas peatükis esitatakse materjali ja meetodi kirjeldus. Viies peatükk sisaldab analüüsitavate sugulussõnade levikukaarte. Kuuendas peatükis esitatakse koostatud kaartide analüüs.

1. Sugulussõnavara uurimise meetodid ja aineistik

Sugulussuhe on põlvnemisel põhinev suhe (EKSS) ehk järglaste ja eellaste vaheline suhe. Perekondlike suhete kirjeldamiseks kasutatakse sugulussõnavara (ingl *kinship terminology*) ja see on olemas kõigis keeltes. Erinevates kultuurides määratletakse sugulussõnavara erinevalt. Eesti keeles ja selles töös tähistatakse sugulussõnavara mõistega nii veresugulased kui ka hõimlased. Hõimlane on isik, kes on sugulaseks saanud abiellumise kaudu. Seega on hõimlus sugulus, mis tekib abikaasal ja tema veresugulastel teise abikaasa veresugulastega.

Sugulusmõistetega kirjeldatud suhted on sugulusvõrgustike alustalad ja need on paljudes ühiskondades ühiskonnaelu keskmes. Nende võrgustike kaudu antakse edasi keeli, gene ja kultuuri, seda nii vertikaalselt ühelt põlvkonnalt teisele kui ka horisontaalselt ühelt perekonnalt teisele. Seetõttu peetakse sugulusmõisteid põhisõnavara osaks. (Metsäranta jt 2023: 142)

Sugulussõnavara saab struktureerida erinevatele põhimõtetele tuginedes. Näiteks on soome keeles olemas eraldi mõisted venna, ema venna ja isa venna (*veli, eno* ja *setä*) jaoks, udmurdi keeles aga tähendab *agaj* nii vanemat venda kui ka isa venda. Seejuures tähistab ema venda eraldi sõna *čužmurt*. (Metsäranta jt 2023: 145) Erinevalt kaugematest sugulaskeeltest (mordva, mari, udmurdi, mansi, handi, ungari, neenetsi, kamassi) ei eristata läänemeresoome keeltes vanemat ja nooremat õde ja venda. Meie õde ja vend tähistab nii vanemat kui ka nooremat õde ja venda. (Vaba 2011: 755)

Sugulussõnade laenamine on sõltunud naaberrahvaste kontaktide tihedusest. Saami keeltes on soome ja germaani keeled olnud laensõnade kaks kõige silmapaistvamat allikat. Läänemeresoome keeltes on sugulusmõistete silmapaistvaimaks allikaks balti keeled. Kesk-Venemaal Volga ja selle lisajõgede ümbruses kõneldavad uurali keeled (mordva, mari, udmurdi) aga on palju laenanud turgi keeltest, peamiselt tšuvaši ja tatari keelest. (Metsäranta jt 2023: 143)

1.1. Uuemad sugulussõnavara uurimused maailmas

Sugulussõnavara on aja jooksul palju uuritud. See on olnud oluline uurimisteema nii antropoloogias kui ka keeleteaduses. Andmeid on kogutud keeltest üle maailma. Kaasaegset sugulussõnavara uurimise suunda on mõjutanud globaalse andmebaasi Kinbank loomine, mis koondab kogutud andmed üheks suureks andmebaasiks. Seeläbi on loodud erinevaid suguluskeelte tüpoloogiaid, mis aitavad keeli omavahel paremini võrrelda. Andmebaasi on lisatud ka läänemeresoome sugulussõnavara.

Sugulussõnavara olemust ja selle uurimise kujunemist käsitleb Dwight Read artiklis „Kinship terminology“. Read rõhutab, et sugulussõnavara ei erine ühiskonniti mitte ainult keelte, vaid ka kultuuriliste erinevuste tõttu. Teisalt on sugulussõnavara universaalne. Pole olemas ühiskonda, milles ei ole sugulussuhete väljendamiseks kasutusel vastav sõnavara. (Read 2015: 61, 62)

Sugulussõnavara moodustavad sugulusmõisted jaotatakse tavaliselt kaheks: mõisted, mis tähistavad veresugulasi (ingl *consanguineal kin terms*) ja põhinevad eeldusel, et esmased sugulussuhted määratakse kindlaks bioloogilise paljunemise teel, ning mõisted, mis tähistavad hõimlasi (ingl *affinal kin terms*) ja mis määravad suguluse abielu kaudu. Jaotust on aga kritiseeritud, sest eri kultuurides mõistetakse sugulust ja sugulussuhteid erinevalt ning see liigitus ei sobi ühtmoodi kõigi keelte jaoks. (Read 2015: 61)

Sugulussõnavara uurimused saidki alguse eeldusega, et sugulusnimetused on peamiselt geneoloogilise kategooria nimetused ning sugulussuhted määratakse paljunemise ja abielu kaudu. Read nimetab ühe esimese süstemaatilise sugulussõnavara uurimistööna Lewis Henry Morgani (1871) ülemaailmse uurimuse, milles Morgan käsitles sugulusnimetuste struktuurseid erinevusi. Töös eeldas Morgan, et sugulussuhted määratakse paljunemise ja abielu kaudu. Hilisemad etnograafilised uurimistööd on aga korduvalt näidanud, et sugulussuhete süsteemid ei põhine kõigis kultuurides selgel geneoloogial. (Read 2015: 62, 65)

Sugulussuhete ja -sõnavara edukamaks ja põhjalikumaks uurimiseks loodud globaalset andmebaasi Kinbank tutvustavad Passmore jt (2023) artiklis „Kinbank: A global database

of kinship terminology“. Andmebaasi on koondatud ja süstematiseeritud sugulusnimetused 1229 kõne- ja viipekeelest üle maailma, pakkudes seeläbi võimalust sugulussuhete mitmekesiseks analüüsiks.

Kinbanki andmekogus on 887 keelt, mis sisaldavad kõigi vanavanemate nimetusi, 864 keeles on õe-venna nimetused, 728 keeles on olemas vanemate ja nende õdede-vendade nimetused, 604 keeles on ka õe- ja vennalast (ingl *nibling*) märkivad nimetused ning 506 keeles on olemas õe-venna ja nõo nimetused. Andmebaasi kõige sagedasemad sugulusnimetused on tuumikperekonna nimetused: *isa* (1197), *ema* (1192), *noorem vend* (1161), *vanem vend* (1149), *vanem õde* (1138) ja *noorem õde* (1134). Neile järgnevad *isaisa* (1110) ja *emaisa* (1119). Keskmiselt on keeltes 23 nimetust: kaks vanavanema nimetust, kolm õe-venna nimetust, viis vanemaid ja nende õde-venda tähistavat nimetust, neli õe- ja vennalast märkivat nimetust, kuus õe-venna ja nõo nimetust. (Passmore jt 2023)

Nagu Dwight Read, nii viitavad ka Passmore jt sugulussõnavara uurimise ajaloolisele ulatusele. Antropoloogid on umbes 150 aastat tegelenud struktureeritud variatsiooni uurimisega sugulusnimetustes. Peaaegu kõik 20. sajandi etnograafid ja keeleteadlased, kes on analüüsinud ja kirjeldanud tegelikku keelekasutust kogukondades, tõid esile nende uuritavates kogukondades kasutusel olevad sugulusnimetused. Selle tulemusena on sugulussõnavara rikkalikult dokumenteeritud. Seejuures on andmed aga laialipaisatud. (Passmore jt 2023)

Kinbankil on potentsiaali taasühendada erinevad sugulusnimetusi uurivad distsipliinid, pakkuda vaba juurdepääsu keeleandmetele ja -allikatele ning koondada olemasolevad andmed ühtekokku. Andmebaas on üles ehitatud nii, et seda saab aja jooksul täiendada ja vajadusel parandada. (Passmore jt 2023) See kõik võimaldab uurijatel oma tööd efektiivsemalt ja uudsel moel teha, andes võimaluse erinevate erialade teadlastel ühe ja sama andmekoguga töötada.

Sam Passmore (2023) esitab artiklis „The global recurrence and variability of kinship terminology structure“ analüüsi, milles tugineb Kinbanki andmetele. Tööga näitab ta, et sugulusnimetuste struktuur on mitmekesisem kui tihtipeale eeldatakse ning selle varieeruvuse näitamiseks ei piisa juba olemasolevast kuue kategooriaga tüpoloogiast.

Tänapäevase kasutusel oleva kuue kategooriaga tüpoloogia arendas George Peter Murdock 1949. aastal ja see põhineb sugulusterminite erineval kasutamisel õdede-vendade ja nõbude suhtes. Iga tüübinimi on oma nimetuse saanud kogukonna järgi, mille eeskujul tüüp loodud on.

Siinkohal on tähtsad ka paralleel- ja ristsuhte (ingl *parallel and cross relations*) mõisted. Paljudes keeltes eristatakse geneoloogilist paralleelsuhet märkivat *nõbu*, kes on isa venna või ema õe järeltulija, ja geneoloogilist ristsuhet märkivat *nõbu*, kes on ema venna või isa õe laps. (Read 2015: 62)

Murdocki (1949: 223–224) tüpoloogia ja selle kirjeldus on järgmine:

1. Havai keeles nimetatakse kõiki nõbusid sama nimetusega, millega tähistatakse ka õde või venda.
2. Eskimo süsteemis märgib kõiki nõbusid mõiste *nõbu*.
3. Irokeesi keelesüsteemis nimetatakse paralleelnõbusid sama nimetusega, millega tähistatakse venda või õde. Ristnõbusid tähistab mõiste *nõbu*.
4. Sudaani keeltes nimetatakse ema- ja isapoolseid nii paralleel- kui ka ristnõbusid erinevate nimetustega.
5. Omaha süsteemis tähistatakse paralleelnõbusid sama nimetusega, millega tähistatakse ka venda või õde. Emapoolsed ristnõod on samasuguse nimetusega nagu ema või onu, isapoolsed ristnõod on vastavalt venna- ja õepoeg või venna- ja õetütar.
6. Crow keelesüsteemis on paralleelnõod sama nimetusega nagu vend või õde. Emapoolseid ristnõbusid nimetatakse samade mõistetega, millega tähistatakse poega või tütar, isapoolseid ristnõbusid tähistatakse isa või tädi mõistetega.

Passmore aga leiab, et esialgsed nimetused pole tänapäevaks enam sobilikud, mistõttu kasutab ta kirjeldavaid nimetusi: lineaarne (võrdub eskimo süsteemiga), kaheharuline ühinemine (ingl *bifurcate merging*; võrdub irokeesi, omaha ja *crow* keelesüsteemidega), põlvkondadevaheline (põhineb havai keelel) ja kaheharuline külgnevus (ingl *bifurcate collateral*; sudaani süsteemile omane). (Passmore 2023)

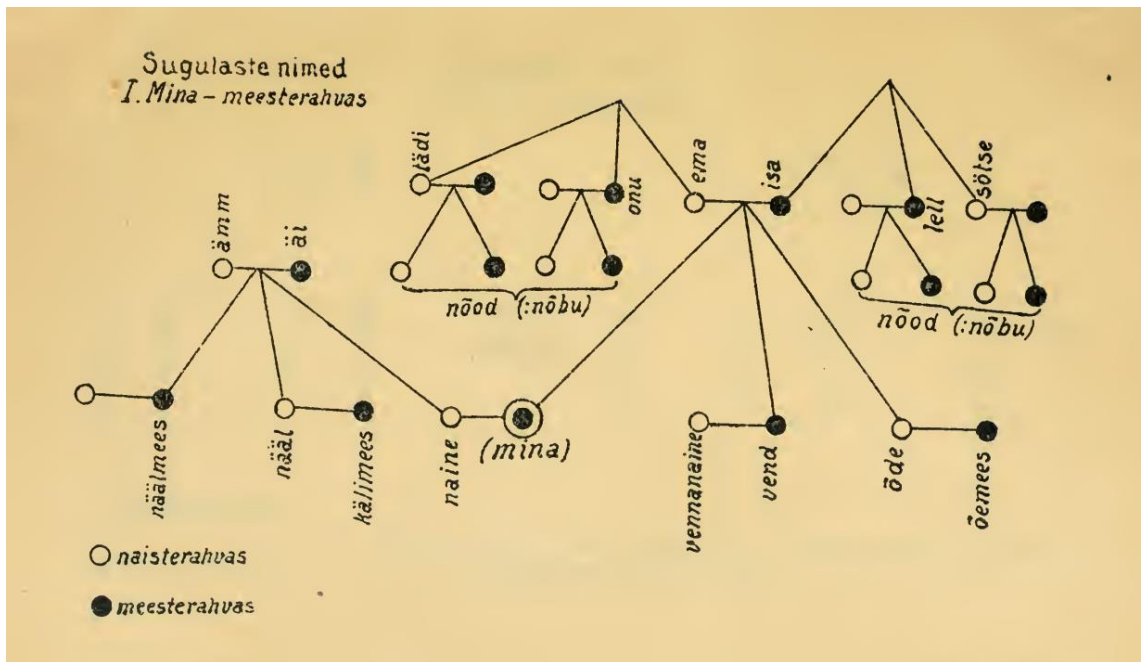
Uurimistöö keskse tulemusena leiti, et sugulusnimetused varieeruvad rohkem kui olemasolev tüpologia seda esitab. Kvantitatiivne lähenemine näitab, et erinevate sugulusnimetuste alamhulkades esineb samuti varieerumist. Näiteks, analüüsides koos õe-venna (ingl *siblings*) ja nõo nimetusi, siis nende hulgas on märgata suuremat süsteemsust. Ainult nõbusid märkivate nimetuste hulgas aga on varieeruvus arvestatavalt suurem. (Passmore 2023)

Kinbanki andmebaasiga on Passmore jt (2021) töötanud ka uurimuses „Kin against kin: internal co-selection and the coherence of kinship typologies“. Nad vaatlevad eelnevalt kirjeldatud George Peter Murdocki tüpoloogiate omavahelist sidusust, kasutades selleks kaasaegseid statistilisi lähenemisi Kinbanki andmetel.

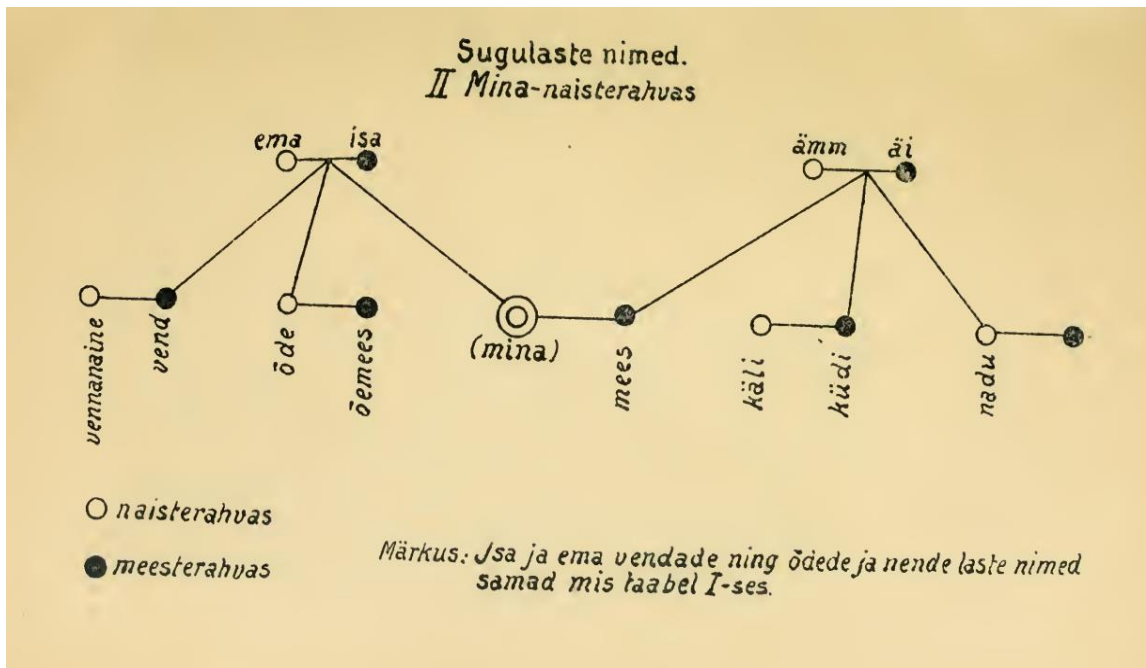
Uurimuse tulemusena leiti, et andmetes ei ilmne terminoloogiline sidusus põlvkondade vahel eriti selgelt. Korrelatsioonid on mõõdukad ja üks põlvkond ennustab parimal juhul pisut järgmist. Sugulussuhete paradigmat on vähem integreeritud, kui üldiselt usutakse, ning sugulussüsteemid on Murdocki tüpoloogiaga võrreldes laiemad. Tehtud uurimus näitab, et kui ühendada mahukad keelelised andmebaasid arvutustööriistadega, mis võimaldavad testida hüpoteese ja leida keerulisi mustreid, saame sugulussõnavarast palju heterogeensema pildi kui 20. sajandil loodud antropoloogilised tüpoloogiad seda kujutasid. (Passmore jt 2021: 191)

1.2. Eesti ja läänemeresoome sugulussõnavara uurimusi

Andrus Saareste (1921) teos „Murdesõnad Põhja-Eestist“ koosneb mitmesugustest murdesõnadest. Sõnade, nende tähenduste ja selgituste kõrval on Saareste raamatu lisades esitanud kaks joonist (vt joonis 1 ja joonis 2), millel on kujutatud sugulaste nimed. Esimesel joonisel on *ego* meessoost isik, teisel naissoost isik. Sugulussõnade valiku osas selgub, et Saareste käsitleb näälu naisterahvana. Eesti õigekeelsussõnaraamatu (ÕS 2018) järgi on nääl naisevend. Eesti murrete sõnaraamatu (EMS) andmeil aga võib nääl olla nii naisevend kui ka naiseõde.

Joonis 1. Sugulaste nimed. Mina-meesterahvas. (Saareste 1921)

Joonis 2. Sugulaste nimed. Mina-naisterahvas. (Saareste 1921)

Sugulussõnavara on põhjalikult uurinud Aino Valmet diplomitöös „Sugulusmõisteid märkivat sõnavara eesti keeles“. Töös annab Valmet ülevaate sugulussõnavara tähtsamatest nimetustest eesti keeles, arvestades sõnade esinemist nii kirja-, murde- kui ka rahvalaulukeeles. Ta käsitleb nende levikualasid ja seda, kas sõna on üldtuntud ja tarvitusel või kadumas ja kuulub ainult passiivse sõnavara hulka.

Aino Valmet leiab, et kõige tähtsamaid sugulusmõisteid märkivad nimetused on kuulunud läbi aja eesti keele sõnavara põhifondi (Valmet 1952: 159). Varem on keeles aga aktiivselt kasutatud sugulusnimetuste arv olnud suurem kui 20. sajandil. Näiteks on rohkem kasutatud ema ja isa sugulasi tähistavat terminoloogiat (*onu* 'ema vend', *lell* 'isa vend'), kuid teatavate nimetuste (*nadu*, *käli*) tähendus on ka vanemas kirjakeeles ebakindel, mis on iseloomulik keeles kadumisfaasis olevatele sõnadele. (Valmet 1952: 155)

Veel tõstab ta esile, et rahvalaulukeeles pole sageli nimetuste täpseid tähendusi võimalik kindlaks teha. Valmet tõdeb, et pole andmeid, et eesti keele sugulusterminoloogias oleks eristatud samas sugulusastmes olevaid nooremaid ja vanemaid isikuid. Ema ja isa, mehe ja naise sugulasi on aga osaliselt erinevate nimetustega märgitud. (Valmet 1952: 154–155)

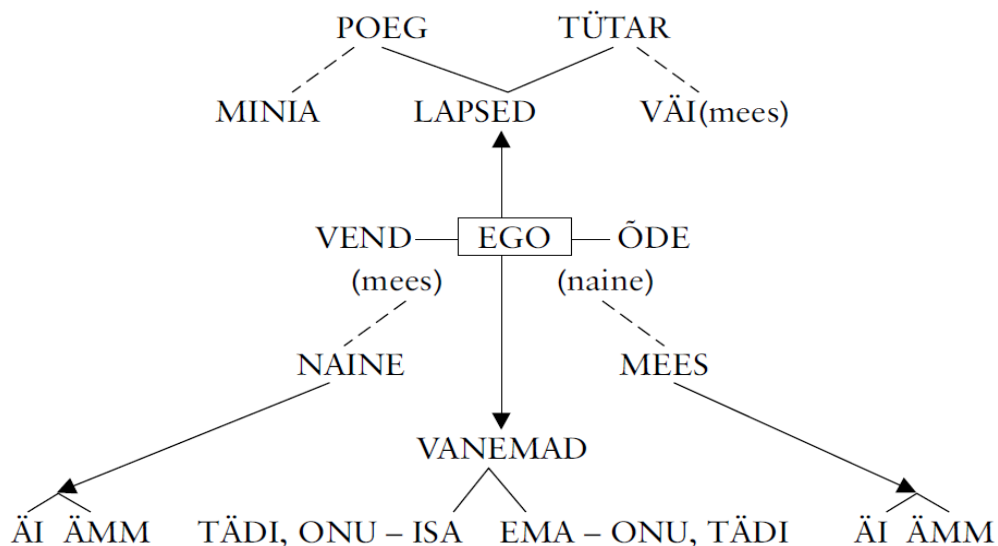
Eduard Väari 1953. aastal kaitstud kandidaadiväitekiri „Sugulusalane sõnavara läänemeresoome keeltes“ on samuti näide varasematest sugulussõnavara uurimustest (2013. aastal on töö ilmunud raamatuna). Väari esitab läänemeresoome keelte sugulussõnavara, selgitades, millised on keelte ühised terminid ja laenud, milline on laenude päritolu ning mis järeldusi nende kohta teha saab. Ta jaotab arutluse eesti keele sugulussõnava kohta kuueks peatükiks. Iga peatükk koosneb alapeatükkidest, kus autor esitab ladina- ja venekeelse sugulusmõiste, mille vasteid seejärel kirjeldab läänemeresoome keelte sugulussõnavaras.

Eduard Väari jõuab tulemuseni, et läänemeresoome keelte põline sugulussõnavara on soome-ugrilist päritolu. Soome-ugrilist päritolu on *mees*, *naine*, *poeg*, *ema*, *enne*, *isa*, *lell*, *väi*, *minia*, *küdi*, *nadu*, *käli*, *vend*. Teise rühma moodustavad sugulussõnad, mis on ühised ainult läänemeresoome keeltele. Sellised sõnad on näiteks *abielu*, *abikaasa*, *veli*, *onu*,

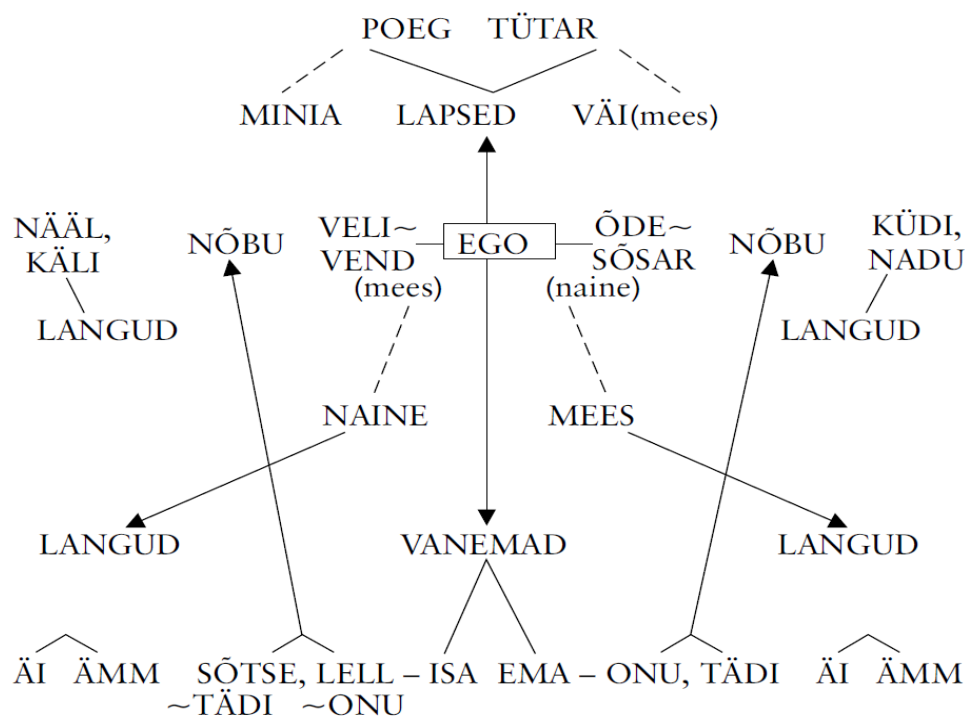
tädi, äi, ämm, lang, peig. Kui vaadelda nimetatud kahte rühma koos, siis on nendega võimalik tähistada peaaegu kõiki sugulusmõisteid. (Vääri 2013: 191–192)

Vääri toob esile, et kujunenud on tendents, kus vanad nimetused on hakanud asenduma uutega ja uuteks on liitsõnad. Eduard Vääri leiab, et „liitsõnadega asendamise tendents oli läänemeresoome keeltes eneses, seda tingis patriarhaalselt perekonnalt üleminek üksikperekonnale.“ Ta täheldab, et keerulisemaid sugulusmõisteid väljendati genitiivi või genitiivse liitumise teel saadud liitsõnadega. (Vääri 2013: 192–193)

Eesti sugulussõnu on võimalik käsitleda ka argi- ja kirjakeelsete registrite abil. Huno Rätsep on oma artiklis „Mul kogu küla sugulasi täis. Sugulussõnadest ja nende päritolust“ esitanud kaks skeemi, millest esimesel (joonis 3) kujutatakse meie argikeelseid sugulussõnu. Teise skeemi (joonis 4) lisas ta argikeelsetele sõnadele „Eesti õigekeelsussõnaraamatust“ leitud liitsugulussõnad, peegeldades seeläbi kirjakeeles võimalikku süsteemi. Skeemidel kujutatud *ego* tähistab, kellest sugulusvahekord lähtub. (Rätsep 2009: 23–24) Kahe süsteemi erinevus tuleneb sellest, et seoses ühiskonnas valdavate perekonnastruktuuride muutustega (suurperest tuumikperekonnani) on keerukam sugulusterminoloogia argikeelest taandunud.

Joonis 3. Eesti argikeele sugulussüsteem. (Rätsep 2009: 23)

Joonis 4. Eesti kirjakeele sugulussüsteem. (Rätsep 2009: 23)

Kahe skeemi võrdluses selgub, et kirjakeele süsteem on keerulisem. Kirjakeele süsteemi teeb keerulisemaks see, et selles on hõlmatud lõuna-eesti murrete sugulussüsteemile omased sõnad (*veli, sõsar, lell, sõtse*) ja teised käibelt taandumas olevad sõnad (*nõbu, langud, küidi, nadu, nääl, käli*). (Rätsep 2009: 24)

Neid süsteeme laiendavad veel liitsõnad ja sõnaihendid, mille moodustamine on võrdlemisi korrapärane. Liitsõnade osisteks on enamasti eelnevalt skeemidel esitatud liitsõnad, millele lisatakse adjektiivid *vana, vanem* ja *noorem*, näiteks *vanaisa* või *noorem õde*. Osad liitsõnad on ka liitsõnade sünonüümid, näiteks *minia – pojanaine* või *lell – isavend*. (Rätsep 2009: 24)

Huno Rätsepa kirjakeele sugulussüsteemi on võimalik võrrelda Saareste skeemidega. Võrdluses selgub, et kõigil kolmel skeemil on üldjoontes kujutatud samasugused sugulussuhted samasuguste nimetustega. Rätsepa skeem on pisut laiem. Sellel on esitatud *ego* lapsed (*poeg, tütar*) ja laste abikaasad (*minia* ja *väi*). Saareste oma skeemidel mehe *ego* naise lapsi pole märkinud. Erinevusena tuleb esile ka see, et Rätsep kujutab *õde* ja *venda* lähtudes *ego* positsioonilt, Saareste on *õe-venna* kujutanud emast ja isast lähtudes.

Rätsep on seejuures õe ja venna juurde esitanud nimetusvariandid *veli* ja *sõsar*. Õemehe ja vennanaise puhul pole Rätsep kasutanud täpsustavaid nimetusi, vaid esitab mõisted *mees* ja *naine*. Saareste skeemidel on olemas nii *õemees*, *vennanaine* kui *kälimees*.

Andrus Saareste jooniseid kasutas oma bakalaureusetöös ka Jürgen Klemm (2013). Uurimuses „Tänapäeva eesti keele sugulussõnavara” võrdles Klemm Andrus Saareste teoses trükitud eesti keele sugulussõnavara skeeme enda intervjuude tulemustega. Jürgen Klemmi katses osales 36 inimest, kellest 28 tulemus loeti analüüsikõlblikuks.

Intervjuude tulemustest selgub, et tänapäeva eesti keeles ei kajastu sugulussõnavara ajalooline ulatus. „Kognitiivne baassõnavara jaguneb kolme järku: esmane (ema, isa), teisene (õde, vend) ja kolmandane (vanaisa, vanaema, onu, tädi),“ ilmestades tuumikperele omast perekonnamudelit. Elujõulisena on säilinud mõisted *käli*, *lell* ja *sõtse*, seevastu *küdi*, *nadu* ja *nääl* uurimuses osalenud keelejuhtide keeles kasutust ei leia. Klemm järeldab, et „eesti keeles aktiivselt kasutust leidev sugulussõnavara on kaotanud oma ajaloolise ulatuse“. (Klemm 2013: 33)

Üks hiljutisemaid sugulussõnavara uurimusi aga keskendub sugulussõnade laenatavusele uurali keeltes. Niklas Metsäranta, Veronika Milanova ja Terhi Honkola käsitlevad artiklis „Borrowability of kinship terms in Uralic languages“, kuidas keelekontakt on mõjutanud sugulussõnu uurali keeltes. (Metsäranta jt 2023: 143, 147) Uurimuses keskenduvad autorid järgnevatele küsimustele: millistes suguluskategooriates on uurali keeltes laensõnu? Millised uurali keeled on sugulussõnu laenanud?

Kahekümnest uurali keelest koguti sugulussõnad ja nende teadaolevad etümoloogiad. Igas keeles loeti sugulussõnaks see, mida on võimalik sõnaraamatust või muust leksikaalsest allikast leida. Kogutud sõnadel kasutati 146 suguluskategooriast koosnevat malli: 88 genealoogilise sugulase kategooriat, 27 hõimlasi märkivat kategooriat, 31 kategooriat, mis hõlmab hõimlaste vanuselist erinevust (nt lisaks „mehe õele“ on kategooriad „mehe vanem õde“ ja „mehe noorem õde“). Kokku esines laenujuhtumeid ja laensõnu uurali keeltes 68 suguluskategoorias. (Metsäranta jt 2023: 148, 156)

Üks kõige sagedasemaid laenatud sugulussõnu analüüsitud materjalis on *lapselaps*. Sõna rohke laenamise on tinginud slaavi keelte oluline mõju uurali keeltele. Näiteks komi *vnuk*,

niidumari *unāka*, ersa *nuka* ja vepsa *vunuk* on laenatud vene keelest, kus *внук* tähendab (meessoost) lapselast. Ka ungari *unoka* on slaavi laensõna. Kõige sagedasemate laensõnadega kategooria on veel *vanaema*, sest sellegi puhul on sõna laenatud vene keelest. (Metsäranta jt 2023: 170–171)

Kokkuvõtteks leiti, et suguluskategooriad, milles on kõige rohkem laensõnu, on abikaasa lähisugulasi tähistavad kategooriad, näiteks need, mis tähistavad abikaasa õdesid-vendi ja õdede-vendade abikaasasid, ka abikaasasid (ingl *husband*, *wife*) tähistavaid laensõnu oli palju. Veresugulasi märkivatest kategooriatest oli kõige rohkem laensõnu alamkategoorias, mis hõlmas lapselast tähendavaid sõnu. Ema ja isa tähistavad sõnad olid lapselapse järel ühed kõige laenatumad sõnad. Uurali keeltest kõige rohkem laenatud sugulussõnadega olid ersa, mokša, komi ja mäemari keel. (Metsäranta jt 2023: 182)

2. Ema-, isa-, õe- ja vennanimetused

2.1. Emanimetused

Mõistet „ema” on eesti keeles väljendatud erinevate oma- ja laentüvedega: *ema*, *emm*, *emme*, *nänn*, *enne*, *memm*, *mamma*, *maama* ja *eit*.

Sõnatüvi *ema* pärineb tõenäoliselt laste ja nende hoidjate keelest. See on keskne ja põline sõna, olles juba uurali algkeeles kujul **emä* 'ema'. (Rätsep 2009: 30) Eesti keeles tähistab *ema* naissoost lapsevanemat või eeskuju andvat, juhatavat või hooldavat naist (ETY). Samuti kasutatakse seda looma- või taimenimetuses: emahunt, emaeesel, emakanep (EKSS). *Ema* tüvi esineb lõunaeesti keeltes kujul: *emä*, *imä* ja *ime*. Soomekeelsed vasted on *emä* ja *emo* karjalakeelne on *emä*. Vepsa ja vadja keeles esineb aga *emä*, liivi keeles *jemä*. (Junttila jt 2022a)

Emanimetusena esineb ka *emm* (g *emme*), mida peetakse sõnast *ema* mugandatud lastekeelseks variandiks (Oja 2017: 149). *Emm* on tavaline emanimetus Saaremaal (EMS), *emme* on tänapäeva üldkeeles tavaline lastekeele sõna (EKSS). *Emm* on ulatuslikumalt tuntud Lääne-Eestis, kuid esineb kohati ka viru rannamurretes, ulatudes isegi mulgi murretesse (Vääri 2013: 52).

Ema tähendusvälja kuuluvad ka konstruktsioone, varustust ja riiete põhiosa ning kere märkivad sõnad. Näiteks tähendab *ema* paadi kiilu, paadi või kelgu põhipuitu nii soome, karjala kui eesti ja liivi keeles. Soome ja lõunakarjala idamurretes on *emä* ka muutumatu omadussõna tähenduses suur, üsna suur, tohutu. (Junttila jt 2022a)

Vilja Oja käsitlese kohaselt on peale *ema* neutraalse ema üldnimetusena käibel veel *nann* või *nänn*. Tüve erinevad variandid on *nann* g *nanne*, *nänn* (*nänn*) g *nänna* (*nännä*), *nänne* (*nänne*), *nänni* (*nänni*), *nenn* g *nenne* (idamurdes). Ühtlasi on *nänn* eesti keeles ja teistes läänemeresoome keeltes tähendanud emarinda ja nisa. (Oja 2017: 148) *Ema* tähenduses esineb *nänn* Lääne- ja Lõuna-Eestis, emarina tähenduses on see Kagu-Eestis. Rinna tähendust tuleb pidada algupäraseks, sest emarinnast on tähendus üle kandunud emale. Ka rahvalauludes märgib see nii ema kui naiserinda. (Vääri 2013: 52)

Eesti rahvalauludes on ema tähenduses säilinud ka *enne*. Eduard Väari järgi on sõna *enne* väga vana. Peale eesti rahvalaulude on sõna säilitanud vadja keel, milles on see siiski muutunud haruldaseks. Teistes läänemeresoome keeltes sõna ei esine, kuid on olemas kaugemates sugulaskeeltes ja lapi keeles. (Väari 2013: 50)

Tüve *memm* on samuti ema tähenduses kasutatud. *Memm* (g *memme*) on alamsaksa laen ja see on läänemeresoome keeltes üsna laialdaselt levinud. Sõna kasutatakse rohkem kõneluses lastega ja sellel on hellitlev varjund ka rahvaluules. (Väari 2013: 51) Nimetusele *memm* lähedane emanimetus on *mamma*. Viimast on peetud eesti keeles rootsi või saksa laenuks. Nendega ühisest algtüvest on lähtunud venekeelne emanimetus *māma*, millest on laenatud seto *maama* ('ema'). (Oja 2017: 149)

Emanimetusena on käibelt taandunud sõna *eit*, tänapäevakeeles valdavalt tähenduses 'eakas naine, abikaasa, naine, naisterahvast' (ETY). Murdekeeles tähendab *eit* ema, aga ka vanaema, pereema või vanemat (abielu)naist (EMS). Samuti on see regilaulukeeles valdavalt kasutusel 'ema' tähenduses. *Eit* on alggermaani laentüvi, mille keskülemsaksa vaste on *eide*. Vilja Oja (2017: 148) on esitanud tüve *eit* erinevad vormid: *eit* g *eide*, *eede*, *eede* ja ä- (a-) algulised variandid võro keelest: *äit*, *äide*, *äidi*, *ääde*, *aade* g *aadõ*. Soome keeles aga on *äiti* põhiline emanimetus (ETY). Eesti keeles esinevad sõna variandid Lõuna-Võrumaal ja kõigil Lõuna-Eesti keelesaartel (Pajusalu 2010:330).

2.2. Isanimetused

Meessoost vanema levinuimaks eestikeelseks nimetuseks on *isa*, murretes ja kõnekeeles ka *ätt* või *att*, *taat*, *tata*, *tätä* ja *papa*.

Isa on uurali tüvi ja tähendab meessoost vanemat (ETY). Soome, karjala ja vadja keeles on selle vaste *isä*, lõunaeesti keeles *esä*, vepsa keeles *iža* ning liivi keeles *izā* (Junttila jt 2022b). Eesti (murde)keeles tuleb esile ka *isä* ja *ese* (EMS).

Tüve *taat* g *taadi* (ka *taade*) ja selle variantide (*taai*, *taet*, *tuat*, *taata*, *taida*, *taeda*) aluseks on peetud lastekeelset läänemeresoome omatüve. Osa on tõenäoliselt aga vene laenud (vrd vn *tata* ja *tjatja*). (Oja 2017: 151–152)

Läänemurde alal on isa kutsutud nimetusega *ätt* (*att g atí, ati*). Eesvokaalne *ätt* (*g äti, äti* või *ätt g äte*) oli aga tavaline Viljandimaal ja selle naabruses. Neidki on peetud lastekeelel põhinevateks häälikuvariantideks, samas on viidatud sarnase tüvega nimetustele mordva, ungari ja saksa keeltes. Ka võiksid need pärineda algläänemeresoome ühissõnavarast (vrd isuri *ätti*, vadja *ätä*) või olla varane saksa laen. (Oja 2017: 152–153)

Saksa keelest on tõenäoliselt laenatud isanimetus *papa*. *Papa* on eesti murretes uuem ja on võrreldav *mammaga*. *Papa* kõrval on lisandunud argikeelne isanimetus *paps*. (Oja 2017: 153)

Haruldase isanimetusena tõstab Vääri esile Kodavere murdest kirja pandud *aba*, mis tähendab lastekeeles isa. (Vääri 2013: 45)

2.3. Õenimetused

Õde (*g õe*) tähendab tüdrukut või naist oma vanemate teiste laste suhtes. On arvatud, et *õde* on tüve *sõtse* variant, mis on kujunenud selle laenamisel lõunaeesti murretest läänemurdesse, kust on see edasi levinud teistesse põhjaeesti murretesse. See oletus on aga kaheldav nii häälikuliselt kui tavatu levikutee poolest. Kirderannikul on kasutusel ka *ode* (ETY) ja saartel õ-tüvelised variandid. Lisaks kuulub „Väikese murdesõnastiku“ (VMS) järgi õenimetuste hulka *höde*.

Murdekeeles on kasutusel *sõsar* (*g sõsara*). *Sõsar* ehk *õde* on baltilaenuline (**sesor*). *Sõsara* vasted teistes läänemeresoome keeltes on: liivi *sõzār*, soome *sisar*, vadja *sõzar*, isuri *siar*, *sizar*, vepsa *sizar*, karjala *sisär* ja Aunuse karjala *sizär*. Kõigis nimetatud keeltes tähendavad need *õde*. Vadjakeelne vaste on kasutuses ka mõrsja tähenduses. *Sõsaraga* samast allikast võib olla laenatud mari *šžar* ehk noorem *õde*, onu-, täditütar, nõod või nõo tütar. (ETY)

„Väikese murdesõnastiku“ järgi on *sõsara* variandid veel *sisar*, *soss* ja *söss*, seto keeles esineb *sõsara* tähenduses ka *tsidsa* (*tsidsä, tsidsi*).

Sõtse võib olla tüve *sõsar* reeglipäratu variant ja see tähendab isa õde või õde, sõsarat. Selle soome murdekeelne vaste on *siso* ('õeke'). Vadja keeles esineb *sõsõ*, *sese* ('õde, õeke; vanem õde') ja isuri keeles *sisoi* ('õde, õeke'). (ETY)

Teisalt on arvatud, et (osaliselt) sama tüvi võib olla ka sõnades: saami *siessá* ('tädi (isa õde või tädi- või onutütar)'), komi mrd *soč* ('õde'), lõunamansi *ćičǎ* ('vanaema') ja handi *śási* ('isa või ema noorem õde'). (ETY)

Sõtse variant on *sõdsõ*, tähendades mehe õde. Lõuna-eesti murretes esineb ka kujul *tsõtse* ja *tsõdsõ*. (VMS)

Kuigi eesti keeles puuduvad eraldi mõisted märkimaks vanemat või nooremat õde, siis Eduard Vääri käsitleb õe mõistet kahe alapeatükina. *Soror senior* vastetena esinevad eesti murretes *sõse*, *õde*, *sõts* ja *sõtse*. Eesti kirjakeeles ja Põhja-Eesti murretes väljendatakse mõistet *soror* nimetusega *õde*, „mida on peetud läänemeresoome keeltele omaseks sõnaks, mille on välja tõrjunud hilisem indoeuroopa *sõsar*“. (Vääri 2013: 63–64)

Nimetuse *soror junior* eestikeelne vaste aga on *sõsar* (soome vorm *sisär*). *Sõsarat* võib kohata üle Eesti, Põhja-Eesti murdealal aga vaid piiratult, kuigi seal on see varasemalt ka laiemalt esinenud. Vääri esitab paralleeli, öeldes, et sõna *sõsar* esinemisala langeb suurel määral kokku *veli*-alaga. Sõnaga *sõsar* esineb paralleelselt soomekeelne *sisko*, mis on samast laenulisest tüvest. Seejuures on sõnas esinev sufiks *-k* sugulussõnades küllaltki laialt levinud (nt *noorik*, *isak*, *emak*). (Vääri 2013: 65–66)

2.4. Vennanimetused

Vend (g *venna*) on poiss või mees oma vanemate teiste laste suhtes. On arvatud, et tegemist on reeglipäratu variandiga tüvest *veli*. (ETY) „Väikese murdesõnastiku“ andmeil on Setomaal *venna* tähenduses kasutusel ka *vello*.

Veel märgib venda *veli* (g *velle*, *velje*). *Veli* on algermaani laen (**swelijō*), teisalt on arvatud, et see on soome-ugri tüvi, mille vasteks on ungari kaasaütleva käände lõpp *-val* ~ *-vel* (ETY). Selle soomekeelne vaste on *veli*, karjalakeelne *velji*, vepsakeelne *vel'l'*,

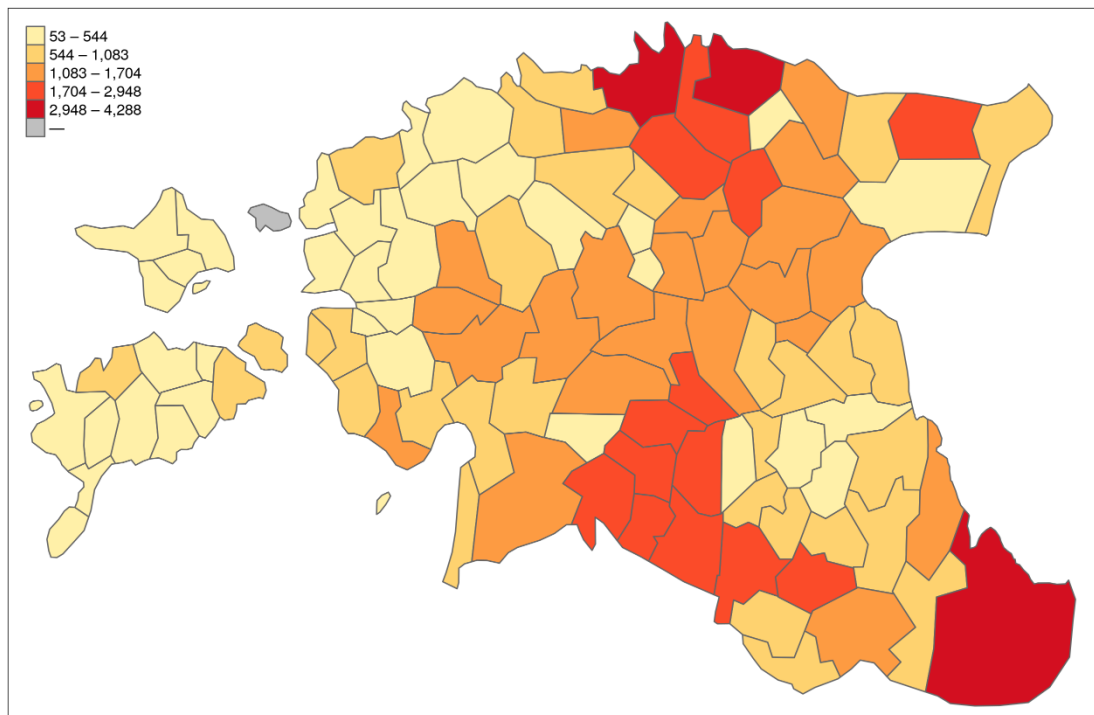
vadjakeelne *velli* liivikeelne *ve'l* (Junttila jt 2022c), saamikeelne *viellja* ning isurikeelne *veljä* (ETY). *Veli* tähendab venda kõigis läänemeresoome keeltes (Junttila jt 2022c).

Sarnaselt õenimetustele käsitleb Eduard Väari ka vennanimetusi kahes osas. Mõiste *frater senior* juures Väari eestikeelseid vasteid ei esita, kuid *veli* ja *vend* märgivad mõistet *frater junior*. Mõiste *frater* kõige laiema levikuga on *veli*, mis on olemas kõigis läänemeresoome keeltes. Väari esitab arvamuse, et kirjakeelne *vend* on arvatavasti surunud *veli*-sõna järk-järgult lõuna poole. (Väari 2013: 59–62)

3. Eesti regilaul

Regilaul on enamiku läänemeresoome rahvaste ühine laulutraditsioon, olles nende rahvaste peamine muusikalis-poeetiline väljendusviis. Läänemeresoome rahvaste hulgas ei tunne regilaulu vepslased ja liivlased. Lauludes hoiti suulise kultuuri ajastul alal ja anti edasi teadmisi, kogemusi ja hoiakuid. Laulud moodustasid ka osa kogukonna rituaalidest ning toetasid omal moel traditsioonide järjepidevust ja kogukonna jätkusuutlikkust. (Sarv, Oras 2020)

Eesti regilaulu tekste, viise ja kirjeldusi laulude kasutamise kohta hakati sihipäraselt kirja panema 19. sajandist, kui suulise kultuuri senine kasutusvorm oli muutumas ning vana laul sai uue tähenduse ja ülesande (Sarv, Oras 2020). Seega on meie teadmised eesti regilaulust pärit võrdlemisi hilisest ajast. Regilaulude peamine kogumistöö toimuski 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses (Tampere 1956: 7). Kogumise ajal olid kindlad piirkonnad, kus traditsioon oli kauem säilinud ja rikkalikum, mistõttu on sealt ka rohkem laule kogutud. Sellised alad on näiteks Viru-, Mulgi- ja Setomaa (kaart 1). Pärast Eesti Rahvaluule Arhiivi asutamist 1927. aastal on püütud sinna koondada kõik suuremad teadaolevad rahvaluulekogud, seega ka suurem osa teadmusest, mis meil eesti regilaulutraditsiooni kohta on.

Kaart 1. Tekstide arv Eesti regilaulude andmebaasis (ERAB) kihelkonniti. (Kaart: FILTER visualizations)

Regilaulud on võimalik jaotada jutustavateks lauludeks, lüürilisteks lauludeks, töölauludeks, tavandilauludeks ja mängulauludeks.

Jutustavad laulud on peamiselt mütoloogilise ja perekonnaelu käsitleva sisuga. Lauludele on omane tervikliku pildi loomine, sagedasti esitatakse lauludes sündmuste kirjeldused ja tsiteeritakse kõnelusi. (Tampere 1964: 7)

Lüürilised laulud pole seotud kindlate tööde, tavandite, tähtpäevade või mängulise tegevusega ja neid võis vabalt kasutada igal sobival hetkel. Lüürilised laulud on seotud igapäevase keskkonna ja tegevustega. Nende ülesandeks on vahetult näidata inimese emotsionaalseid suhteid ümbritseva maailmaga. Sellistes lauludes puudub peaaegu alati süžeeilisus. Lüürilised laulud saab rühmitada: laulud 1) laulust, 2) kodust ja lapsepõlvest, 3) noortest ja nende omavahelistest suhetest, 4) kosjadest ja abielust, 5) tööst, hoolest ja murest, 6) ühiskondlikest vahekordadest, 7) jõudeelust ja lõbutsemisest, 8) loodusest. (Tampere 1965: 8, 11)

Töölaule võib pidada kõige vanemaks rahvalaululiigiks. Sellised laulud saatsid tööprotsesse ning nende ülesandeks on inimese töövaeva kergendada ja tööd organiseerida. Töölaulude hulka kuuluvad laulud, mis saatsid nii kollektiivselt kui ka üksinda tehtavat tööd, näiteks karjase- ja lõikuslaulud. Töölauludes kajastuvad kõik tähtsamad tööalad, neis väljendatakse töötingimusi ja inimese suhtumist töösse. (Tampere 1956: 40, 66)

Tavandilaulud on seotud tähtpäevade ja perekondlike sündmustega, need saatsid pidulikke toiminguid. Tavandilaulud võib jagada kaheks: kalendrilised ning perekondlike tähtpäevade ja pidustuste laulud. Kalendrilised laulud on seotud rahvakalendri tähtpäevadega ja aastaegade, näiteks kuuluvad siia vastlalaalud, mardi- ja kadrilaulud. (Tampere 1960: 7–8)

Laulumänge harrastati enamasti talvisel perioodil. Mängimine aitas ühiseid tööõhtuid lõbusamaks muuta. (Tampere 1958: 8)

Regilaul on eesti folkloristikas läbi aegade olnud üks tähtsaid uurimisteemasid. Selle eri aspektidest on väga palju uurimusi ja väljaandeid. Regilaulu keele alastest uurimustest on olulised Juhan Peegli (2006, 2004) teosed „Eesti vanade rahvalaulude keel“ ja „Nimisõna poeetilised sünonüümid eesti regivärssides“. Peegli (1997) regilauluteemalised artiklid on koondatud kogumikku „Kuld on jäänud jälgedesse. Regivärsi keelest ja poetikast“. Samuti on regilaulu teemasid käsitlenud Helle Metslang (1978) kandidaadiväitekirjas „Süntaktilisi aspekte eesti regilaulu värsiparallelismis“, Kanni Labi (2006) oma doktoritöös „Eesti regilaulude verbisemantika“ ning Mari Sarv (2008, 2019) doktoritöös „Loomiseks loodud: regivärsimõõt traditsiooniprotsessis“ ja artiklis „Poetic metre as a function of language: linguistic grounds for metrical variation in Estonian runosongs“.

Regilaulule on omane selle eripärane ja tavakeelest erinev keel. Regilaulu väljendusviis on justkui teine keel, omaette keeleregister oma sõnakasutuse, reeglite ja grammatikaga (Sarv 2018: 117). Regilaulude keeles on säilinud sisulise teabe kõrval ka arhailisi keelevorme ja sõnu ehk arhaisme, mis tänapäeva eesti keeles on muutunud või keelest sootuks kadunud. Arhaismid võivad vastavatest murdelistest vormidest ja varasema kirjakeele traditsioonidest oluliselt erineda (Peegel 2006: 15), olles seega omased ainult

rahvalaulude keelele. Sellised arhaismid aitavad vaadelda eesti keele järkjärgulist arenemist.

Arhailiste vormide säilimise üks peamisi tegureid on regilaulu värsimõõdu konserveeriv mõju. See on suutnud väljasurnud vorme säilitada uute, keele arengu tulemusena kasutusele võetud vormide sissetungi eest. „Vanade, elavas keeles tundmatute ja uute elavas keeles tarvitavate vormide vahel on seega toimunud sajanditepikkune võitlus, mille tulemusena vanad vormid on pidanud loomulikult taanduma.“ (Peegel 2006: 199)

Seega pole regilaulutekstitäielikult kinnistunud, vaid nendeski on toimunud muutused ja arengud. Regilaul on kohanenud keelemuutustega, sisaldades arhailise kõrval laulikute kaasaegseid keelendeid. „Laulude keeleline kuju on muutunud ja arenenud koos murdekeelega, kuid on sellest alati vanapärasem – nii ei ole ka murdekeele hilised häälikulised või morfoloogilised uuendused alati regilaulukeelde jõudnud.“ (Sarv 2018: 118)

Nagu nimetatud, arhailiste vormide säilimist on mõjutanud regilaulu värsimõõd. Niisamuti on uute ja kaasaegsete keelendite jõudmine regilaulu keelde sõltunud suuresti nende sobivusest värsistruktuuri. Regilaulu värsirütm on trohheiline ehk kahesilbilistel üksustel põhinev ja seetõttu on värssidesse lihtne paigutada kahesilbilisi ja neljasilbilisi kausrõhuga sõnu (Sarv 2018: 118). Neljasilbilisi sõnu aitavad moodustada regilaulu keelele omased lõpud ja tunnused, näiteks *maie*-infinitiiv (*laulemaie*, *sõitemaie*), *nekse*-vorm (*puutunekse*, *veerenekse*), *des*-vorm (*tullessani*), lõputa ainsuse 3. pööre ja *kse*-olevik *ele*-verbidest (*küsitelle*, *naeratelle*) ning impersonaali minevik (*annetie*, *hakatie*) ja analoogilised isikulise tegumoe vormid (*vaidelie*, *lendelie*). Tavaliselt esinevad sellised vormid värsi lõpus. (Peegel 2006: 199–200)

Seega, rahvalauludes esinev neljasilbiline sõnakuju on värsistruktuuri seisukohalt olnud eelistatav ja rohkesti kasutatav. Tänu sellele on säilinud enamik neid vorme, „mis on rahvalaulude keeles kõige rohkem levinud ja iseloomulikud“ (Peegel 2006: 200).

Pöördudes regilaulude vormi ja struktuuri poolelt laulude sõnavara poole, selgub, et kõige tähtsam isik eesti regilauludes on „mina“. Peaaegu kõik laulud esitatakse lauliku pilgu

läbi (Sarv, Oras 2020). Laulik paneb lauludesse maailma enda ümber, väljendab oma mõtteid, tundeid ja uskumusi. Nii paneb „mina“ lauludesse isikud, kellega ta on lähedane või kellega kõige rohkem oma igapäevaelus kokku puutub.

Igapäevaelus puutub laulik kõige rohkem kokku oma perekonnaga, mille liikmed on „mina“ kõrval eesti regilaulus tähtsal kohal. Enamasti suhtlebki „mina“ oma perekonnaliikmetega: ema, isa, õe ja vennaga (Sarv 2021: 60). Ema-isa, õde-venda nimetatakse või neist lauldakse väga palju erinevates laululiikides. Pole võimalik nimetada kindlat laululiiki, mis perekonnaliikmetest jutustaks, vaid nad pannakse erinevatesse lauludesse, nagu päriseluski on „mina“ nendega erinevatel juhtudel koos. Nii nimetatakse perekonnaliikmeid näiteks pulmalauludes, lauludes abielust, vaeslapse lauludes aga ka lauludes kodust ja lapsepõlvest. On laule, millega pöördutakse kindla perekonnaliikme poole, näiteks vaeslaps nutab ema haul ja loob kontakti temaga või itkudes itketakse valitud perekonnaliikmele. On ka laule, milles kirjeldatakse teatud sündmusi, mispuhul laulik puutub mõne perekonnaliikmega kokku. Nii antakse näiteks laulutüübis „Kari kadunud“ edasi, mida ema ja isa karja kadumisest kuuldes ütlevad.

Seejuures kasutatakse regilauludes sünonüüme koos, näiteks võivad selliselt esineda sõnapaarid *emakene-memmekene* või *vennakene-vellekene*. Selliseid sünonüümpaare kasutatakse koos mitte ainult ühe laulu, vaid ka ühe värsi piires. Lauludes ei järgita ranget reeglit, et terve laulu vältel tuleb ema nimetamiseks valida kindel sõna, näiteks *emakene*.

Regilaulu sagedasemate sõnade loendi valikkorpuste põhjal on esitanud Kristiina Ross, kes võrdleb artiklis „Regivärsist kirikulauluni“ regilaulude ja kirikulaulude keelt. Regilaulude analüüsiks loodi tekstikorpused 1969–1974 ilmunud regivärsilise rahvalaulu antoloogia (ERLA) Eesti Kirjandusmuuseumis sisestatud versiooni põhjal. Korpuse analüüsi tulemusena leidis Ross muuhulgas, et sõnasageduste järgi on kogu antoloogia korpuse rahvalauludes kümme kõige sagedasemat käändsõnavormi *kodu, neiu, küla, ema, isa, linna, karja, mehed, velle, veli*. Ka lemmatiseeritud sagedusloendid andsid analüüsitud osades väga lähedase tulemuse. Ambla laulude põhjal on rahvalauludes kõige sagedasemad käändsõnad *mees, maa, pea, vend, kodu, naine, neiu, puu, päev, poiss*. Loetletud rahvalaulude sõnad iseloomustavad hästi laulude maist ja argist kodumiljööd, milles tegutsevad omavahel suhestatud inimesed. (Ross 2015: 459, 462)

„Minast“ kaugemaid sugulasi aga on nimetatud Kanni Labi (2005) artiklis „Regilaulukeelest kirjakeeleks. Jakob Hurda kaastöölise vaatepunkt“, milles antakse ülevaate 19. sajandi lõpu rahvaluulekoguja Jüri Ustallo seisukohtadest eesti kirjakeele ja oma kodumurde küsimustes.

Ustallo selgitab oma laulukirjapanekute juures kõikvõimalikke vana elulaadiga seotud sõnu. Ta rõhutab, et vanaaegsed sugulusnimetused kipuvad rahval ära ununema. Kanni Labi lisab, et sellele on tähelepanu juhtinud ka teised Hurda korrespondendid ning *küdi* ja *nadu* tunduvad olevat kõige sagedamini seletatavad regilaulusõnad Hurda kogus. Jüri Ustallo kirjutab: „Küdi mehe vend; nadu mehe õde. Meil on nii mitmedki ajalehed, aga ükski neist ei ole vaevaks võtnud üht registrit sugulaste üle üles-tähendada; läheb veel mõni põlv mööda ja keegi ei tea enam ütelda, kui rahvalaulud, rahva surematta vara, kui need on üleskirjutatud, maha arvame, mis sõnad: „küdi“, „nadu“, „näälmees“ tähendavad.“ (Labi 2005: 55)

4. Materjal ja meetod

Magistritöö empiirilise uurimismaterjali moodustab eesti regilaulude sugulussõnavara. Sugulussõnadest on valitud välja neli põhimõistet: ema, isa, õde ja vend. Nimetatud neli mõistet on *ego* suhtes kõige lähedasemad ja neil võiks olla teistest sugulussõnadest rohkem erinevaid nimetusvariante. Samuti esineb neid regilauludes teistest enam.

Järgnevalt analüüsitakse nelja 2. peatükis käsitletud keskse sugulussõna eri tüvede ja olulisemate tüvevariantide levikut regilauludes. Tüvede ja tüvevariantide esinemuse loendamisel on kaasa arvatud tüve põhikuju ja selle käändelised vormid, samuti juhud, kus tüvi esineb liitsõna komponendina või on seda täiendatud tuletusliitega juhul, kui tüve põhitähendus on jäänud samaks.

Ema tähistavate sõnade tüved ja tüvevariandid on:

1. *ema, emä, imä, ime, emm* (g *emme*);
2. *eit* (g *eide, eede*), *äit, äide, äidi, äiti, ääde, aade* (g *aadõ*);
3. *nann* (g *nanne*), *nänn* (g *nännä, nänne, nänni*), *nenn* (g *nenne*);
4. *enne*;
5. *memm* (g *memme*);
6. *mamma*;
7. *maama*.

Isa tähistavate sõnade tüved ja tüvevariandid on:

1. *isa, isä, esä, ese, eze*;
2. *ätt* (g *äti, äte*), *att* (g *ati, ata*);
3. *aba*;
4. *taat* (g *taadi, taade*), *taet, tuat, toat* (g *toadi*);
5. *taata, taida, taeda, tata, tätä*;
6. *papa, paps*.

Õde tähistavate sõnade tüved ja tüvevariandid on:

1. *õde (g õe), ode (g oe, ue), öde (g öe), hõde, hõde;*
2. *sõsar, sisar, sösar, sõse, söse, soss, söss;*
3. *sõts, sõtse, sõdsõ, tsidsa, tsidsä, tsidsi, tsõtse, tsõdsõ.*

Venda tähistavate sõnade tüved ja tüvevariandid on:

1. *vend (g venna);*
2. *veli (g velle, velje), vello.*

Sugulussõnade analüüsimiseks kasutatakse läänemeresoome regilaulude koondandmebaasi eesti ainekst puudutavat osa, mis põhineb Eesti regilaulude andmebaasi (ERAB) materjalidel. ERAB on loodud eesmärgiga koondada kokku kõik Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi kogudes leiduvad regilaulutekstid ning nendega seotud teave. Teatud määral on andmebaasis ka tekstte teistest laulužanridest. Praeguseks on andmebaasis üle 100 000 teksti ja seda täiendatakse järjepidevalt. Regilaulude liigiline jaotus, laulutüüpide tuntus ja vastavalt ka kirjapanekute arv on olnud piirkonniti erinev. Teatud määral mõjutab see ka sõnavara kasutust ja sõnade esinemust, mida siinse töö seisukohalt on oluline meeles pidada.

Läänemeresoome regilaulude koondandmebaasi kasutatakse, sest see on paremini korrastatud, võimaldab teha SQL päringuid ning esitada ja visualiseerida tulemusi andmebaasiga seotud veebikeskkondades.

Esmalt koostatakse iga sõna kohta eraldi SQL päring saamaks selle sõnaga algavate sõnavormide sagedusloetelu. Seejärel sorteeritakse loetelust välja sõnad, mis ei märgi sugulust, näiteks tähejärjendi *ode* päringust tuleb välja ka *oder* või *ema* juures *emalehm*. Lisaks tuleb teatud sõnade puhul kasutada sõna omastava käände vormi, et oleks võimalik leida kõik võimalikud esinemisjuhud. Näiteks tuleb vaadata nii *õde* ja *õe* kui *vend* ja *venna* sagedust.

Arvestada tuleb ka sõnavormide homonüümiaga. Näiteks tähendab algvormis sõna *ime* nii *ema* kui midagi üleloomulikku. Sel puhul ei ole võimalik tähendusi automaatselt eraldada (ainuüksi *ime* sagedus andmebaasis on 2845). Erinevaid tähendusvälju pole

automaatselt võimalik eraldada ka sõna *õde* käändevormil *õel*, mis lisaks käändevormile on omadussõna ('pahasoovilik'). Mitmetähenduslikud on veel sõnad *enne* ja *nänn*.

Ime ja *enne* puhul analüüsitakse ainult sõna deminutiivseid vorme, sest need esinevad alati otsitavas suguluse tähenduses ning nende sagedus on piisavalt suur, et saada ülevaade sõna osakaalust. Käändevorm *õel* jäetakse materjalist välja, sest valdavas osas on see lauludes kasutusel omadussõna tähenduses.

Seejärel lisatakse päringus analüüsitava sõna juurde väljajätu käsuga eelmises etapis väljasorteeritu. Nii saadakse tulemuseks sagedusloetelu, mis koosneb ainult sugulussuhet märkivates sõnavormidest.

Sedasi toimitakse iga analüüsitava sõna puhul. Järgnevalt saab loodud päringud omavahel kokku liita, et moodustuks loetelu vastavalt ema-, isa-, õe- ja vennanimetustest. See võimaldab vaadata ka sõnade esinemist väiksema jaotusena, näiteks saab moodustada sagedusloetelu ainult *ema* variantidest (ehk *ema*, *emä*, *imä*, *ime*, *emm*). Päringud on esitatud lisa 1.

Seejärel tulemused kaardistatakse. Seda tehakse kaardirakenduses FILTER visualizations, mis põhineb eelnevalt kirjeldatud andmebaasil. Kaardirakenduses valitakse kaardi kuvamise tingimuseks *word relative frequency* ehk sõna suhteline sagedus, et tulemuseks oleks sõna osakaal kihelkondade kõigist sõnedest. Sõna suhteline sagedus on absoluutsageduste normaliseerimise viis, mille eesmärgiks on tasandada arvulist ebahütlust, mis tuleneb laulude erinevast kogumistihedusest, ning mis teeb kihelkondade sagedusnäitajad omavahel paremini võrreldavaks. Kaardi stiiliks määratakse *equal*, mis kuvab sageduse vahemikud võrdsetena. Samuti valitakse tingimus, et kaardil kuvataks ainult Eesti kihelkonnad. Seejärel sisestatakse eelmises etapis koostatud päring kaardirakendusse.

Kõik valminud kaardid on erinevate väärtusskaaladega. See tähendab, et kaartidel esitatavate väärtuste skaalad pole ühtlustatud ja legendidel on esitatud ainult konkreetse päringu tulemusel saadud väärtus. Erinevate sõnade puhul võivad maksimumväärtused erineda mitmekordse vahega. Näiteks *ema*-tüveliste sõnade osakaalu maksimumväärtus on 0,008, *mamma* oma aga 0,0009. Juhul, kui moodustada kõik kaardid lähtudes kõige

suuremast väärtusest, siis väiksema väärtusega osakaalude piirkondlik varieeruvus ei tuleks nii selgelt välja.

FILTER visualizationsi abil loodud kaarte kõrvutatakse „Väikese murdesõnastiku“ murdekaartidega, et luua võrdlus keele ja regilaulu andmete vahel.

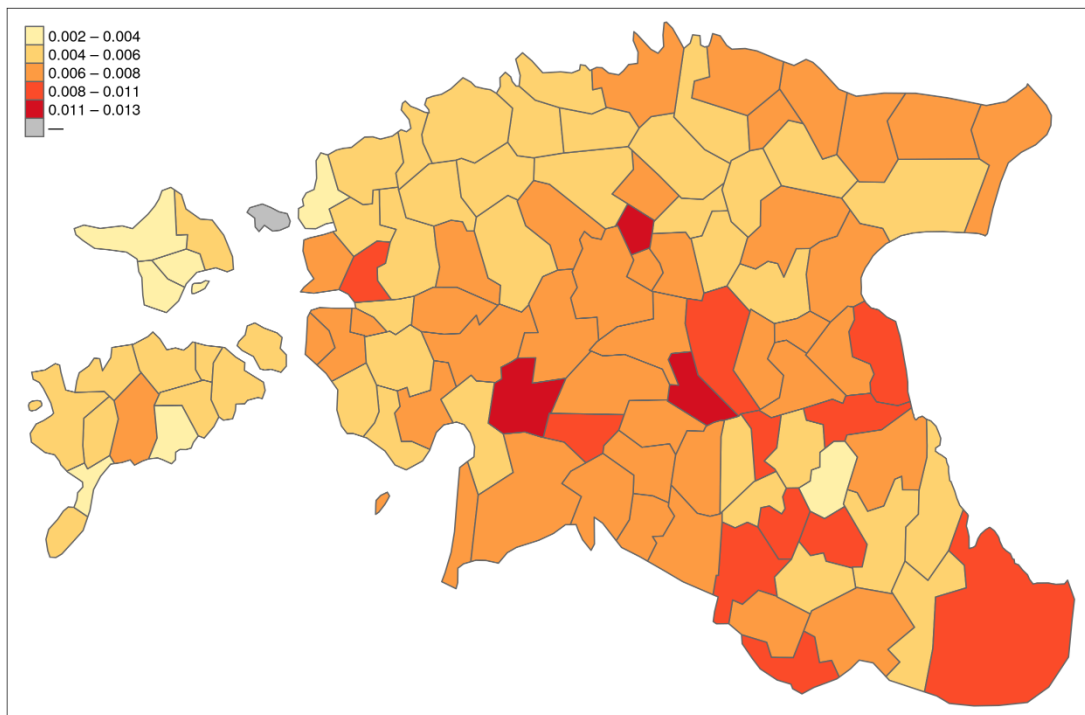
5. Nelja sugulusnimetuse levik eesti regilauludes

Järgnevalt esitatakse koostatud päringute tulemusel valminud sugulussõnade levikukaardid ja nende kirjeldused. Kõikidel kaartidel on kujutatud vastavate sugulussõnade osakaal kihelkonna kõigist sõnedest. Kaartide legendidel on tähistatud osakaalu väärtuste vahemikud. Mida tumedam on kihelkond kaardil, seda suurem on sõna osakaal selles piirkonnas. Hallid alad märgivad osakaalu puudumist. Igal kaardil on Vormsi saar hall, sest analüüsitava materjalis puudub saare andmetes kihelkonna täpsus. Vormsilt kogutud seitsme laulu ühtlustatud asukohaks on märgitud Läänemaa ja see kajastub, kui moodustada kaart maakondade täpsusega.

Igas alapeatükis esitatakse esmalt kõiki vastavaid sugulusnimetusi koondav osakaalukaart. Seejärel vaadeldakse erinevaid sõnatüvesid ja tüvevariante eraldi. Iga osakaalukaardi juures nimetatakse päringute tulemusel valminud sõnavormide sagedusloetelude viie sagedasema sõnavormi arvandmed. Lisaks esitatakse sugulussõnade levik „Väikese murdesõnastiku“ murdekaartidel.

5.1. Emanimetuste levik

Kõikide ema tähistatavate sõnatüvede, tüvevariantide ja sõnavormide osakaal kihelkonna kõigist sõnedest on esitatud kaardil 2. Kaart näitab emanimetuste võrdlemisi ühtlast kasutust üle kogu Eesti. Teisalt on kujunenud mõned suurema osakaaluga keskpunktid Kesk-Eestis ja Pärnumaal, aga ka Peipsi järve ääres ja Lõuna-Eestis. Kõikide emanimetuste suurima osakaaluga kihelkonnad on Tori, Kolga-Jaani ja Anna.

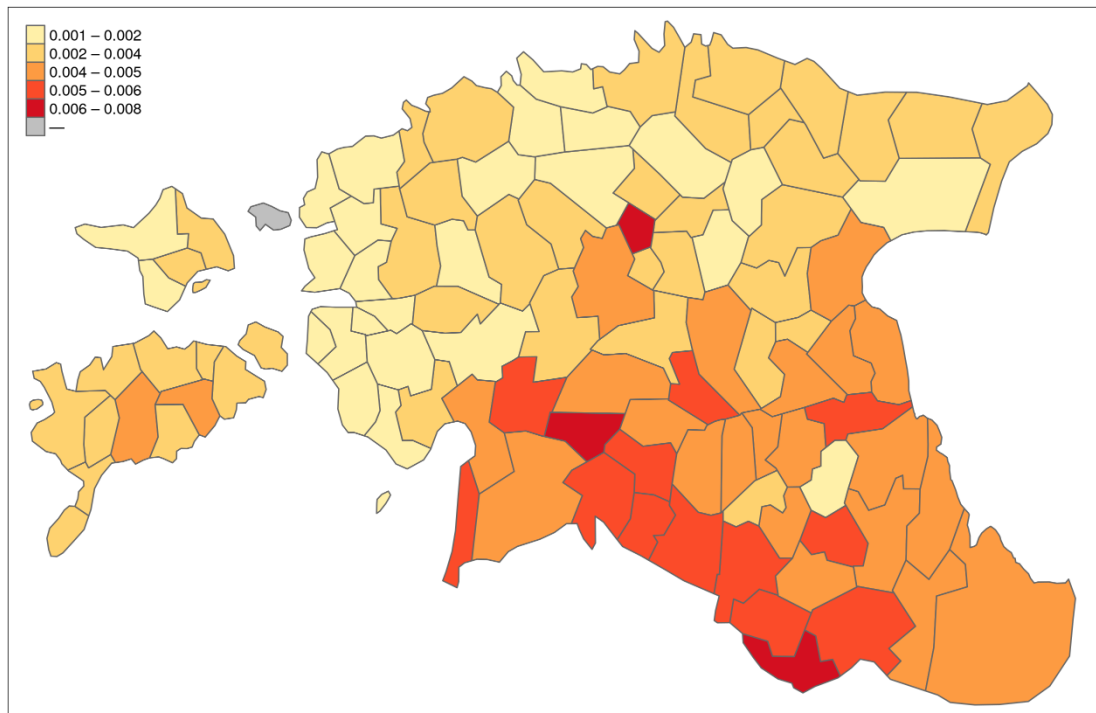
Kaart 2. **Kõikide emanimetuste osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.**

Kaardil 3 on esitatud *ema*, *emä*, *imä* ja deminutiivse *ime* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest. *Ema*, *emä* ja *imä* puhul on materjali hulka arvestatud kõik sõnavormid, *ime* juures aga ei tohi unustada sõna homonüümiat. *Ime* esineb lisaks *ema* tähendusele üleloomulikkuse tähenduses, mistõttu pole eelkõige sõna algvormi ja omastava käändevormi tähendusi automaatselt võimalik eristada. Ainult sõna algvorm esineb 2845 juhul ning selle valimi hulka arvestamine mõjutaks tulemusi märgatavalt. Regilauludele aga on omased sõnade deminutiivsed vormid, siinkohal näiteks *imekene* ja *imekeist*, mis esinevad otsitavas suguluse tähenduses ja on osakaalu leidmiseks piisavalt suure sagedusega. Seetõttu võeti tüvevariandi *ime* puhul arvesse ainult deminutiivsed sõnavormid.

Võro-eesti sõnaraamatu sõnade käändevormide tabelist selgub, et *ema* osastava käände vorm on *emma*. Seega kuuluvad analüüsitava materjali hulka ka käändevormid *emma*, *emmä* ja *immä*.

Ema-tüveliste sõnade kaardilt selgub, et Põhja-Eesti ja saarte kihelkondades on nende sõnade osakaal ühtlaselt keskmisest väiksem. Suuremat osakaalu märkiv kese on

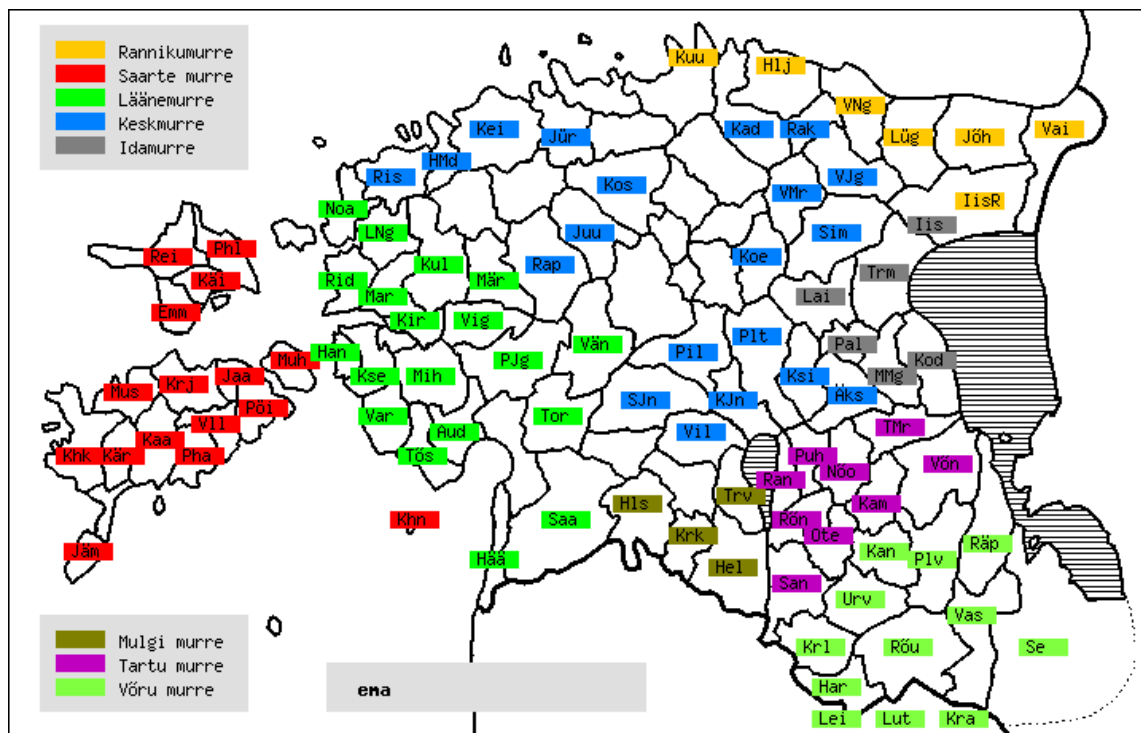
koondunud Lõuna-Eesti aladele. Kõige suurema osakaaluga kihelkonnad on Anna, Hargla ja Kõpu. Lõuna-Eesti ühtlaselt suur osakaal hõlmab eelkõige tüvevariante *emä*, *imä* ja *ime*, mis Põhja-Eesti aladel enamasti puuduvad. *Emä* on ühtlaselt levinud Põhja- ja Kesk-Eestis.

Kaart 3. *Emä, emä, imä* ja deminutiivse *ime* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

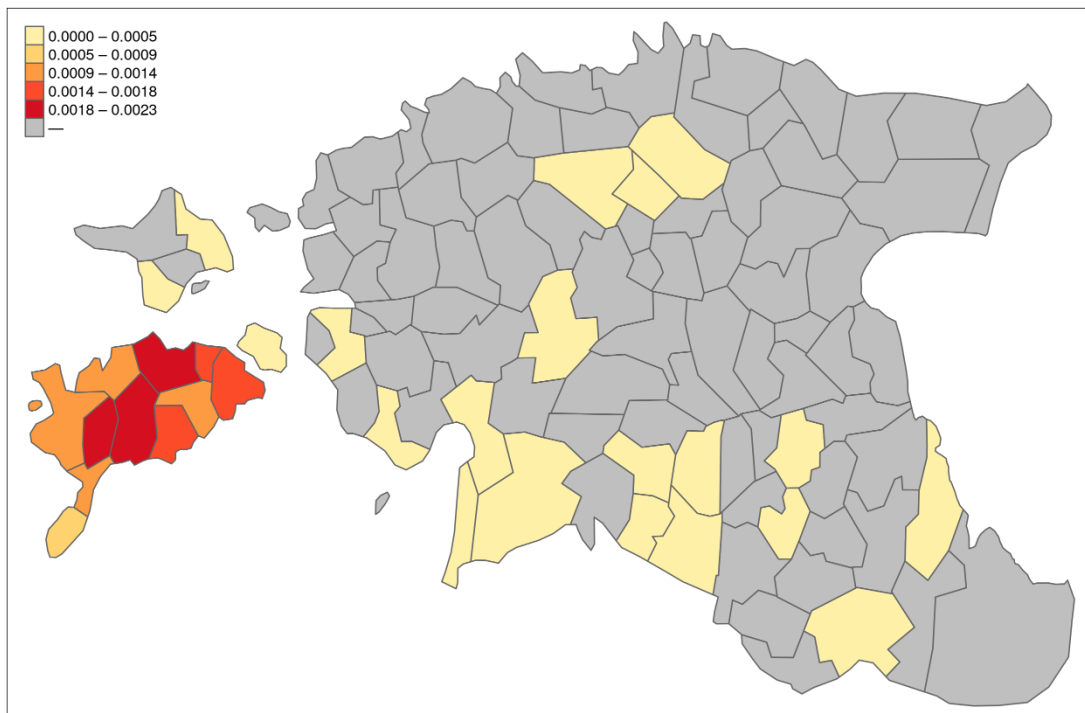
Emä-tüveliste sõnavormide sagedusloetelus on kokku 287 sõnavormi. Kõige sagedasem on algvormis *ema*, mida esineb andmebaasis 10 150 korral. Sageduselt teine on *emä* (2533), kolmas *emakene* (2370), neljas *imä* (1983) ja viies on *emake*, mida esineb 1066 juhul. Kõigi järgnevatel sõnavormide sagedused jäävad alla tuhande.

Kaardil 4 on esitatud *ema* levikukaart toetudes „Väikese murdesõnastiku“ keeleandmetele. Murdekaardil puuduvad sagedusandmed, mis täpsustaksid sõna levikut. Siiski selgub, et sõna levik on tihedam Lõuna- ja Lääne-Eestis, kus on vähe tähistamata kihelkondi. Kõige rohkem tähistamata kihelkondi on Põhja-Eestis.

Kaart 4. *Em*a levik murdekaardil. (VMS)

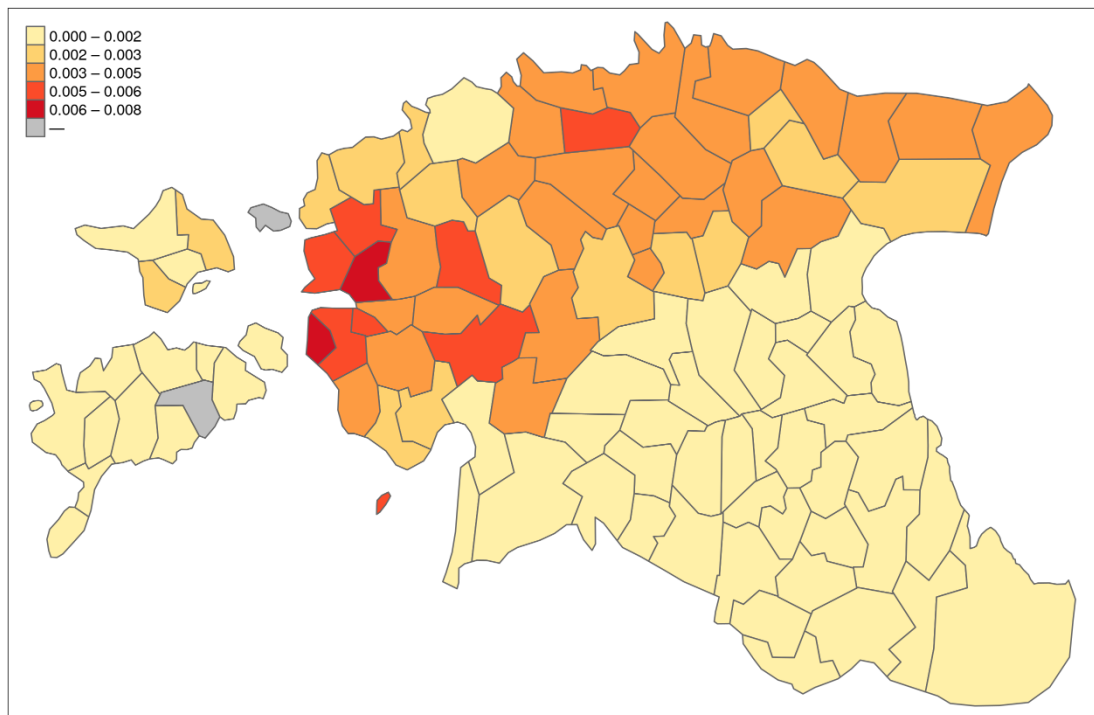
Kaardil 5 on esitatud emanimetuse *emm* (g *emme*) osakaal kihelkonna kõigist sõnedest. *Emm*-tüveliste sõnavormide osakaal on kõige suurem ja ühtlasem Saaremaal. Kõige suurema osakaaluga kihelkonnad Saaremaal on Kaarma, Kärla ja Karja. Ülejäänud Eesti piirkondades on nimetatud sõnavormide osakaal kõige väiksem. Enamikus Eesti kihelkondades see nimetus aga puudub.

Kaart 5. *Emm* (g *emme*) osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

Emm-tüveliste sõnavormide sagedusloetelus on kokku 20 sõnavormi. Kõige sagedasem neist on algvormis *emm*, mida esineb 213 korral. Sellele järgnevad *emme* (138), *emmekene* (56), *emmele* (20) ja *emmel* (17). Sageduselt kuues on *emmeke* ja see esineb 16 juhul, järgnevate sõnavormide sagedus jääb alla kümne.

Kaardil 6 on esitatud emanimetuste *eit* (g *eide*) ja *eede* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest. Kaardil joonistub välja selge osakaalu erinevus Põhja- ja Lõuna-Eesti vahel. Osakaal on ühtlaselt suur Põhja-Eesti aladel. Suurima osakaaluga piirkonnad on Lääne-Eestis, kus tõusevad esile Hanila ja Martna kihelkond. Lõuna-Eesti ja Saaremaa on ühtlaselt väikese osakaaluga.

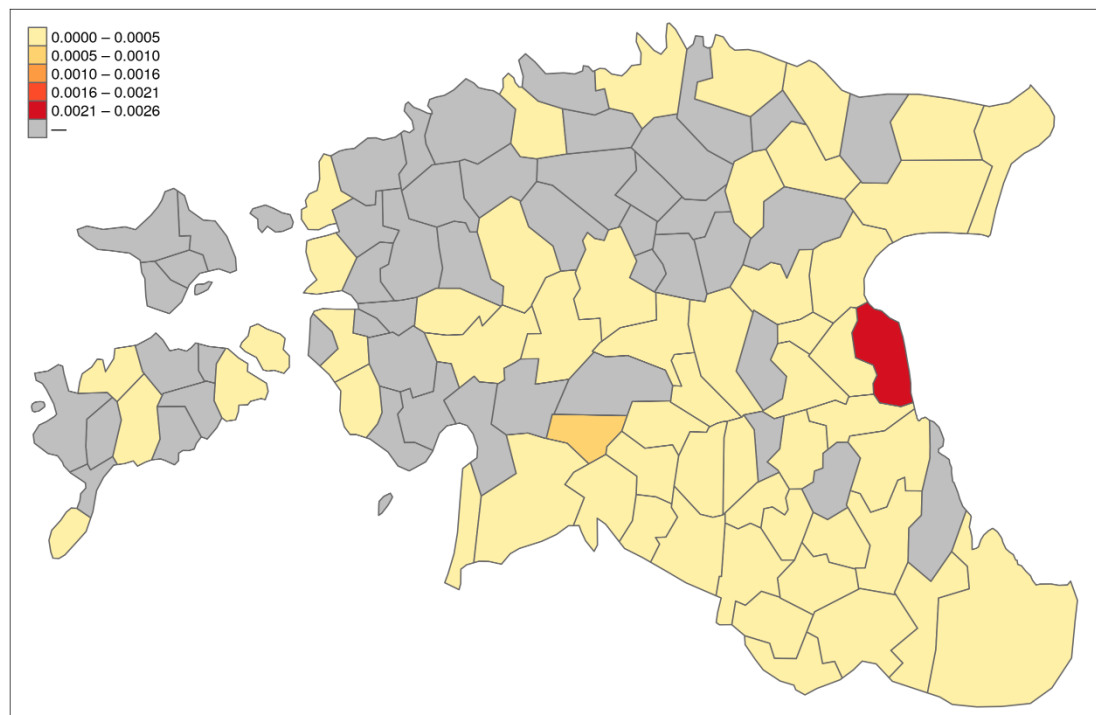
Kaart 6. *Eit* (g *eide*) ja *eede* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

Eit- ja *eede*-tüveliste sõnavormide sagedusloetelus on kokku 140 sõnavormi. Sageduselt esimene on algvormis *eit*, mida esineb 3585 korral. Sellele järgnevad *eide* (3417), *eidekene* (2439) ja *eite* (1894). Sageduselt viies on käändevorm *eidel*, mida esineb 407 juhul. Selle sagedus on juba üle nelja korra väiksem kui sageduselt neljanda sõnavormi *eite* oma.

Sõna *eit* levikuandmed murretes on esitatud kaardil 7. Sõna on levinuim Lääne-Eestis ja Põhja-Eesti rannikualal, Kesk- ja Lõuna-Eestis on sõna *eit* vähem levinud.

Äide, äidi ja ääde on murdeandmetes esitatud ühel kaardil. Nende levikualaks on Võrumaa, olles omane Urvaste, Karula, Hargla, Rõuge ja Vastseliina kihelkonnale. Lisaks on murdekaardil märgitud Lutsi, Leivu ja Kraasna alad.

Nann-, nänn- ja *nenn-*tüveliste sõnade osakaal kihelkonna kõigist sõnedest on esitatud kaardil 8. *Nenn-*tüvelised sõnad on regilauludes levinud eelkõige Peipsi järve äärsetes kihelkondades, *nänni* keskne levikupiirkond on Mulgimaa. Nii on kaardil kõige suurema osakaaluga piirkond Kodavere kihelkond, mille osakaalu moodustab just *nenn*. Teine suurema osakaaluga kihelkond on Kõpu, mille osakaalu määrab *nänn*. Ülejäänud Eesti on väga väikese osakaaluga. Palju on ka kihelkondi, kus need sõnad regilaulus puuduvad.

Kaart 8. *Nänn* (g *nänne*, *nänni*), *nenn* (g *nenne*), *nannikene* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

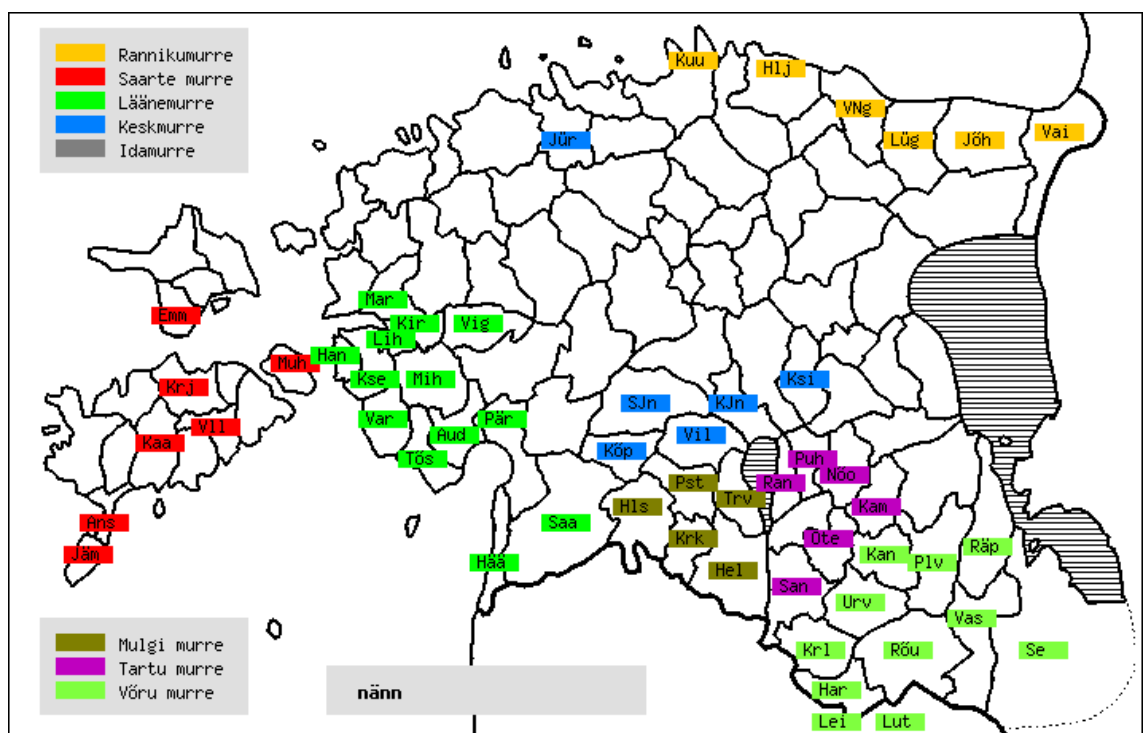
Nann-, *nänn-* ja *nenn-*tüveliste sõnade sagedusloetelus on kokku 42 sõnavormi. Neist kõige sagedasem on *nänni*, mida esineb 194 juhul. Järgnevat nelja kõige sagedasemat sõnavormi esineb vähem kui sajal korral: *nännikese* (77), *nennekene* (75), *nännikene* (67) ja *nenne* (64).

Nänni puhul on taaskord tegemist sõna homonüümiga, sest *nänn* tähendab nii ema kui ka naiserinda ja rinnanibu (EMS). Lisaks on *nänn* lauludes üldistunud vana naise tähenduseks. Seetõttu on *nänn*-tüveliste sõnavormide päringus mitu tähendust koos.

Nänni käändevormi *nännä nänn*-tüveliste sõnade hulka ei arvestatud. *Nännä*-alguseliste sõnavormide sagedusloetelus on kokku kuus sõnavormi, millest ükski ei tähenda ema. Vormi *nännä* sagedus on kümme ja kõik esinevad naiserinna tähenduses.

Nann-alguselistest sõnavormidest on sagedusloetelus ema tähenduses ainult sõnavorm *nannikene*, mis esineb ühes laulus Tarvastu kihelkonnas. *Nanni* käändevorm *nanne* ei esine analüüsitud materjalis kordagi.

Kaardil 9 on kujutatud sõna *nänn* levik murdekaardil. Kaardi saab jaotada kolmeks levikualaks: Mulgimaa ja Lõuna-Eesti, Lääne-Eesti ning Ida-Virumaa rannikuala. Murdekaardil on sõna kõige ühtlasemalt kasutusel Mulgimaa ümbruses ja Lõuna-Eesti kihelkondades.

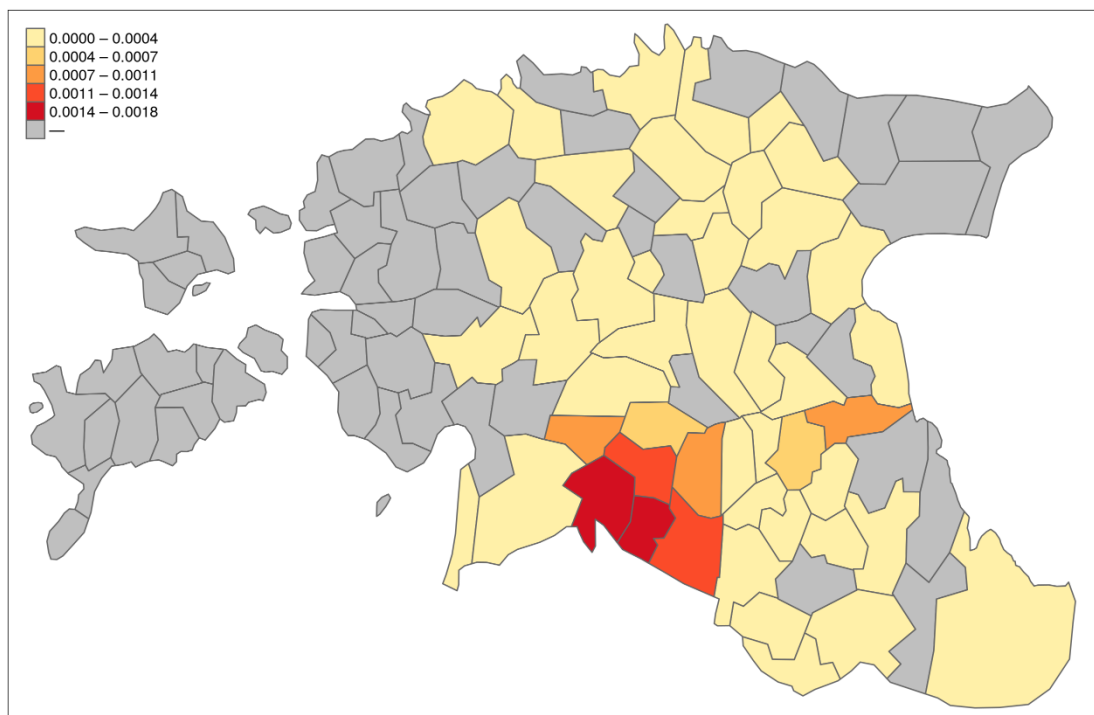

Kaart 9. *Nänn* levik murdekaardil. (VMS)

„Väikeses murdesõnastikus“ on *nenn* märgitud eraldi kaardile. Selle järgi on sõna levinud üksikutes kihelkondades, olles omane idamurde alal Kodaveres, Laiuses ja Tormas ning Kirde-Eestis Iisaku ja Vaivara kihelkonnas.

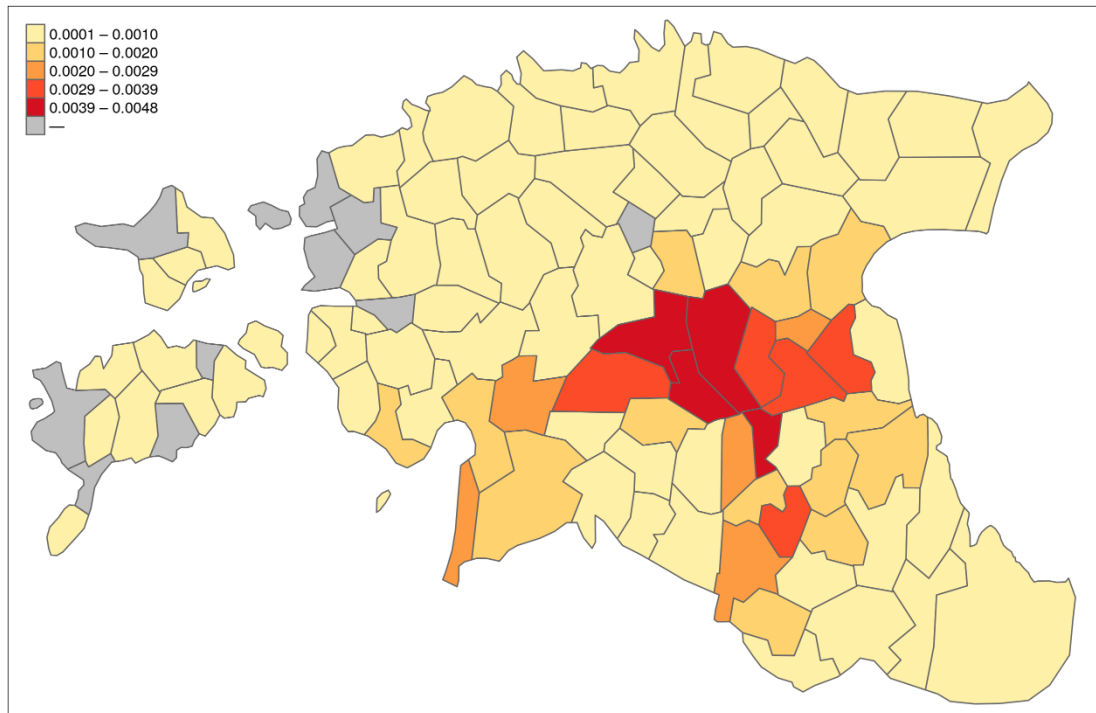
Kaardil 10 on esitatud deminutiivse *enne(kene)* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest. *Enne* on samuti mitmetähenduslik sõna, tähendades muuhulgas 'varem', 'eelnevalt'. *Enne*-alguselisi sõnavorme on kokku 245, millest enamik pole suguluse tähenduses. Palju tähendusi on seotud enneaegsusega. Algvormi *enne* sagedus on üle 9000 (vrd *ime*, mille sagedus on 2845) ja selle analüüsi hulka arvestamine mõjutaks tulemusi märkimisväärselt. Ema tähenduse saamiseks valiti loetelust deminutiivsed sõnavormid, mis esinevad otsitavas suguluse tähenduses. Seeläbi saab *enne* kui ema kasutussagedusest üldise ülevaate. Selliseid sõnavorme on kokku üheksa, neist kõige sagedasemad on *ennekene* (1255), *ennekeine* (163) ja *ennekõine* (51).

Deminutiivse *enne(kene)* levikukese on Mulgimaal. Suurima osakaaluga kihelkonnad on Halliste ja Karksi. Osakaalult järgmised on Paistu ja Helme kihelkond. Lääne-Eestis ja saartel ning Ida-Virumaal sõna kasutus regilauludes esile ei tulnud.

Kaart 10. Deminutiivse *enne(kene)* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

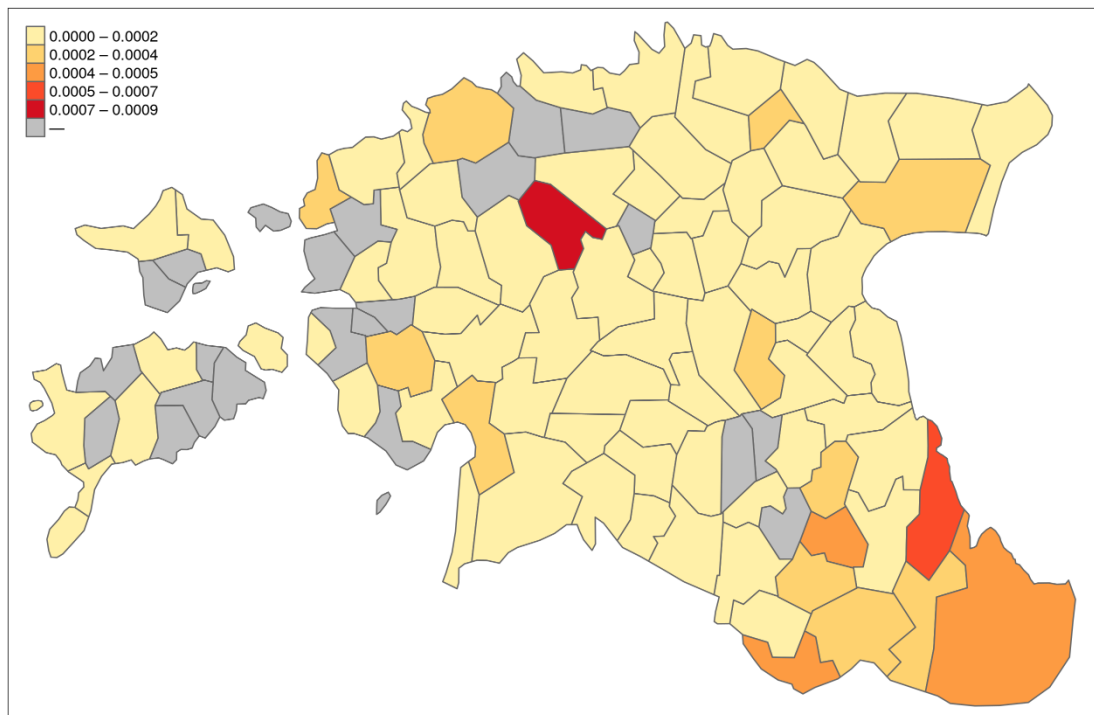
Kaardil 11 on kujutatud emanimetuse *memm* ja selle omastava käändevormi *memme* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest. Leviku selge kese on Kesk-Eestis, kus kõige suurema osakaaluga on Pilstvere, Põltsamaa, Kolga-Jaani ja Puhja kihelkond. Neid ümbritsevates kihelkondades ja Pärnumaal on samuti sõna suurema osakaaluga. Ülejäänud Eestis on *memme* osakaal ühtlaselt väike.

Kaart 11. *Memm* (g *memme*) osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

Memm-alguseliste sõnavormide sagedusloetelus on kokku 41 sõnavormi. Neist kõige sagedasem on *memmekene*, mida esineb 2689 juhul. Sellele järgnevad *memme* (2061), *memm* (789), *memmel* (129) ja *memmeke* (117).

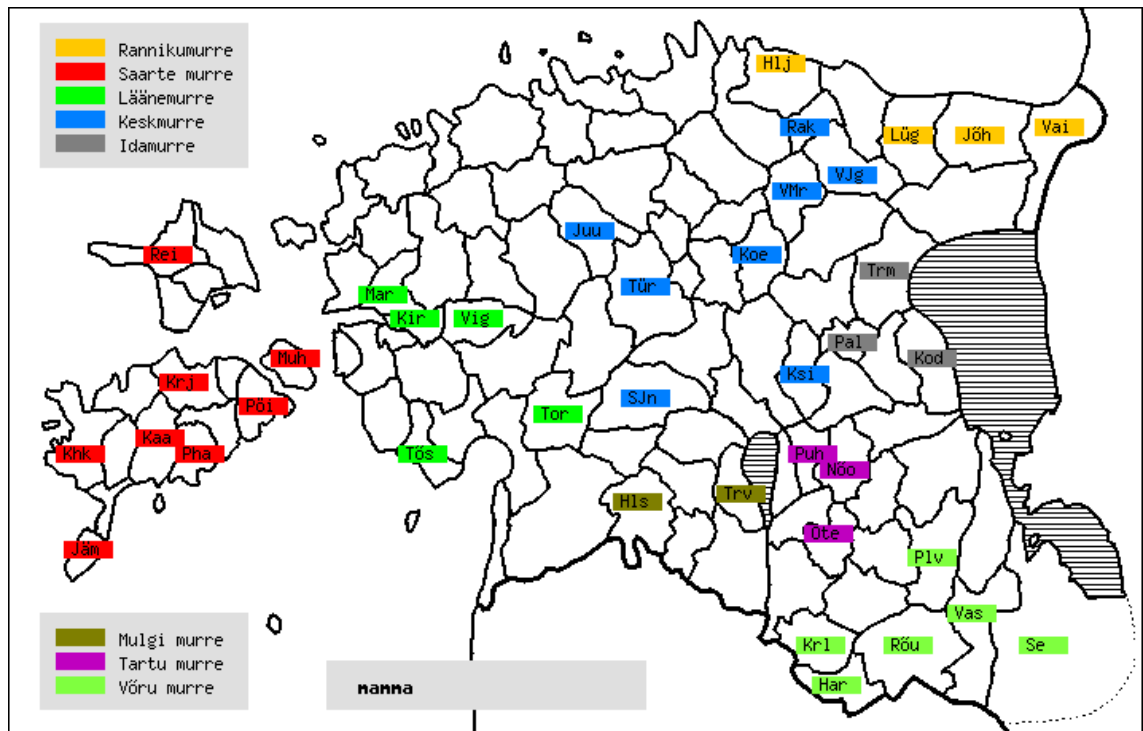
Memme murdeandmed on esitatud kaardil 12. Sõna on Kesk- ja Lõuna-Eestis ühtlaselt levinud. Sõna kasutus on tähistatud Tartu murde kõikides kihelkondades. Samuti on Viljandimaa põhjaserva kihelkondades levik tihedalt märgitud. Kihelkondi, kus sõnalevik on märkimata, on rohkem Põhja- ja Lääne-Eestis.

Kaart 13. *Mamma* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

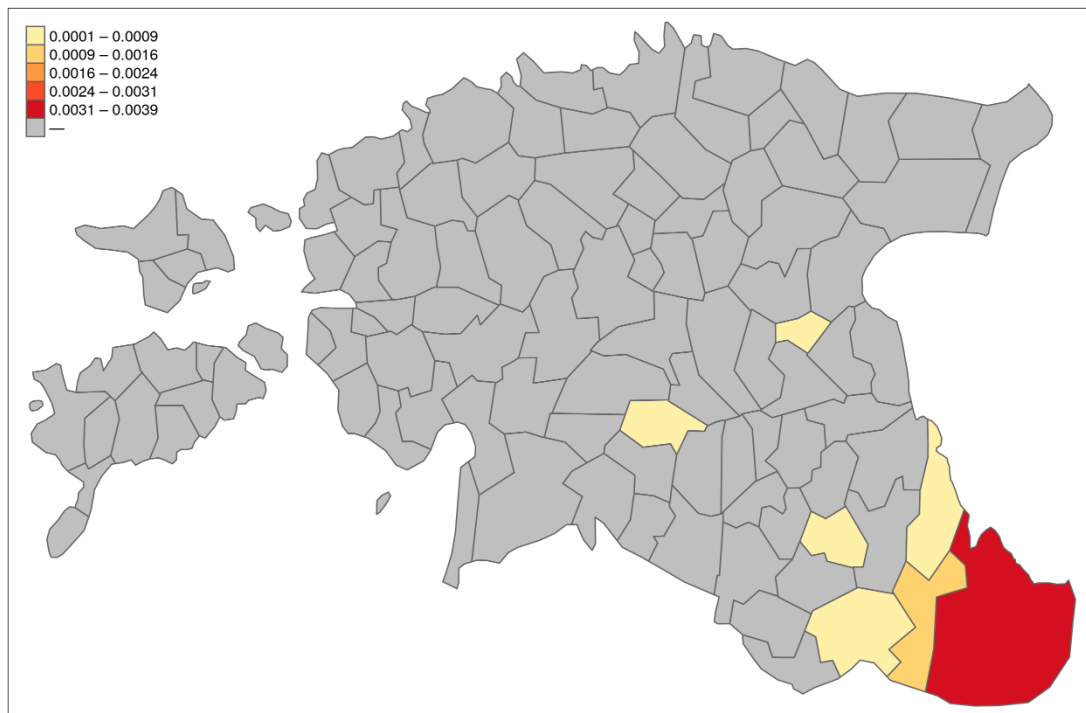
Mamma-alguselist sõnavormide sagedusloetelus on kokku 27 sõnavormi. Kõige sagedasem on algvorm *mamma*, mida esineb 489 korral. Sellele järgnevad *mammakene* (60), *mammad* (31), *mammal* (26) ja *mammakõnõ* (23).

Kaardil 14 on esitatud emanimetuse *mamma* levik murdeandmete põhjal. Kaardilt selgub, et *mamma* on levinud mitmel pool üle Eesti. Piirkondadest tuleb rohkem esile Lõuna-Eesti ja Saaremaa, mille kihelkondades on sõna tihedamalt märgitud. Põhja- ja Loode-Eestis sõna levik enamasti puudub.

Kaart 14. **Mamma murdekaardil.** (VMS)

Seto keelele omane *maama* esineb ka regilauludes põhiliselt Setomaal (kaart 15). Selle sõna osakaal ongi kõige suurem Setomaal (0,0039), osakaalult järgmine on Vastseliina kihelkond (0,0012). Kõige väiksema osakaaluga Lõuna-Eesti kihelkonnad on veel Räpina, Kanepi ja Rõuge. Väikese osakaaluga on ka Palamuse ja Viljandi. Viimasest kahest kohast on kogutud mõned laulud, mille esitajad on pärit eelnevalt nimetatud Lõuna-Eesti kihelkondadest. Ülejäänud Eestis sõna *maama* regilauludes puudub.

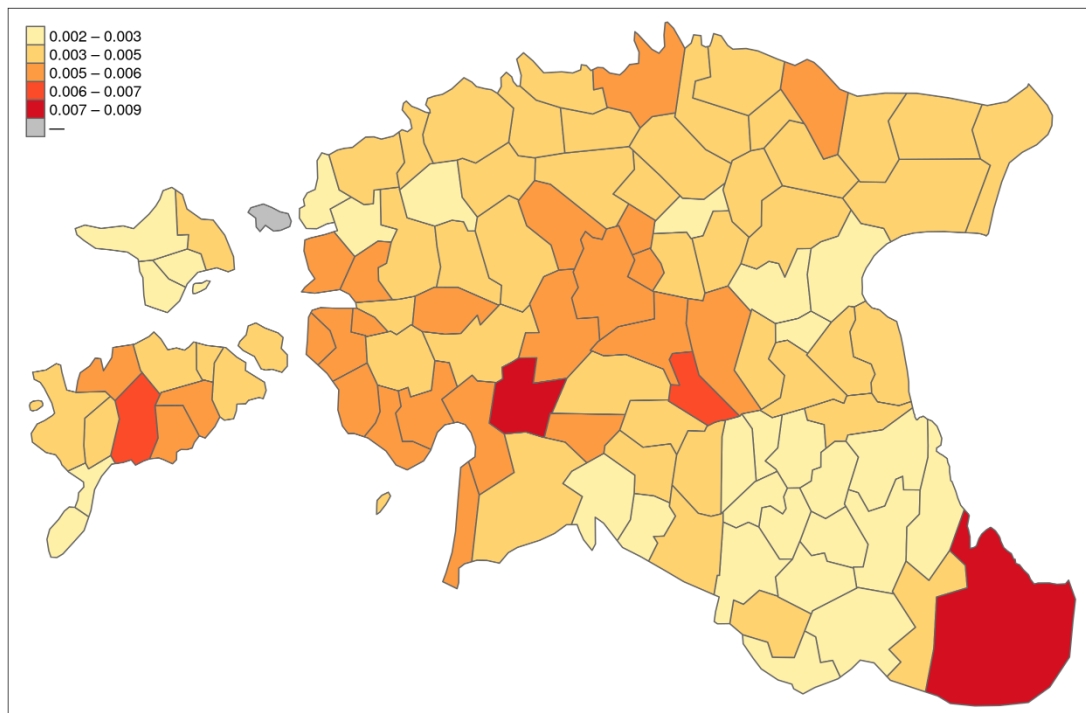
Kaart 15. *Maama* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

Maama-alguseliste sõnavormide sagedusloetelus on kokku 32 sõnavormi. Kõige sagedasem on *maamakõnõ*, mida esineb 569 korral. Sageduselt järgmised sõnavormid on *maama* (375), *maamakene* (118), *maamalõ* (52) ja *maamakõist* (47).

„Väikese murdesõnastiku“ andmeil on *maama* kasutusel vaid Setomaal, Rõuge kihelkonnas ja Lutsi keelelal.

5.2. Isanimetuste levik

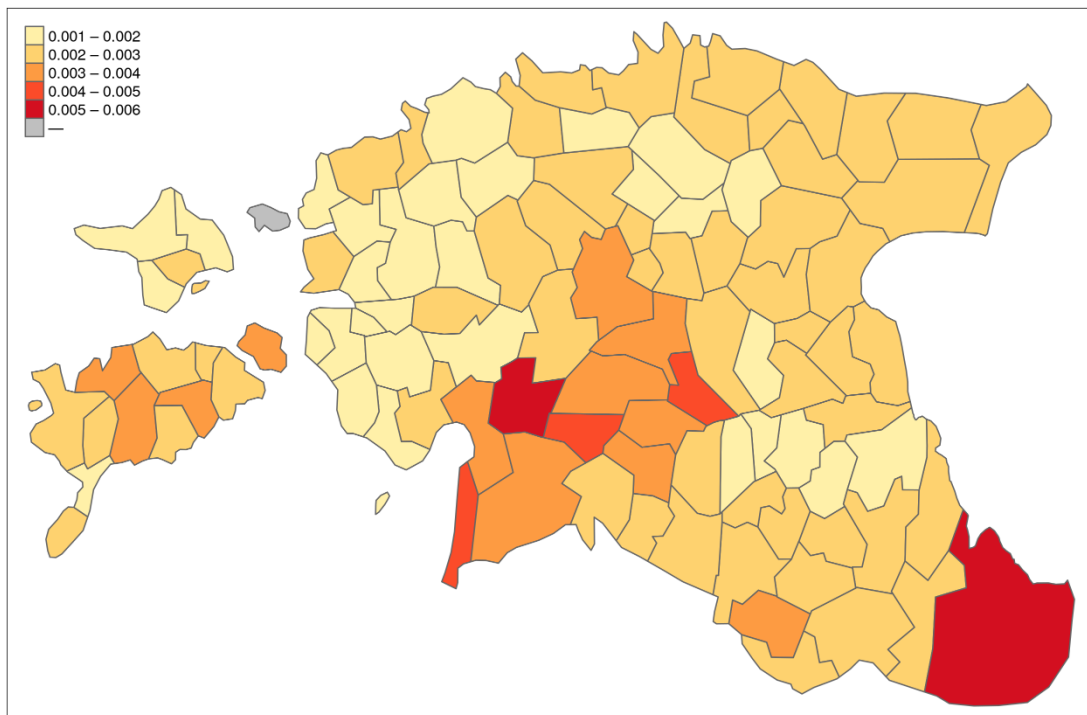
Kõikide isanimetuste osakaal kihelkonna kõigist sõnedest on esitatud kaardil 16. Kaart näitab isanimetuste ühtlast kasutust üle kogu Eesti. Teistest rohkem tuleb esile Lääne-Eesti ja Pärnumaa ning Kesk-Eesti, kuhu on koondunud enam suurema osakaaluga piirkondi. Kõige suurema osakaaluga on Setomaa ja Tori kihelkond. Osakaalult teised kõige sagedasemad on Kolga-Jaani kihelkond Kesk-Eestis ja Kaarma kihelkond Saaremaal. Lõuna-Eesti, välja arvatud Setomaa, on teistest Eesti piirkondadest väiksema osakaaluga.

Kaart 16. **Kõikide isanimetuste osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.**

Isa-tüveliste sõnade osakaal kihelkonna kõigist sõnedest on esitatud kaardil 17. Sarnaselt *emale*, on ka *isa* omastava käändevorm *issa*, *isä* oma *issä*, *esä* oma *essä* ja *ese* oma *esse*. Nimetatud käändevormides tuleb esile sõnade mitmetähenduslikkus – lauludes on sõnad suuremjaolt seotud issandaga. Neid käändevorme analüüsitava materjali hulka ei arvestatud, sest nende seas on ülekaalus tähendused, mis ei märgi isa.

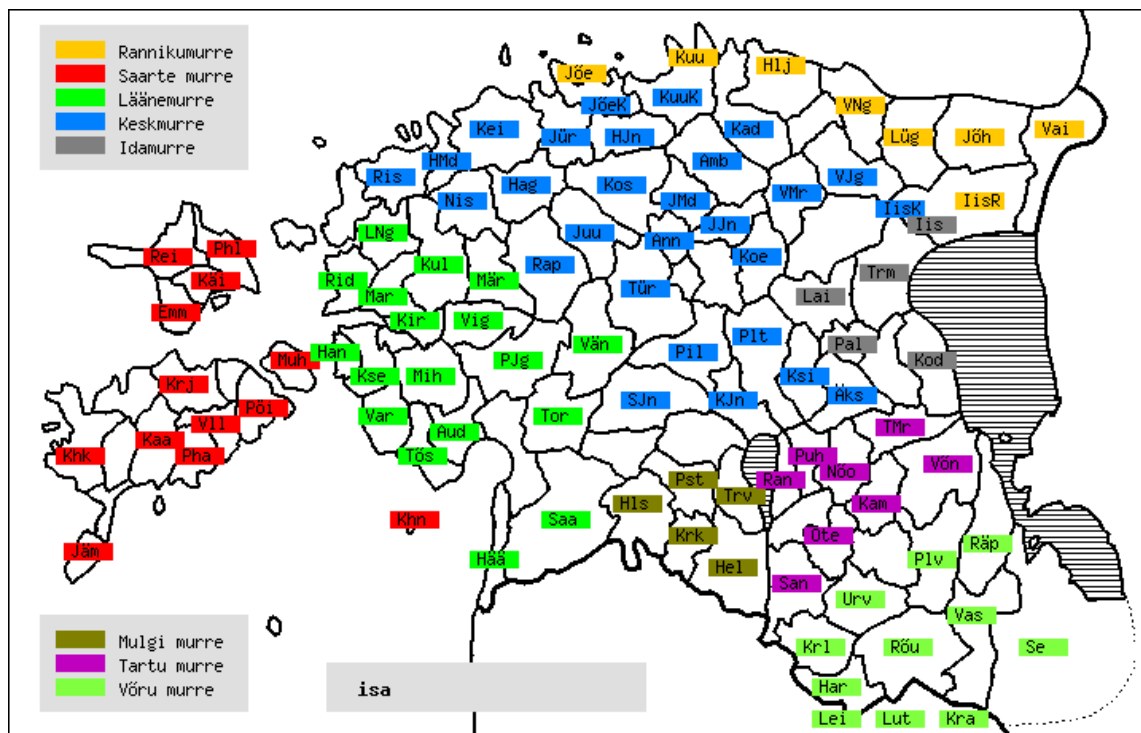
Kaardil 17 on osakaal kihelkonniti jaotunud võrdlemisi ühtlaselt. Piirkondadest tuleb rohkem esile Kesk-Eesti ja Pärnumaa, mis on suurema osakaaluga. Kõige suurema osakaaluga on Tori kihelkond ja Setomaa. Osakaalult järgnevad Häädemeeste, Kõpu ja Kolga-Jaani kihelkond.

Kaart 17. *Isa, isä, esä, ese ja eze* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

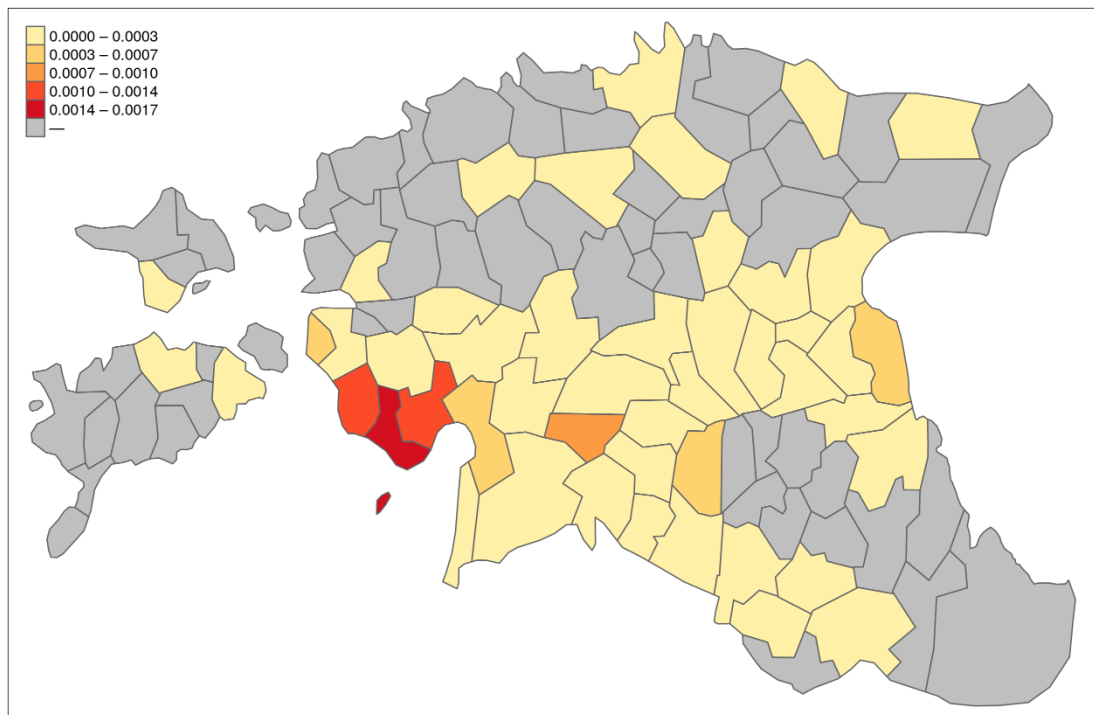
Isa-tüveliste sõnavormide sagedusloetelus on kokku 471 sõnavormi. Loetelus on kõige sagedasem algvormis sõna *isa*, mida esineb 9076 juhul. Sageduselt järgnevad *esä* (2622), *ese* (1328), *isale* (756) ja *isä* (724).

Isa-tüveliste sõnade levik murdeandmetele tuginedes on esitatud kaardil 18. Murdekaardi põhjal ühtegi kindlat piirkonda esile tõsta ei saa, sest sõna on levinud ühtlaselt üle kogu Eesti.

Kaart 18. *Isa murdekaardil*. (VMS)

Kaardil 19 on esitatud isanimetuste *ätt* (g äti, äte) ja *att* (g ati) osakaal kihelkonna kõigist sõnedest. Kaardilt tuleb esile selge osakaalukese Pärnumaal. Kõige suurema osakaaluga on Tõstamaa kihelkond ja Kihnu saar, neile järgneb Varbla ja Audru kihelkond. Nimetatud suure osakaaluga kihelkondade ümber on moodustunud laiem ühtlaselt väiksema osakaaluga levikuala. Põhja- ja Lõuna-Eesti kihelkondades sõnade levik valdavalt puudub.

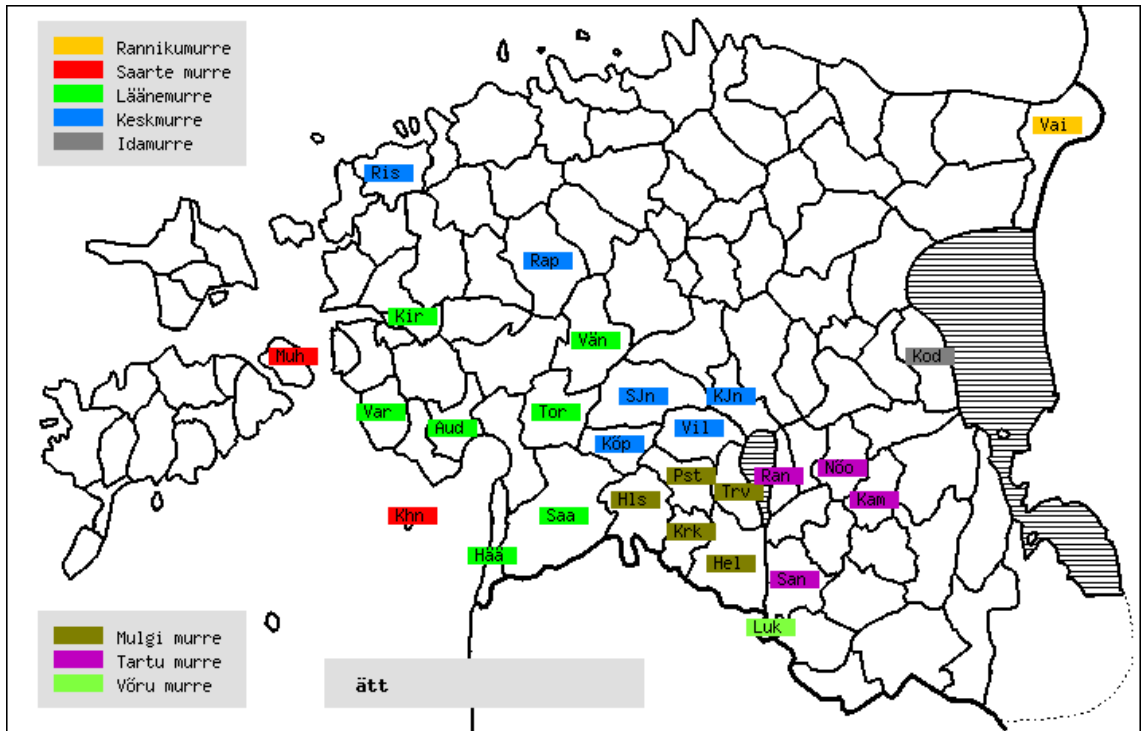

Kaart 19. Ätt (g äti, äte), att (g ati) osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

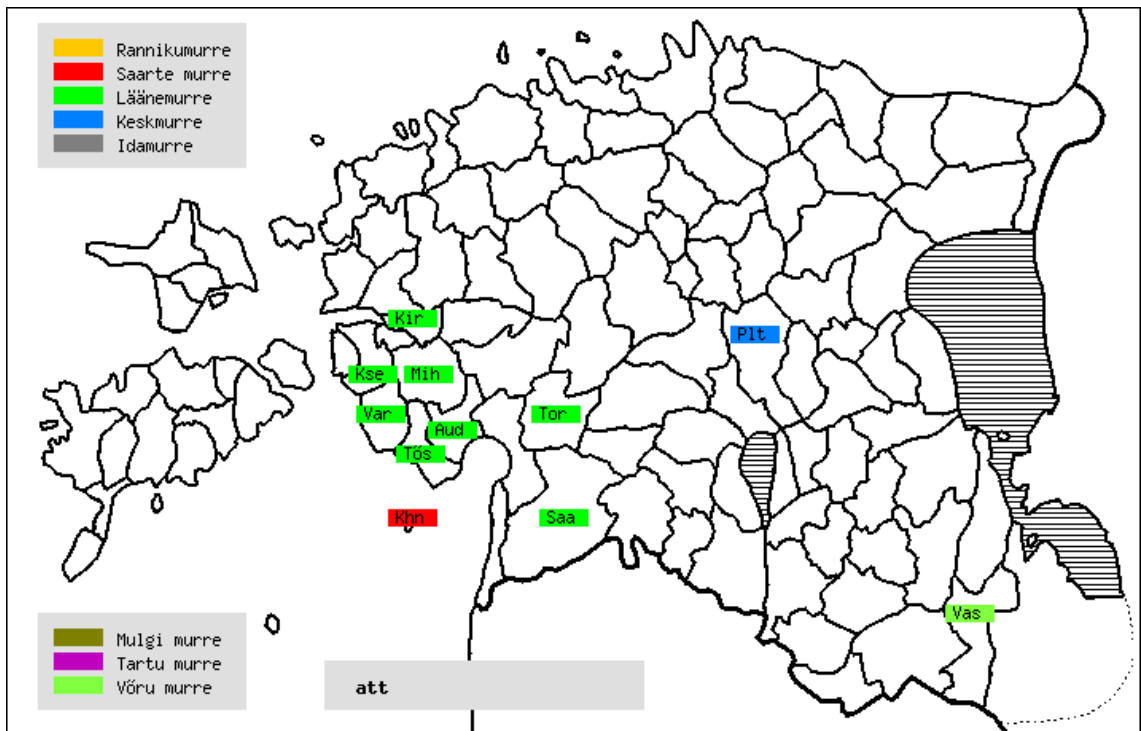
Ätt- ja att-tüveliste ja nende omastava käändega algavate sõnavormide sagedusloetelus on kokku 55 sõnavormi. Neist kõige sagedasem on *ati*, mida esineb 196 juhul. Sageduselt järgmised on *att* (169), *äti* (137), *atti* (54) ja *atil* (54).

Ata ja *atta*, mis tuli *att*-päringust välja, analüüsitud materjalis isa tähenduses ei esine. Materjalis on *ata* all mõeldud sõna *hatt* (g *hata*), mis tähendab emast koera või söimusõnana liiderlikku naist (EMS). Enamasti ongi lauludes *atat* just selle söimusõna tähenduses kasutatud.

Kaartidel 20 ja 21 on esitatud *äti* ja *ati* levik murdekaardil. Mõlemal on ühiseid levikupiirkondi, sõnad on kasutusel Lääne-Eestis ja Lõuna-Eesti lääneosas.

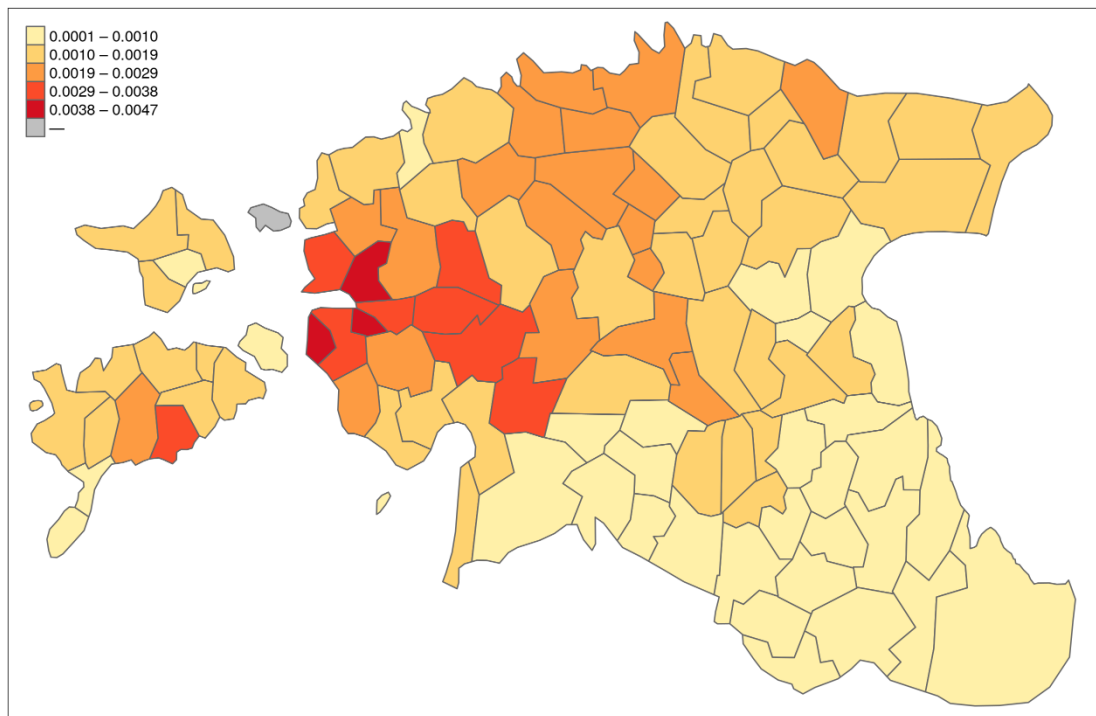
Kaart 20. Ätt murdekaardil. (VMS)

Kaart 21. Att murdekaardil. (VMS)

Haruldase isanimetusena nimetas Eduard Väari *aba*, mis analüüsitud materjalis isa tähenduses puudub. *Aba*-alguseliste sõnavormide sagedusloetelus on kokku 46 sõnavormi. Suure osa sellest moodustuvad liitsõnad, mis on abaluu tähenduses. Algvormis *aba* esineb 16 korral ja ühelgi juhul ei tähenda see isa.

Kaardil 22 on esitatud *taat*-tüveliste sõnade osakaal kihelkonna kõigist sõnedest. Kõige suurema osakaaluga piirkond on Lääne-Eesti, kus suurima osakaaluga kihelkonnad on Hanila, Lihula ja Martna. Põhja-Eestis on *taat*-tüveliste sõnade osakaal keskmine. Lõuna-Eesti piirkonnad on seevastu ühtlaselt kõige väiksema osakaaluga.

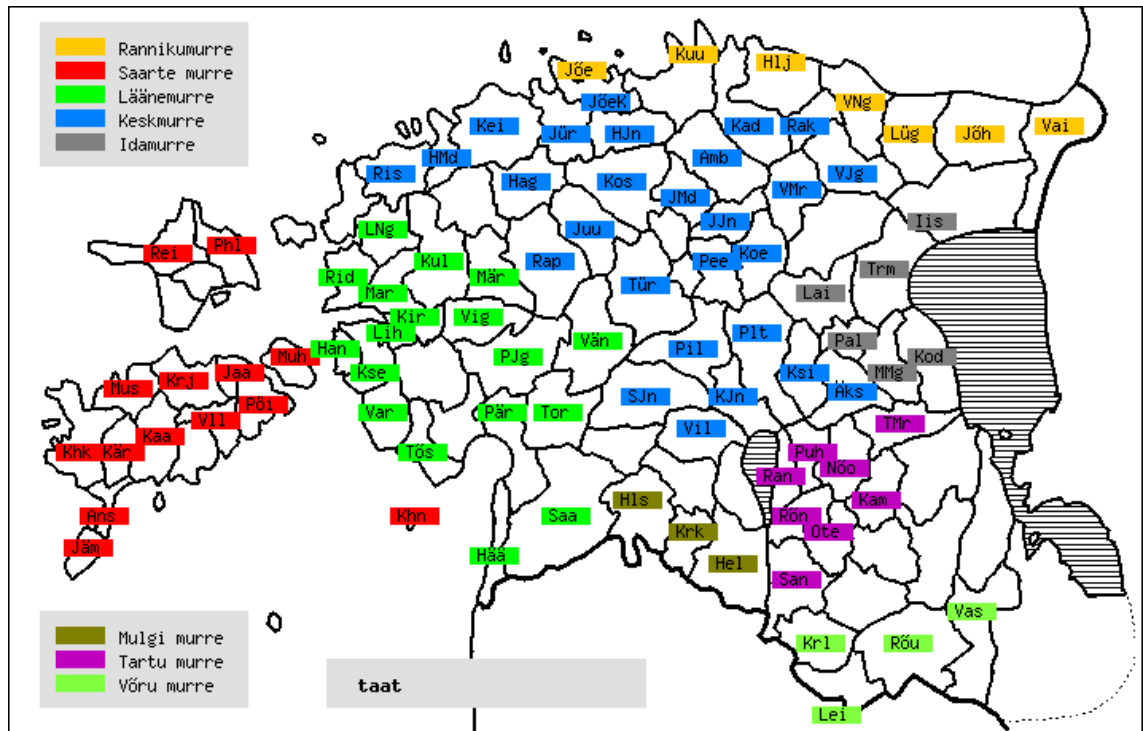

Kaart 22. *Taat* (g *taadi*, *taade*), *taata*, *tuat*, *toat* (g *toadi*), *taet* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

Taat-tüveliste sõnavormide sagedusloetelus on kokku 125 sõnavormi. Kõige sagedasem neist on *taadi*, mida esineb 2317 juhul. Sageduselt järgnevad *taat* (2051), *taadikene* (1907), *taati* (1164) ning *taade* (456).

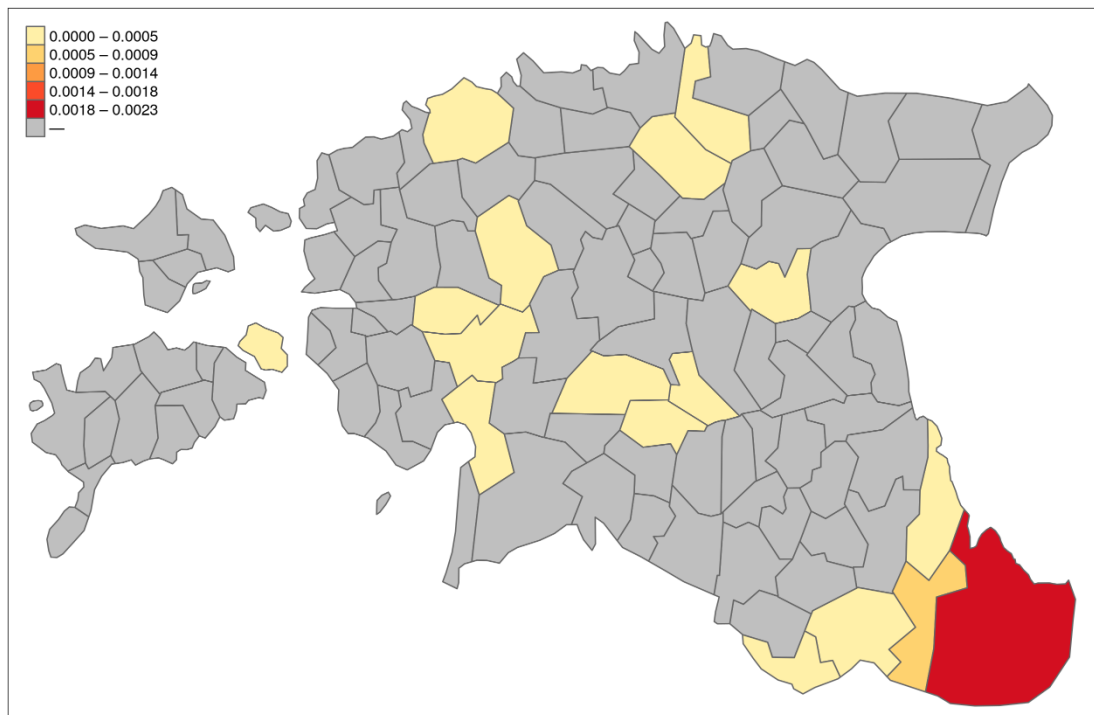
Murdekeeles täheldatud *taat*-tüveliste sõnade hulka kuuluvat varianti *taeda* esineb materjalis ühe korra ja see ei tähenda sugulust. Sarnane on ka *taida*, mille alguselisi sõnavorme on kaks ja kumbki pole isa tähenduses.

Kaardil 23 on sõna *taat* levik murdekaardil. Sõna on levinud ühtlaselt üle Eesti. Lõuna-Eestis on rohkem kihelkondi, kus sõna puudub. Kõige vähem on sõna märgitud Võru murdes.

Kaart 23. *Taat* murdekaardil. (VMS)

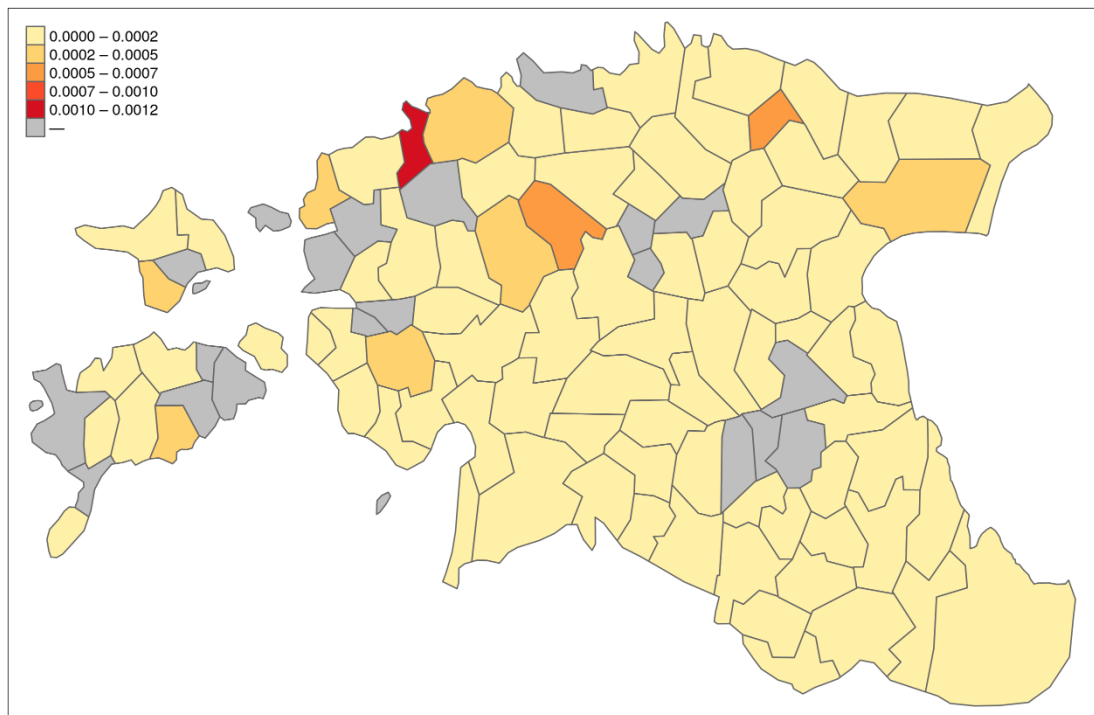
Tata ja *tätä* osakaal kihelkonna kõigest sõnedest on esitatud kaardil 24. Kõige suurema osakaaluga piirkond on Setomaa, teistes kihelkondades need sõnad puuduvad või on väikese osakaaluga. Nende sõnade puhul on tõenäoliselt tegemist vene keele mõjuga (vrd vene *tjátja* 'taat, isa' (ETY)). Setomaal on olnud kontakt vene keelega eriti tihe.

Kaart 24. *Tata* ja *tätä* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

Tata- ja *tätä*-algusliste sõnavormide sagedusloetelus on kokku 22 sõnavormi, millest suurem osa on deminutiivsed. Kõige sagedasem sõnavorm on *tätäkene*, mis esineb lauludes 622 korral. Sellele järgnevad *tätäkõnõ* (53), *tätä* (30), *tata* (22) ja *tätäkeist* (6).

Kaardil 25 on kujutatud isanimetuse *papa* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest. Kõige suurema osakaaluga kihelkond on Harju-Madise. Harju-Madisest järgmise osakaaluga on Juuru ja Rakvere. Ülejäänud kihelkondades on *papa* osakaal ühtlaselt väike. Esile tulevad ka mõned piirkonnad, kus osakaal puudub, näiteks moodustavad sellise rühma Rannu, Puhja, Nõo ja Äksi kihelkonnad.

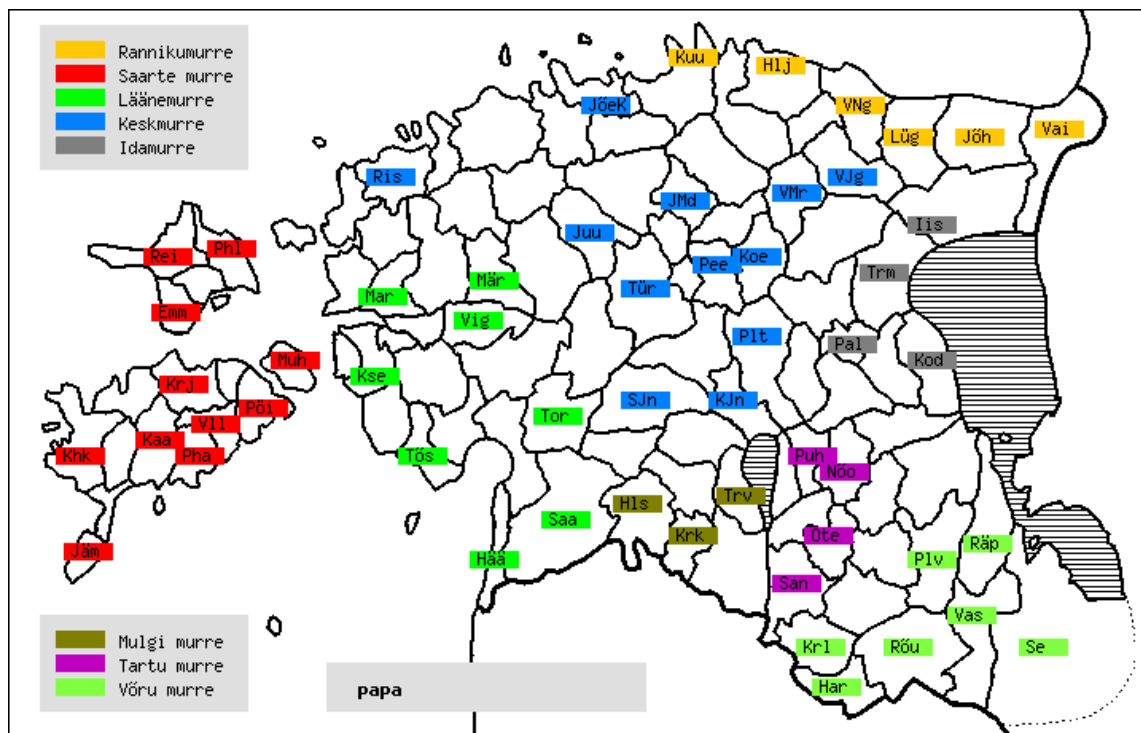

Kaart 25. *Papa* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

Papa-alguseliste sõnavormide sagedusloetelus on kokku 20 sõnavormi. Kõige sagedasem on *papa*, mida esineb 402 juhul. Sageduselt järgmised sõnavormid on *papat* (53), *papal* (21), *papale* (19) ja *papad* (15).

Papa puhul on oluline märkida, et paljud juhtumid pärinevad muudest laulutüüpidest, kuuludes laulude uuema kihistuse hulka. Sõna *papa* esineb rohkem uuemates lauludes ja lastelauludes.

Kaardil 26 on esitatud isanimetuse *papa* levik murdekaardil. Sõna on levinud murretes üle Eesti, see on tähistatud kõikides murretes. Teisalt aga pole levik eriti tihe.

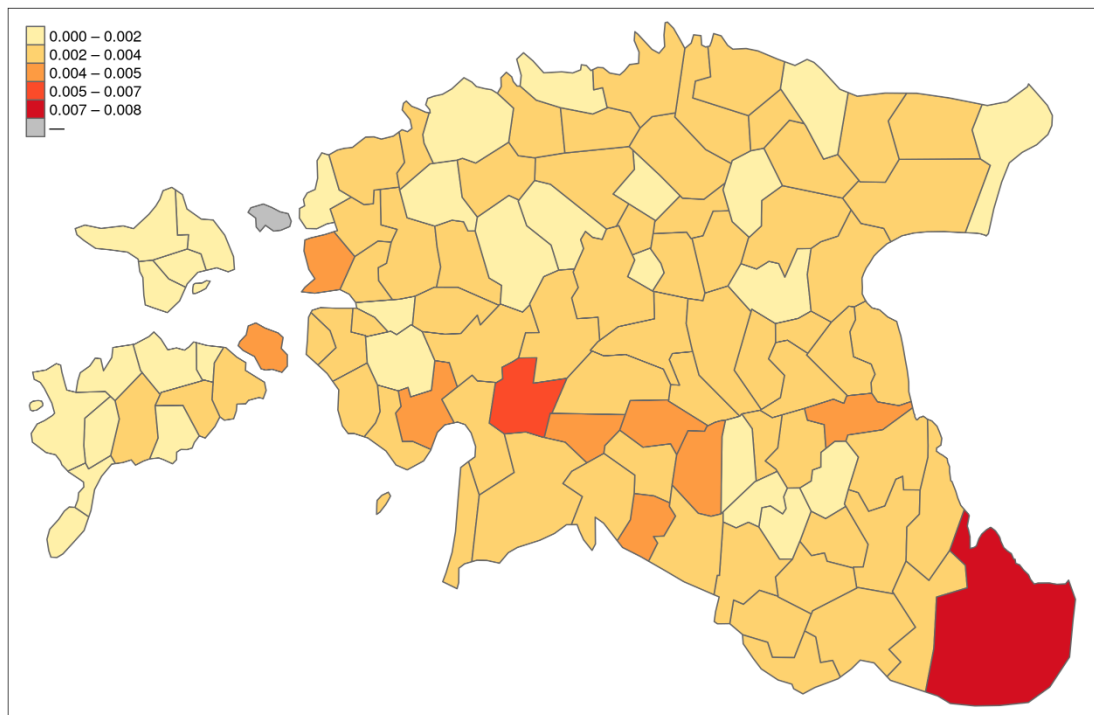

Kaart 26. *Papa* murdekaardil. (VMS)

Papa kõrval argikeelne nimetus *paps* regilauludes isa tähenduses ei esine. *Paps*-alguselisi sõnavorme on kokku neli. Sõna algvorm esineb kuuel korral ning ükski neist ei märgi sugulust. Sõna on mitmel juhul kasutatud kõla või värssi ühildumise jaoks juhtudel, mil värssis algavad kõik sõnad *p*-tähega. Mitmel puhul on *paps* seotud ka kiriku tähendusväljaga.

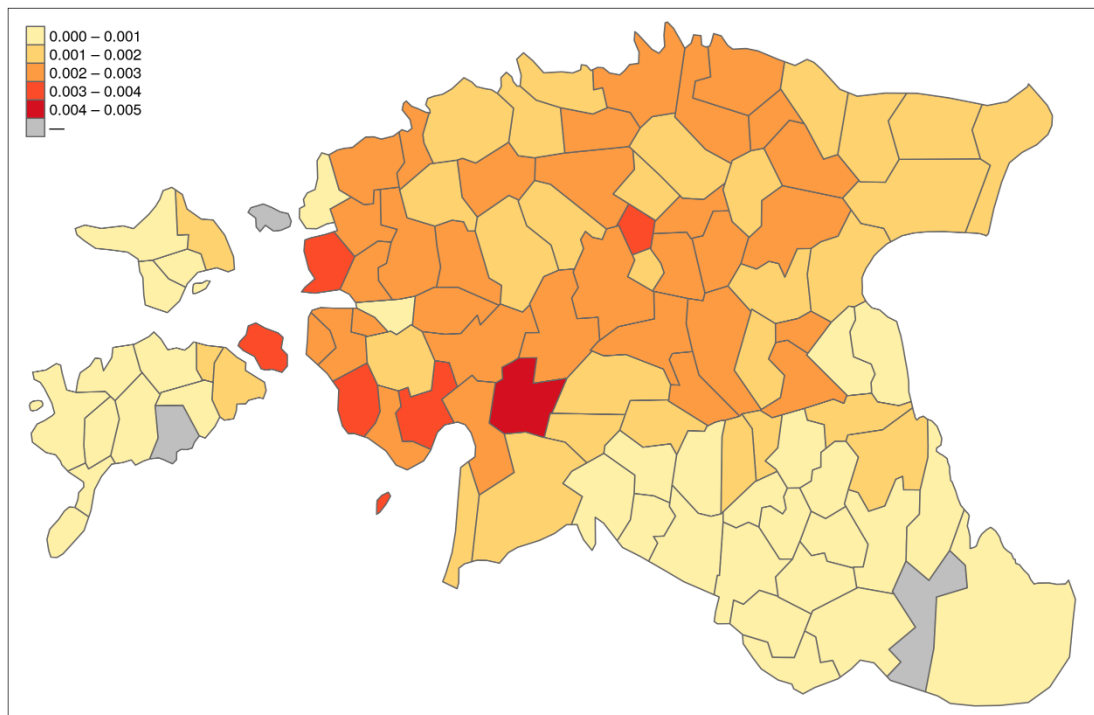
5.3. Õenimetuste levik

Kõikide õenimetuste osakaal kihelkonna kõigist sõnedest on esitatud kaardil 27. Kaart näitab õenimetuste ühtlast osakaalu üle Eesti. Piirkondadest tuleb esile Setomaa, kus osakaal on kõige suurem, ja Tori kihelkond, mis osakaalult järgneb Setomaale.

Kaart 27. **Kõikide õenimetuste osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.**

Kaardil 28 on kujutatud õenimetuste *õde* (g *õe*), *ode* (g *oe*, *ue*), *öde* (g *öe*) osakaal kihelkonna kõigist sõnedest. *Õe*, *oe* ja *öe* on küllaltki ühtlaselt Põhja-Eestis levinud. Osakaalu kese on Lääne-Eesti piirkondades, kus kõige suurema osakaaluga on Tori kihelkond. Sellele järgnevad Kihnu ja Muhu saar, Audru, Varbla, Ridala ja Anna kihelkond. *Ö*-tüvelised variandid kujundavad kaardil sõnade osakaalu Saaremaal. Lõuna-Eesti kihelkonnad on kõige väiksema osakaaluga. Vastseliina kihelkonnas ja Saaremaal asuvas Püha kihelkonnas osakaal puudub.

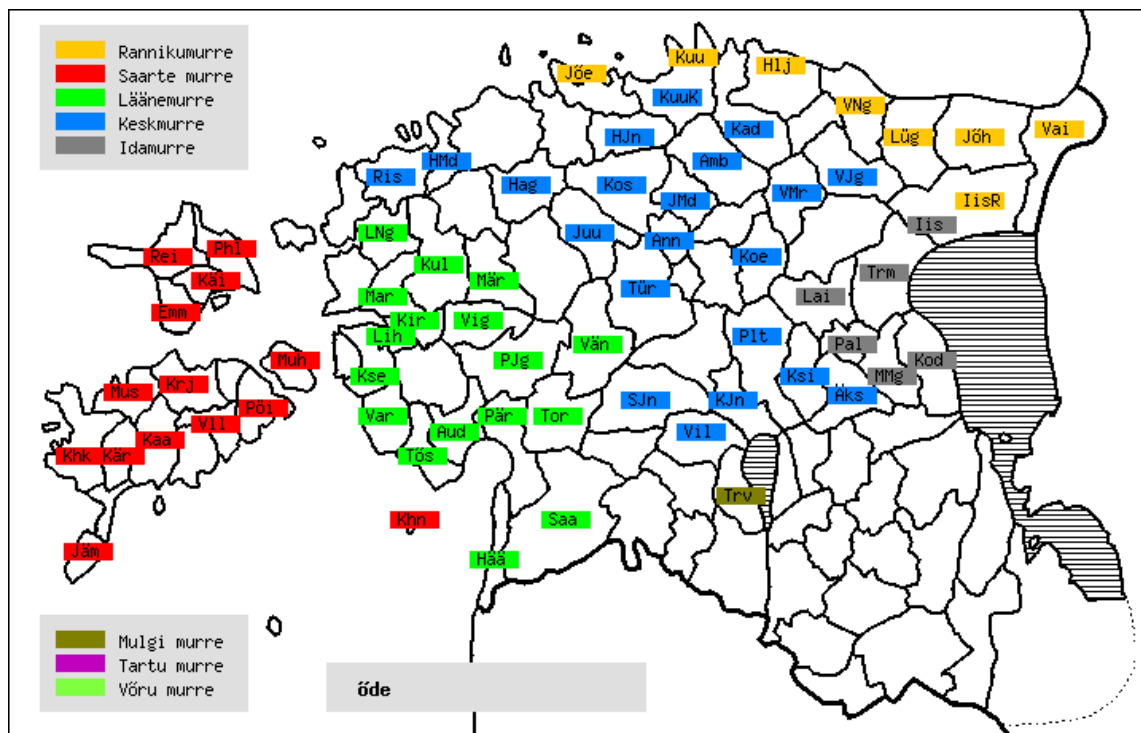
Kaart 28. *Õde* (g *õe*), *ode* (g *oe*, *ue*), *öde* (g *öe*) osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

Õde-tüveliste ja nende omastava käändega algavate sõnavormide sagedusloetelus on kokku 174 sõnavormi. Neist kõige sagedasem on algvormis *õde*, mida esineb 4144 korral. Sageduselt järgmised on *õed* (1351), *õe* (1327), *õekene* (858) ja *õele* (574). Esimene sõnavorm, mis pole *õde*- ega *õe*-alguseline, on *ode*. See on sageduselt 8. ja esineb 306 juhul. Algvormis *öde* esineb 25 korral.

Õenimetuste hulka ei ole arvestatud sõna *õde* alalütleva käändevormi *õel* (sagedus 328). Käändevormi *õel* tähendusvälja kuulub ka omadussõna ('pahasoovilik'), samuti pole sõna *õe* tähenduses regilauludes sagedasti kasutusel.

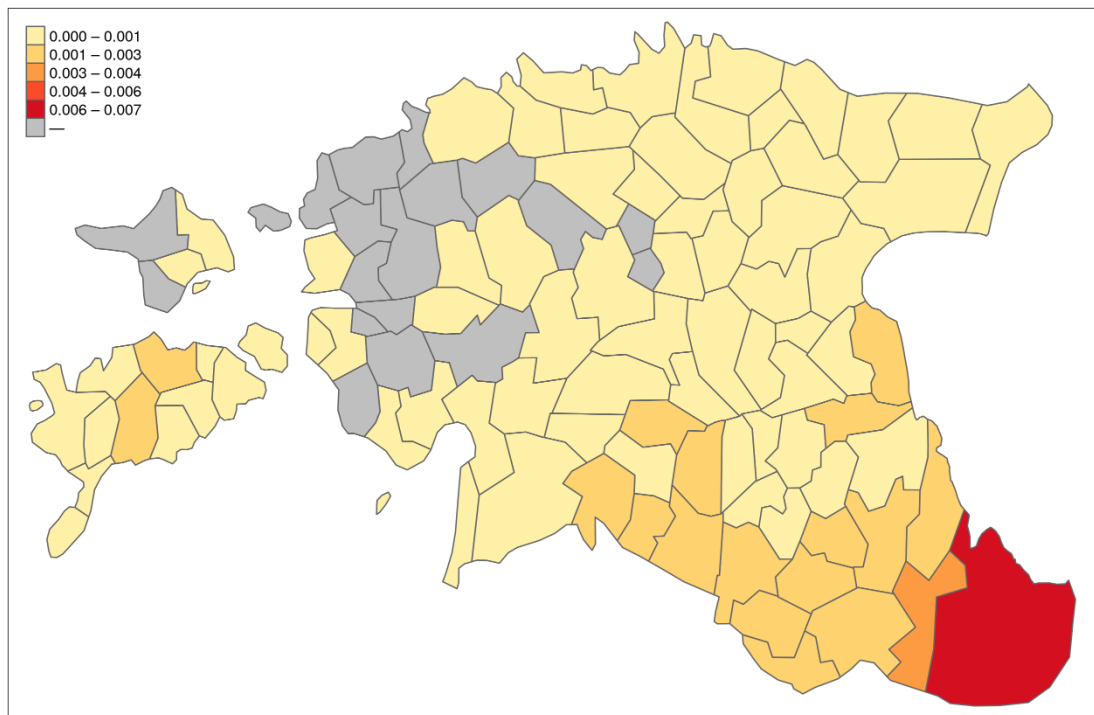
Höde ja selle *õ*-tüveline variant *hõde* regilauludes ei esine.

Andmed *õe* leviku kohta murretes on esitatud kaardil 29. Kaardilt selgub, et *õde* pole kasutusel Lõuna-Eestis: ülestähendused puuduvad Võru ja Tartu murretest, Mulgi murdest on märgitud ainult Tarvastu kihelkond. Ülejäänud Eestis on *õde* ühtlaselt levinud.

Kaart 29. *Õde* murdekaardil. (VMS)

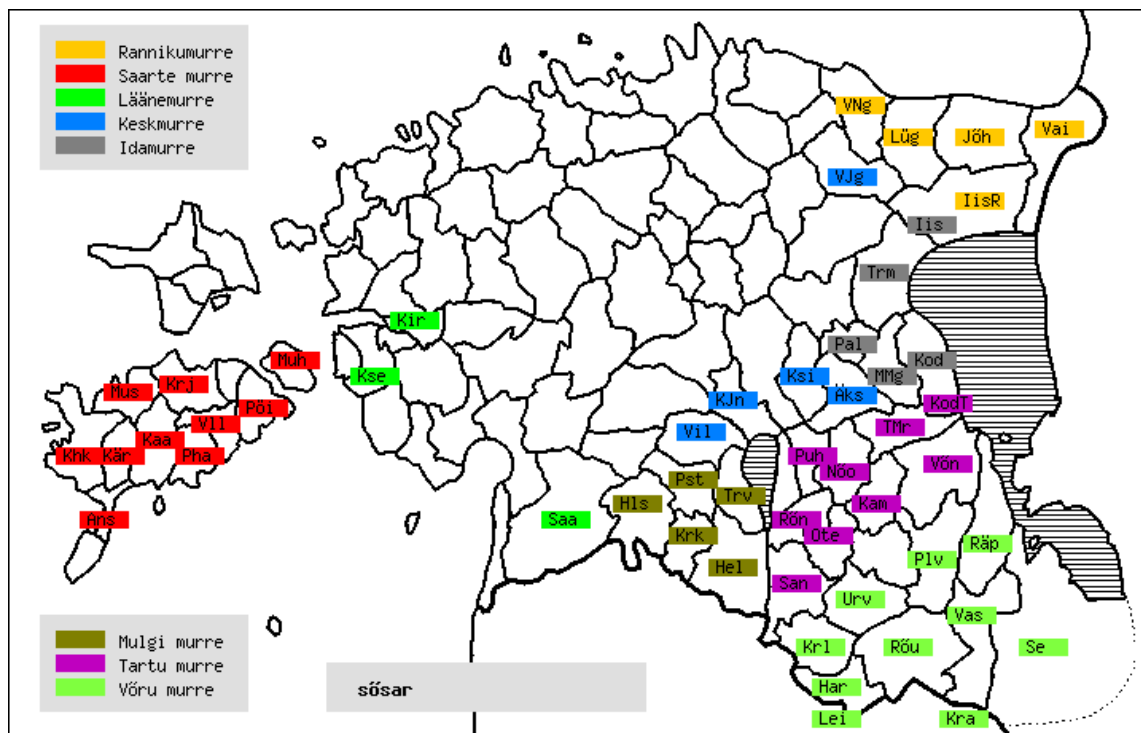
Sõsar-tüveliste sõnade osakaal on esitatud kaardil 30. Osakaalu kese on koondunud Lõuna-Eestisse, kus kõige suurema osakaaluga on Setomaa. *Õ*-tüvelised variandid kujundavad siingi sõnade osakaalu Saaremaal. Ülejäänud Eesti on väikese osakaaluga, Loode-Eesti aladel osakaal puudub.

Kaart 30. *Sõsar, sisar, sõsar, soss, söss, sõse ja sõse* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

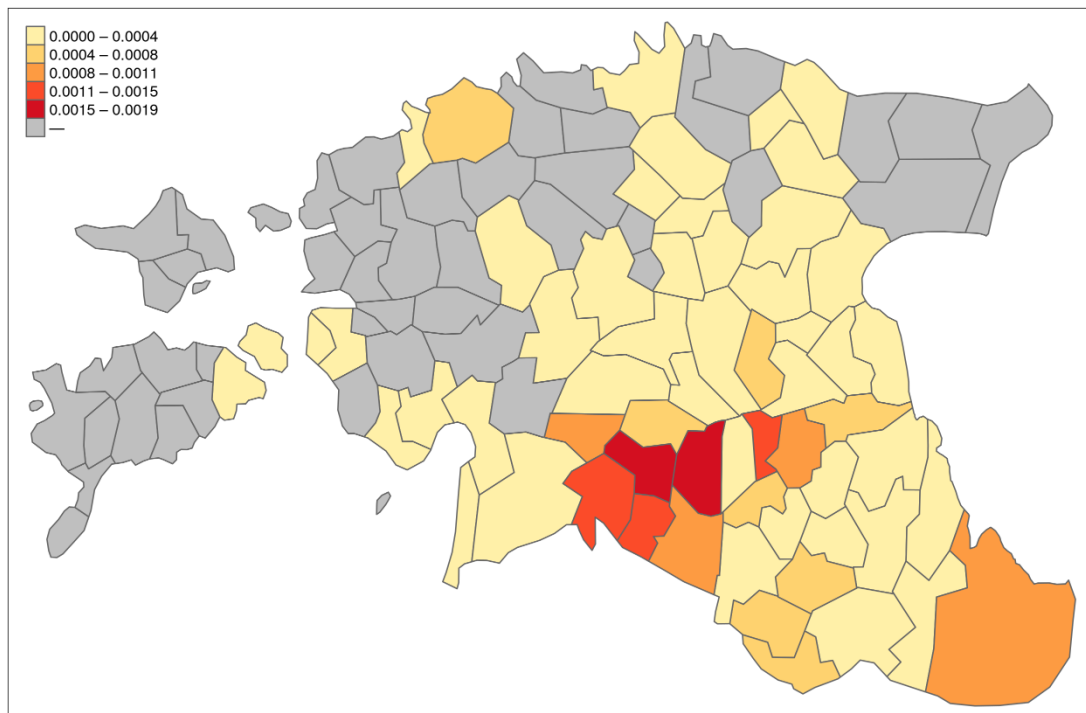
Sõsar-tüveliste sõnavormide sagedusloetelus on kokku 273 sõnavormi. Neist kõige sagedasem on algvormis *sõsar*, mida esineb 2833 korral. Sageduselt järgmised on *sõsare* (566), *sõsara* (319), *sõsarõ* (225) ja *sõsarõkõnõ* (209). Loetelus esimene sõna, mis pole *sõsar*-alguseline, on *sisar*, mis on sageduselt 18. ja esineb 54 juhul.

Sõsara levikuandmed on esitatud kaardil 31. Sõna on kõige tihedamalt levinud Lõuna-Eestis, aga ka Saaremaal ja Ida-Virumaal. Enamjaolt sõna levik Põhja-Eesti aladel puudub.

Kaart 31. *Sõsar* murdekaardil. (VMS)

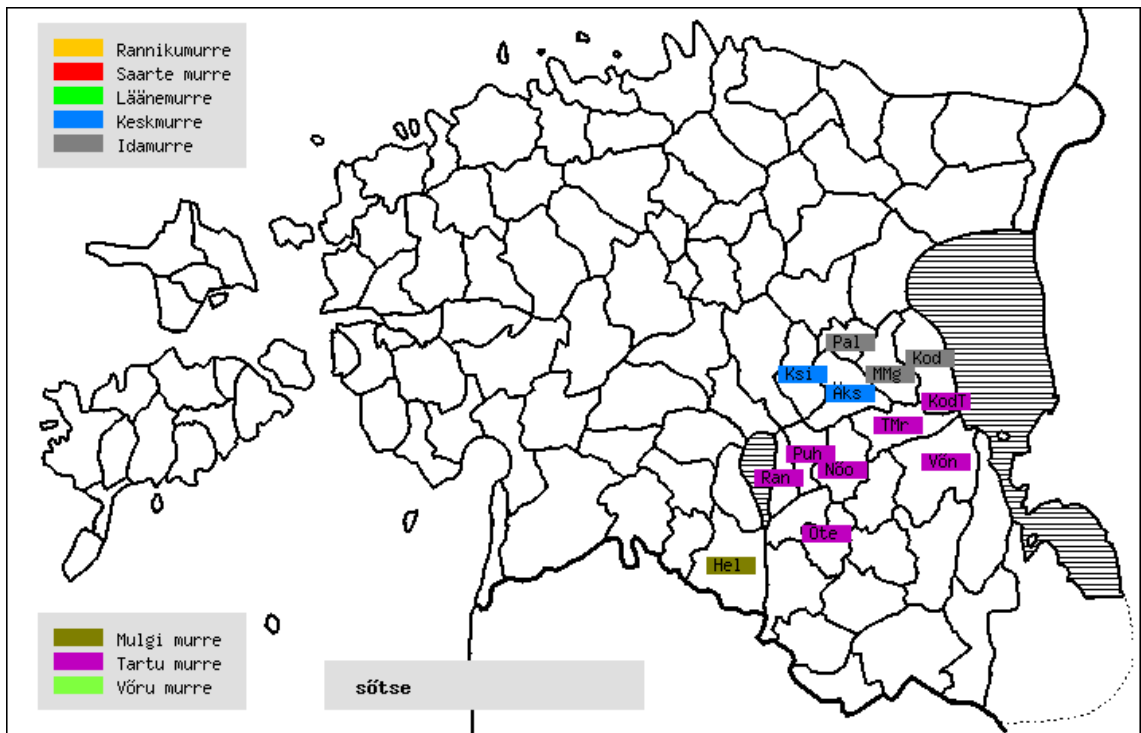
Kaardil 32 on *sõtse*-tüveliste sõnade osakaal kihelkonna kõigist sõnedest. Neid sõnu esineb rohkem Lõuna-Eestist kogutud regilauludes. Kaardil tulevad esile kindlad piirkonnad, kus osakaal on teistest suurem. Kõige suurema osakaaluga kihelkonnad on Tarvastu ja Paistu Mulgimaal, osakaalult järgnevad Halliste, Karksi ja Puhja kihelkond.

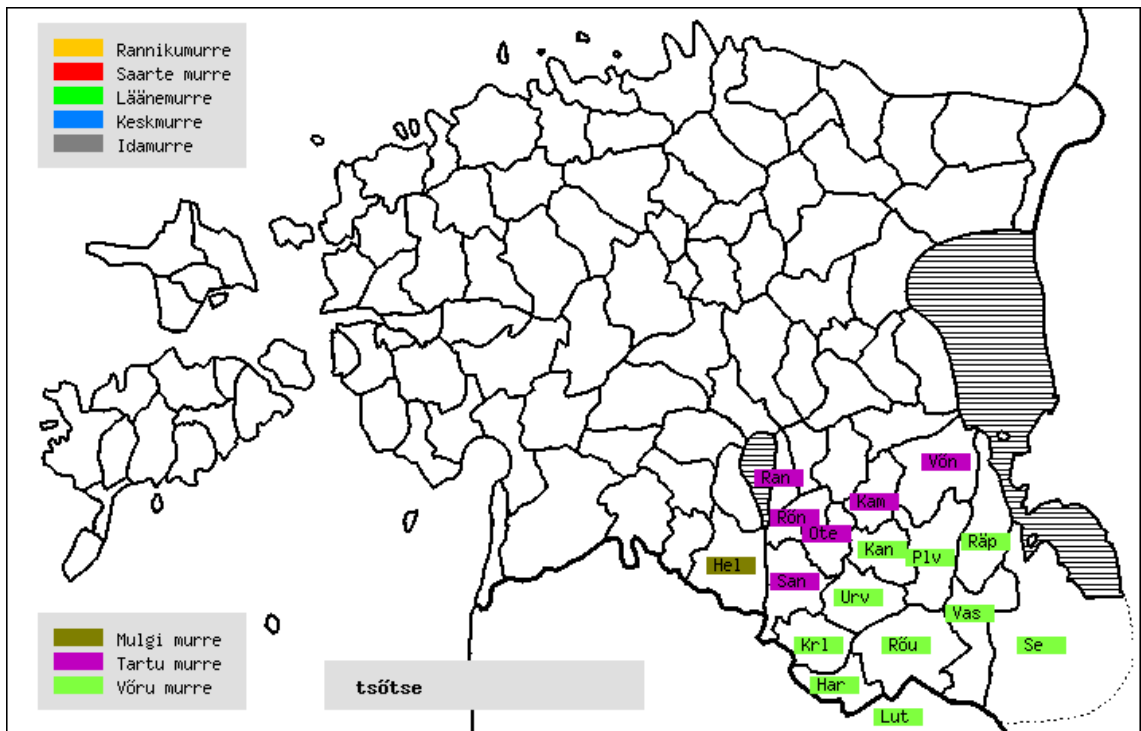
Kaart 32. *Sõtse, sõts, sõdsõ, tsõdsõ, tsõtse, tsidsa, tsidsä ja tsidsi* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

Sõtse-tüveliste sõnavormide sagedusloetelus on kokku 94 sõnavormi. Kõige sagedasem on *sõtsi*, mida esineb 678 korral. Sellele järgneb *sõtsikene* (361), *sõtse* (130), *sõtsil* (119) ning *tsõdsõ* ja *tsidsakõnõ*, mis mõlemad esinevad 97 korral.

Sõtse on murdeandmete (kaart 33) kohaselt omane Tartumaa kihelkondadele. *Tsõtse* (kaart 34) on eelkõige kasutusel Lõuna-Eestis, kõige rohkem on sõna kasutus märgitud Võru murde aladel. *Sõts* on kõige rohkem üles märgitud Mulgi murdest, olles kasutusel Helme, Tarvastu, Halliste ja Karksi kihelkonnas. *Tsidsa* kasutus on murdeandmetes märgitud ainult Setomaal.

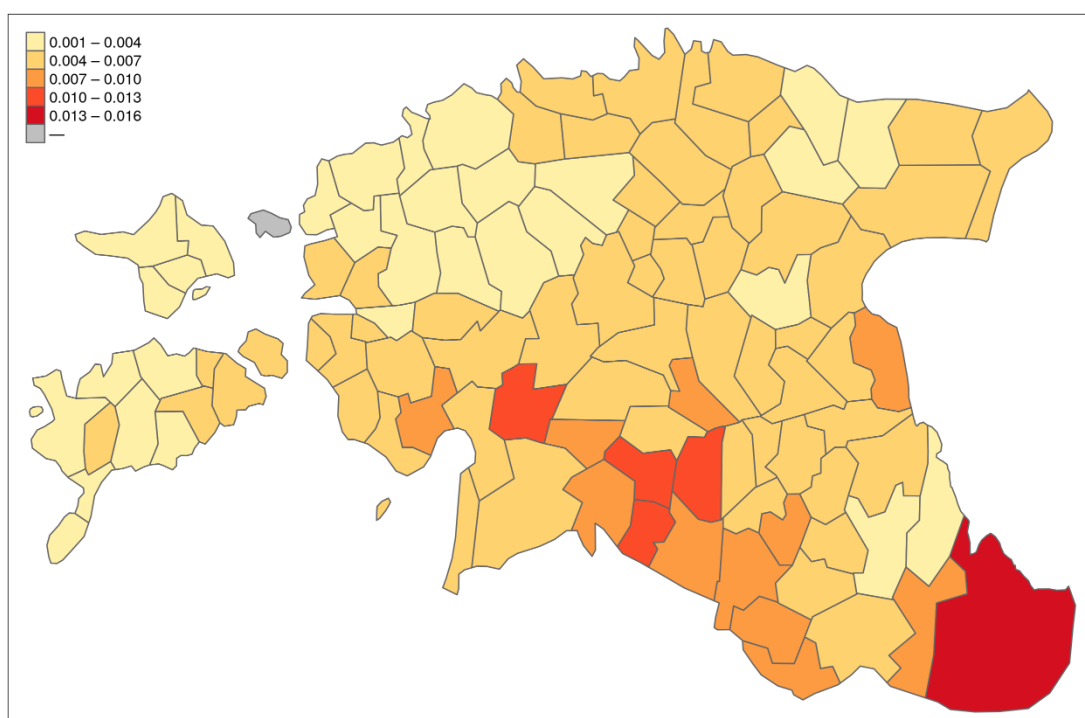
Kaart 33. *Sõtse* murdekaardil. (VMS)

Kaart 34. *Tsõtse* murdekaardil. (VMS)

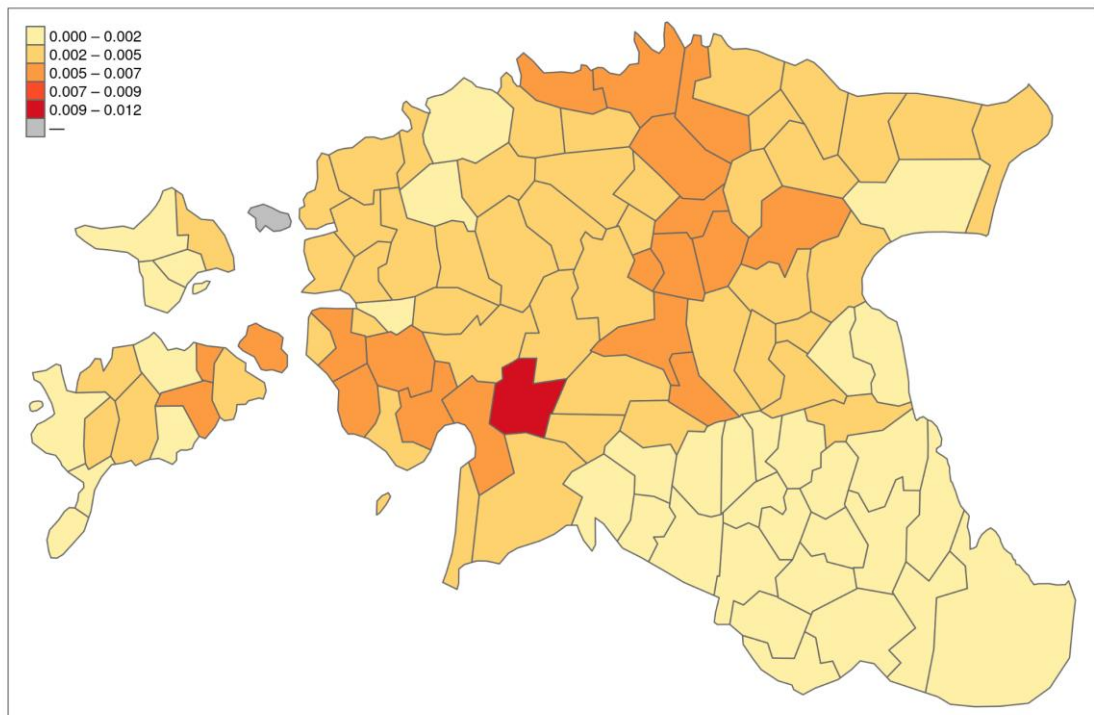
5.4. Vennanimetuste levik

Kõigi vennanimetuste ehk *vend* (g *venna*) ja *veli* (g *velle*, *velje*) osakaal kihelkonna kõigist sõnedest on esitatud kaardil 35. Osakaal on üle-eestiliselt jaotunud pigem ühtlaselt, pisut suurema osakaaluga on Lõuna-Eesti ja Mulgimaa. Kõige suurema osakaaluga piirkond on Setomaa, osakaalult järgnevad Tori, Paistu, Karksi ja Tarvastu kihelkond. Ülejäänud Eestist väiksema osakaaluga aga on saared ja Loode-Eesti.

Kaart 35. Kõigi vennanimetuste osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

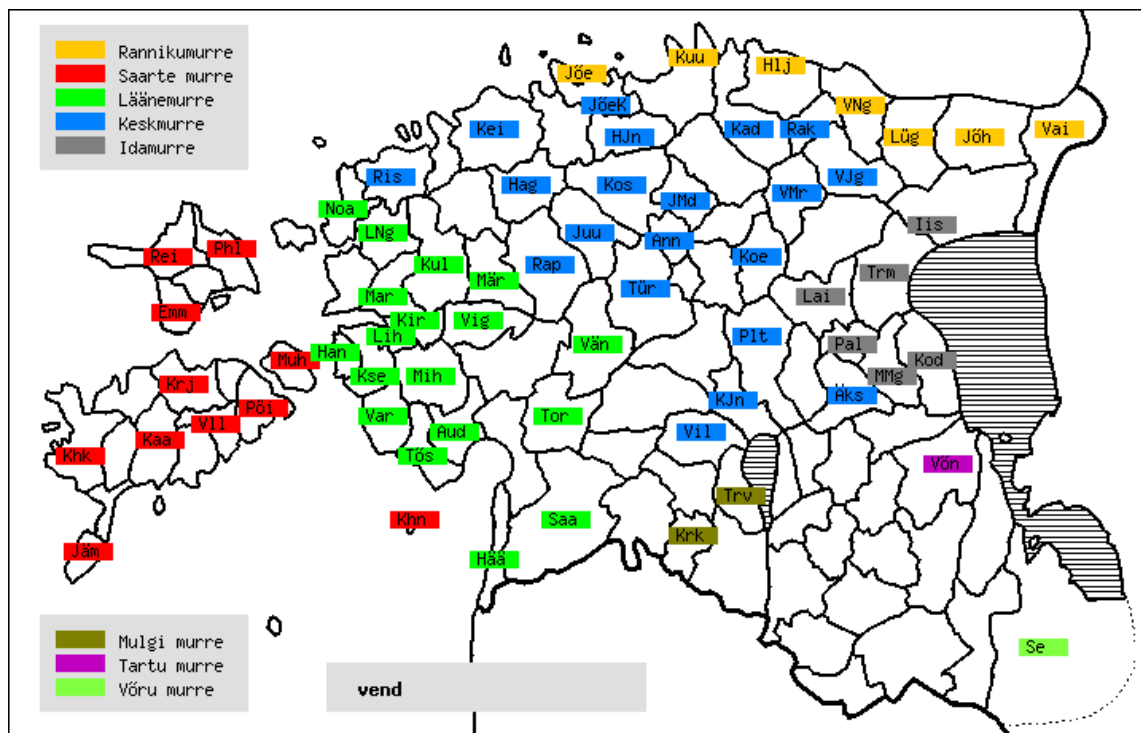
Kaardil 36 on esitatud vennanimetuse *vend* ja selle käändevormi *venna* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest. Kaardilt selgub, et *vend* (g *venna*) on ühtlaselt suurema osakaaluga Põhja-Eesti aladel. Kõige suurema osakaaluga on Tori kihelkond. Keskmise osakaaluga piirkonnad on Tori lähedal Pärnumaal ning Põhja-Eestis, kus põhjarannikult Kuusalu kihelkonnast moodustub keskmise osakaaluga kihelkondade võõnd allapoole Viljandimaani.

Kaart 36. *Vend* (g *venna*) osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

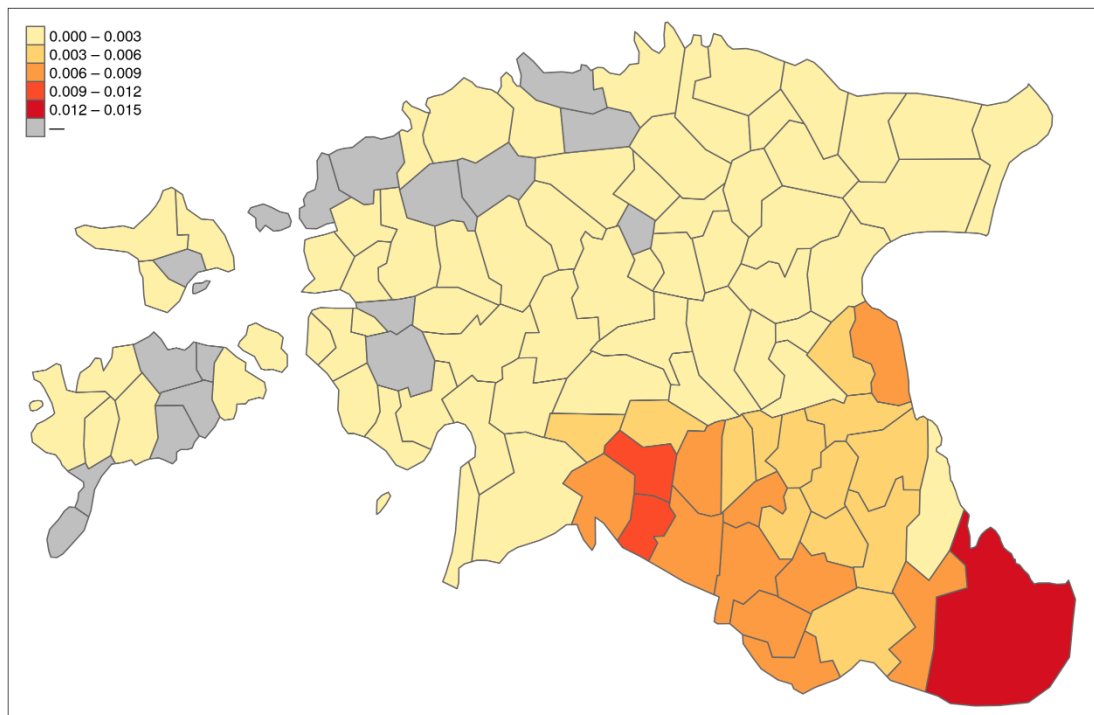
Vend-alguseliste ja sõna omastava käändega algavate sõnavormide sagedusloetelus on kokku 175 sõnavormi. Sageduselt esimene on *venda*, mida esineb 4875 juhul. Sellele järgnevad *venna* (4087), *vennad* (3436), *vend* (3357) ja *vennakene* (1820). Neist järgmistest sõnavormide sagedus jääb alla tuhande.

Kaardil 37 on kujutatud sõna *vend* levik murdekaardil. *Vend* on levinud eelkõige Põhja- ja Lääne-Eestis. Lääne- ja keskmurdes on sõna kõige tihedamalt esindatud.

Kaart 37. *Vend* murdekaardil. (VMS)

Vennanimetuse *veli* ning selle käändevormide *velle* ja *velje* osakaal kihelkonna kõigist sõnedest on esitatud kaardil 38. *Veli* (g *velle*, *velje*) on levinud Lõuna-Eesti aladel, kus kõige suurema osakaaluga on Setomaa. Osakaalult järgnevad Karksi ja Paistu kihelkond. Põhja-Eestis on osakaal ühtlaselt väike. Sõna ei ilmne mitmes kihelkonnas Loode-Eestis ja saartel.

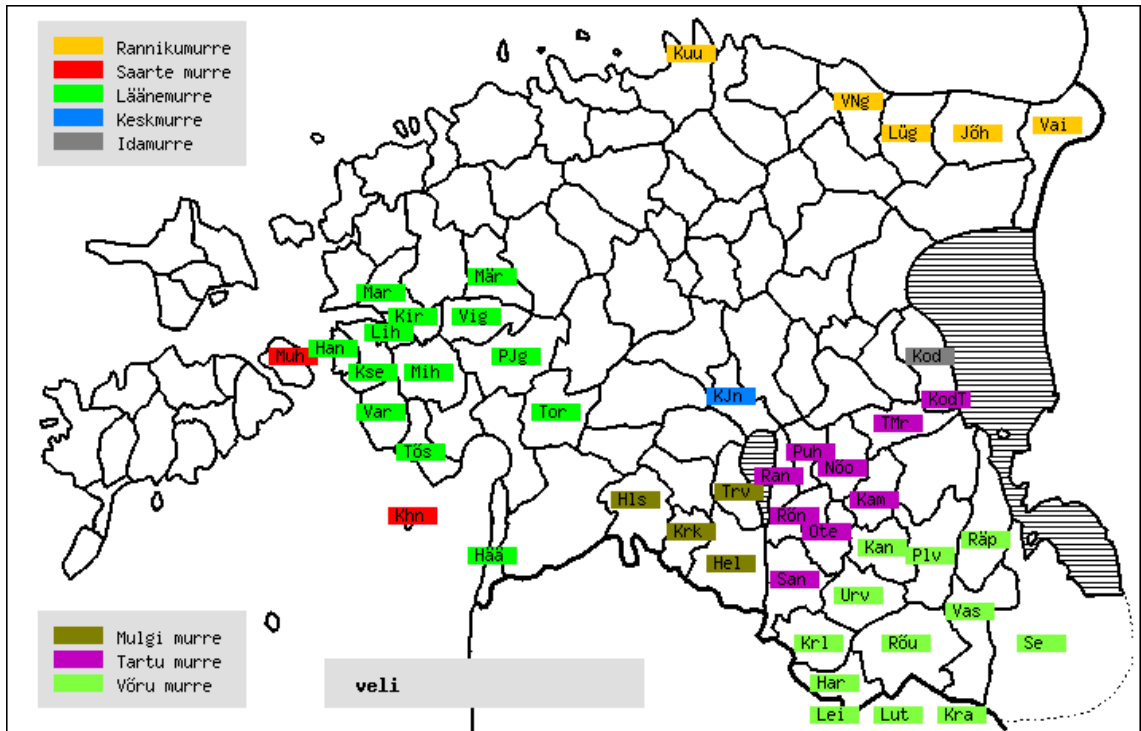

Kaart 38. *Veli* (g *velle*, *velje*) osakaal kihelkonna kõigist sõnedest.

Veli-alguseliste ja selle omastava käändega algavate sõnavormide sagedusloetelus on kokku 382 sõnavormi. Kõige sagedasem on algvorm *veli*, mis esineb 5817 korral. Sageduselt järgmised on *velle* (5552), *vellekena* (2648), *vello* (1942) ja *vellö* (711).

Velle päringu koostamisel otsiti kõiki *vell*-alguselisi sõnu, et leida kõik võimalikud sõnavormid. Nii kuuluvad päringusse ka seto lauludele omased lühikesed deminutiivsed vormid *vello* ja *vellö*. Sõnavormide sagedusloetelus ongi palju deminutiivseid vorme, näiteks *vellokõno*, *velleke*, *vellekeine*, *veljekene*.

Kaardil 39 on vennanimetuse *veli* levikuandmed murdekaardil. Kaardilt selgub, et sõna on levinud peamiselt Lõuna-Eesti aladel. Teine levikukese on Lääne-Eestis. Sõna on märgitud ka rannikumurdes.

Kaart 39. *Veli* murdekaardil. (VMS)

6. Levikuandmete analüüs

Järgnevalt analüüsitakse eelmises peatükis esitatud regilauluandmete põhjal valminud kaarte. Esitatakse regilaulukaartide vaheline ning regilaulu- ja murdeandmete vahelised võrdlused. Peatüki lõpus analüüsitakse, millised sarnasused ja erinevused tulevad esile ema-, isa-, õe- ja vennanimetuste üldisel võrdlemisel.

6.1. Emanimetuste analüüs

Ema-tüveliste sõnade regilaulu- ja murdekaarte (kaart 3 ja 4) võrreldes selgub, et regilauluandmetes on *ema*-tüveliste sõnade osakaal suurem Lõuna-Eestis, sarnaselt on ka murdeandmetes Lõuna-Eesti murdealad tihedamalt tähistatud. Murdekaardil on tihedamalt tähistatud veel lääne- ja saarte murre, regilaulukaardil aga on sõna osakaal Lääne-Eestis ühtlasemalt väike. Murdekaardil on Põhja-Eesti aladel rohkem kihelkondi, kus sõna levik pole märgitud. Seevastu pole regilaulukaardil kohti, milles osakaal puuduks. Siiski on *ema*-tüveliste sõnade osakaal regilaulus väike mõnes Põhja-Eesti kihelkonnas, mis on murdekaardil märkimata.

Emanimetuse *emm* ja selle käändevormi *emme* puhul on regilauluandmetes (kaart 5) selgelt näha üht kindlat piirkonda, millele see on omane – Saaremaad. Tulemus ühtib alapeatükis 2.1 esitatud levikuandmetega. Regilaulukaardi legendil on sõna osakaalu maksimumväärtus 0,0023 (vrd *ema*-tüveliste sõnade maksimumiga, mis on 0,008), mis teeb sõnast *emm* emanimetuste hulgas ühe väikseima osakaaluga sõna.

Eit- ja *eede*-tüvelised sõnavormid aga moodustavad ühtlase osakaalu üle Põhja-Eesti. Kui regilaulukaardil (kaart 6) on *eide* ja *eede* üks suurima osakaaluga kihelkondi Hanila, siis murdekaardil (kaart 7) selles kihelkonnas sõna levik märgitud pole. Veel tuleb kahe kaardi võrdlusel erinevusena esile, et murdekaardil ei ole sõna levik Põhja-Eestis nii tihedalt märgitud kui seda näitab regilaulukaardi valdavalt keskmine osakaal selles piirkonnas.

Tüve *eit* *ä*- ja *a*-alguselised variandid on regilauludes suguluse tähenduses väga vähe kasutusel või ei esine otsitavas tähenduses üldse. Üksikuid esinemisi regilauludes saab

siiski murdeandmetega võrrelda. Murdeandmetes on *äide*, *äide* ja *äidi* levik koondatud ühele kaardile. *Äide* ja *äidi* esinemine regilauludes kattub murdeandmetega. Mõlemad sõnad on levinud Lõuna-Eesti kihelkondades. Küll aga on murdeandmetes kihelkondi rohkem märgitud. *Äide* regilauludes ema tähenduses puudub.

Nann-, *nänn-* ja *nenn-*tüveliste sõnade osakaal on emanimetuste hulgas ainuke, mis on ühtlaselt väikese osakaaluga. See tähendab, et regilauludes on nende sõnade puhul küll palju kihelkondi, kus sõnad on kasutusel, kuid nende osakaal on igas kihelkonnas väga väike. Võrreldes nende sõnade regilaulu- ja murdekaarte (kaart 8 ja 9), selgub, et murdekaardil on *nänn* tihedamalt levinud Lääne-Eestis, regilaulukaardil aga on selles piirkonnas osakaal väga väike. Teine levikuala murdekaardil on Mulgimaa ümbrus ja Lõuna-Eesti, ühtides regilauluandmetega. Regilaulukaardil on suurima osakaaluga Kodavere kihelkond, sõna *nenn* murdeandmetes on selle levik samuti Kodaveres märgitud. Regilaulukaardi osakaalu maksimumväärtus on sarnane *emme* osakaalu maksimumväärtusega, olles 0,0026.

Deminutiivse *enne(kene)* puhul, sarnaselt emanimetusele *emm*, tuleb esile kindel piirkond, kus sõna on lauludes kasutusel. *Enne(kene)* on kasutusel peamiselt Mulgimaal. Võrreldes sõnaga *emm*, on deminutiivse *enne(kene)* osakaalu kujutaval kaardil (kaart 10) rohkem kihelkondi, kus osakaal on väga väike. Seega on regilauludes *enne(kene)* laiemalt levinud kui *emm*. Teisalt aga on selle osakaalu maksimumväärtus väiksem – 0,0018. Kõigi emanimetuste hulgas on see osakaalult teine kõige väiksem.

Niisamuti tuleb sõna *memm* leviku juures esile kindel piirkond, kus osakaal on suurim. Siinkohal on selleks Kesk-Eesti. Sõnadega *enne(kene)* ja *emm* võrreldes on *memm* palju ühtlasemalt üle Eesti levinud ning kihelkondi, kus osakaal puudub, on väga vähe. Nagu *enne(kene)* ja *emm*, on ka *memm* analüüsitud üksiksõnana. Nii on võrreldavad nende kolme osakaalu maksimumväärtused. *Memme* osakaalu maksimum on 0,0048, mis on ligikaudu kaks korda suurem kui sõna *emm* osakaalu maksimumväärtus (0,0023).

Memme regilaulu- ja murdekaardi (kaart 11 ja 12) võrdlemisel selgub, et murdekaardil on sõna kasutus märkimata rohkemates kihelkondades kui regilaulus on alasid, kus osakaal puudub. Teisalt aga kattuvad mõned sõna puudumiskohad Loode-Eestis. Nagu

regilaulukaardil, nii on ka murdekaardil sõna levik kõige tihedamalt märgitud Tartumaal ja Võrtsjärve põhjaosa ümbritsevates kihelkondades.

Emanimetus *mamma* on regilauludes kõige suurema osakaaluga Põhja-Eestis Juuru kihelkonnas. Kui enamasti on suurima osakaaluga kihelkonna ümbruses teisedki suure osakaaluga kihelkonnad, siis *mamma* regilaulukaardil (kaart 13) on Juuru ümbruses kihelkonnad väikese osakaaluga, mõnes see isegi puudub. Lõuna-Eestis aga on *mamma* osakaal regilauludes ühtlaselt keskmine. Ka *mamma* murdekaardil (kaart 14) on Juuru kihelkond märgitud, kuid seda ümbritsevad kihelkonnad mitte (v.a Türi). Regilaulu- ja murdekaardi erinevustena tuleb esile sõna levik Saaremaal, kus murdekaardi põhjal on levik laiem. Regilaulukaardil on sõna levik üle-eestiliselt laiem, murdekaardil aga hajusam. Lisaks on kihelkondi, kus regilauludes sõna esineb, kuid murdekaardil see märgitud pole, näiteks Räpina kihelkonnas.

Mamma osakaalu maksimumväärtus regilaulukaardil on 0,0009, olles emanimetuste hulgas kõige väiksema osakaaluga.

Maama levik seevastu on sarnane nii regilaulu- kui ka murdeandmetes. Mõlema põhjal tulevad esile Lõuna-Eesti piirkonnad, eelkõige Setomaa.

Vaadeldes aga emanimetuste sõnavormide sagedusloetelude arvulisi näitajaid, selgub, et kõige rohkem on *ema*-tüvelisi sõnavorme (287), kõige vähem on sõnavorme deminutiivse *enne(kene)* sagedusloetelus (9). Kui vaadata iga regilaulukaardi jaoks tehtud sõnavormide sagedusloetelusid ja valida iga loetelu kõige sagedasem sõnavorm, siis tuleb välja, et neist kõige rohkem esineb algvormis sõna *ema* (10 150). Neist kõige väiksema sagedusega on *nänni* (195).

Enne(kene) 'ema' sagedusloetelus on 9 sõnavormi, mida tundub väga vähe. Siiski on neist sõnavormidest kõige sagedasem deminutiivne *ennekene*, mis esineb 1255 juhul ning on sagedasem mitmest teisest emanimetusest. Näiteks, *maama*-alguselisi sõnavorme on kokku 32, millest kõige sagedasemat sõnavormi *maamakõnõ* on lauludes kasutatud 569 korral.

Arvuliste näitajate poolelt saab järeldusi teha ka kaartide osakaalu maksimumväärtuste kohta. Kõige suurema osakaaluga on *ema*-tüvelised ning *eit*- ja *eede*-tüvelised sõnad.

Mõlema osakaalu maksimumväärtus on 0,008. Seejuures on aga *eit-* ja *eede-*tüveliste sõnavormide sagedusloetelus kõige sagedasem sõnavorm *eit*, mida esineb 3585 juhul, samas, kui *ema-*tüveliste kõige sagedasemat sõnavormi on üle 10 000. Kõige väiksema osakaaluga on seevastu *mamma*, mille maksimumväärtus on 0,0009, ja deminutiivne *enne(kene)*, mille maksimum on 0,0018.

6.2. Isanimetuste analüüs

Võrreldes *isa-*tüvelisi sõnu regilaulukaardil ja murdekaardil (kaart 16 ja 17), selgub, et regilaulu- ja murdeandmetes on *isa-*tüveliste sõnade levik sarnane. Mõlemal kaardil on sõnalevik ühtlaselt üle-eestiline. Murdekaardil on vähe kihelkondi, kus sõna kasutus on märkimata, regilaulukaardil pole ühtegi kihelkonda, kus osakaal puuduks (erandiks Vormsi). Kahe erinevatel andmetel põhineva kaardi võrdluses ühtegi kindlat piirkonda esile tõsta ei saa, sest sõna on ühtlaselt levinud ning murdekaardilt ei selgu täpsemaid sagedusandmeid.

Ätt- ja *att-*tüveliste sõnade puhul aga tuleb kindlalt esile, millistes piirkondades sõna kasutusel on. Regilauluandmete põhjal (kaart 19) on selleks Tõstamaa, Varbla ja Audru kihelkond ning Kihnu saar, kus sõnade osakaal on kõige suurem. Neid ümbritsevates teistes Pärnumaa kihelkondades on sõna samuti levinud. Ka *äti* ja *ati* murdekaartidel (kaart 20 ja 21) tulevad kindlad levikualad esile peamiselt Pärnu- ja Mulgimaal. Mõlema murdekaardi ühisosa moodustab regilaulukaardil kõige suurema osakaaluga piirkonna. Kujutades kaht murdekaarti ühena, sarnaneb sõnade levikuala sellega regilaulukaardil.

*Taat-*tüveliste sõnade regilaulukaardil (kaart 22) eristub selgelt Lääne-Eesti suur osakaal, Põhja-Eesti keskmine osakaal ja Lõuna-Eesti ühtlaselt väike osakaal. Ka murdekaardil (kaart 23) on kõige hõredamalt märgitud Lõuna-Eestis Võru murde kihelkonnad. Mujal üle Eesti aga on murdekaardil sõna levik ühtlasemalt märgitud, vähe on kihelkondi, mis on märkimata. Murdekaardilt, erinevalt regilaulukaardist, ei tule *taadi* levikualadest peale Lõuna-Eesti ühtki teist piirkonda rohkem esile.

Isanimetuse *papa* (kaart 25) suurima osakaaluga kihelkond on Harju-Madise. Samuti on kaardil mitmeid keskmise osakaaluga kihelkondi, kuid need pole koondunud kokku, nagu teistest isanimetuste kaartidel nähtub, vaid on rohkem hajusamalt. Väikese osakaaluna on sõna levinud üle Eesti. Esile kerkivad ka osakaalu puudumised, mis on justkui kobaratena. Sõna hajusat levikut näitab ka murdekaart (kaart 26). Sõna levik on märgitud kihelkondades üle Eesti, kuid enamasti pole need eriti tihedalt märgitud. Kahe kaardi erinevusena tuleb välja, et mitmed sõna levikuga kihelkonnad murde- ja regilaulukaardi vahel ei ühti. Näiteks pole Harju-Madise murdekaardil sõna levikukohaks märgitud, kuid regilaulus on see suurima osakaaluga kihelkond.

Isanimetuste sõnavormide sagedusloetelude arvuliste näitajate analüüsil selgub, et kõige rohkem sõnavorme on *isa*-tüveliste sõnavormide sagedusloetelus, milles on kokku 471 sõnavormi. Kõige vähem on *papa*-alguselisi sõnavorme (20). Sagedusloetelude sagedasematest sõnavormidest kõige sagedasem on *isa*, mida esineb 9076 juhul. Kõige vähem on sõnavormi *ati* (196).

Isanimetuste regilaulukaartide osakaalu väärtustelt on suurima väärtusega *isa*-tüveliste sõnade osakaal, mille maksimum on 0,006. Sellegi näitaja puhul on väikseima osakaaluväärtusega *papa*, mille maksimumväärtus on 0,0012, mis on *isa*-tüveliste sõnade maksimumist viis korda väiksem.

6.3. Õenimetuste analüüs

Võrreldes omavahel *õde*-, *sõsar*- ja *sõtse*-tüveliste sõnade osakaalu regilauludes (kaart 28, 30 ja 32), joonistuvad selged erinevused Põhja- ja Lõuna-Eesti vahel. *Õde* on ühtlaselt suure osakaaluga levinud Põhja-Eestis, *sõsar* ja *sõtse* aga Lõuna-Eestis. Kui *sõsara* levik Lõuna-Eestis on ühtlaselt suur, siis *sõtse* puhul on osakaalu kese Mulgimaal ning mujal on *sõtse* osakaal valdavalt väike.

Regilaulukaartide kõrvutamisel murdekaartidega (kaart 29, 31, 33 ja 34) selgub, et nii *õe* kui *sõsara* murdekaardil on kujutatud levikuala sarnane regilaulu omaga. Erinevuseks on, kui regilaulukaardil on palju kõige väiksema osakaaluga kihelkondi, siis *õe* ja *sõsara* murdekaardil on suurem osa neist kihelkondadest märkimata. Koondades aga *sõtse*-tüveliste sõnade murdeandmed, on tulemus samuti sarnane regilauluandmetega. Erinevusena tuleb esile, et Põhja-Eestis on *sõtse* regilaulus väikese osakaaluga levinud, murdeandmetes *sõtse*-tüvelised sõnad Põhja-Eesti murdealadel puuduvad.

Õenimetuste sõnavormide sagedusloeteludest on kõige rohkem sõnavorme *sõsar*-tüveliste sagedusloetelus. *Sõsar*-tüvelisi sõnavorme on kokku 273. Seevastu kõige vähem sõnavorme on *sõts*-tüveliste sõnavormide sagedusloetelus (94). *Sõsar*-tüveliste sõnavormide arvukus on tingitud sellest, et neis on suur häälikuline variatiivsus ehk üht sõnavormi on võimalik erinevalt üles kirjutada. Näiteks, *sõsara* alaleütleva käändevorm *sõsarale* esineb kujudel *sõsaräle*, *sõsarõle*, *sõsaralõ*, *sõsarele*, *sõsarale* ja *sõsarile*. Lisaks on palju deminutiivseid sõnavorme, mida on samuti võimalik mitmel moel märkida (näiteks *sõsarakõnõ*, *sõsarõkõnõ*, *sõsarakene*).

Kõigi õenimetuste sagedusloetelude kõige sagedasematest sõnavormidest sagedaseim on algvormis sõna *õde*, mida esineb regilauludes 4144 juhul. Sellele järgneb *sõsar* (2833). *Sõts*-tüvelistest sõnavormidest on kõige sagedasem *sõtsi*, mida on lauludes kasutatud 678 korral. Sõnavormi *sõtsi* sagedus on ligikaudu neli korda väiksem kui algvormis sõna *sõsar* oma ning umbes kuus korda väiksem kui sõna *õde* sagedus.

Osakaalult aga on õenimetuste hulgas suurim *sõsar*-tüveliste sõnade osakaal, mille osakaalu maksimumväärtus on 0,007. *Õde*-tüveliste sõnade osakaalu maksimum on 0,005 ja *sõtse*-tüveliste oma on 0,0019.

6.4. Vennanimetuste analüüs

Vennanimetuste *vend* (g *venna*) ja *veli* (g *velle*, *velje*) regilaulukaartide (kaart 36 ja 38) võrdlusel joonistub samuti välja Põhja-Eesti ja Lõuna-Eesti vaheline erinevus. *Veli* on levinuim Lõuna-Eesti kihelkondades, *vend* aga on ühtlaselt Põhja-Eestis levinud. Need alad, kus *velle* osakaal on keskmisest suurem, on *venna* osakaalu kujutaval kaardil väikese osakaaluga. Ja vastupidi, alad, kus *venna* osakaal regilaulus on ühtlaselt suur, on *velle* kaardil väikese osakaaluga. Kui *venna* osakaal ei puudu üheski kihelkonnas, siis *velle* osakaal puudub mõnes Põhja-Eesti ja saarte kihelkondades.

Vennanimetuse *vend* regilaulukaardi kõrvutamisel murdekaardiga (kaart 37) selgub, et murdekaardil on *venna* levik lääne- ja keskmurdes kõige tihedamalt märgitud, ühtides seeläbi regilaulukaardil kihelkondadega, kus sõna on suure osakaaluga. Kui murdekaardil on Lõuna-Eestis *venna* kasutus peaaegu märkimata, siis regilaulukaardil on neil aladel sõna väike osakaal olemas. Peale selle, murdekaardil ei tule esile Kuusalu kihelkonna ja sellest lõuna poole jäävate kihelkondade ühtlaselt suur osakaal. Regilaulukaardil moodustavad need kihelkonnad võõndi Põhja-Eestist Kuusalu kihelkonnast Kesk-Eestisse.

Vennanimetuse *veli* murdekaardil (kaart 39) on kindlad piirkonnad, kus sõna on levinud: Lääne-Eesti ja Lõuna-Eesti. Samuti esineb *veli* viies rannikumurde kihelkonnas. Regilaulukaardil aga on suurema osakaaluga ainult Lõuna-Eesti. Nagu murdekaardil, regilaulus Lääne-Eesti esile ei tule. Murdekaardil on Põhja- ja Kesk-Eesti kihelkondades sõna levik märkimata, regilaulus on sõna siiski neil aladel väikese osakaaluga kasutusel.

Vennanimetuste sõnavormide sagedusloetelus on *veli*-, *velle*- ja *velje*-alguselisi sõnavorme kokku 382, *vend*- ja *venna*-alguselisi on 175. Kõige sagedasem sõnavorm on algvormis sõna *veli*, mida esineb lauludes 5817 juhul. *Vend*- ja *venna*-alguselistest

sõnavormidest on sagedaseim sõnavorm *venda* (4875), mille sagedus on pea tuhande võrra väiksem kui *veli* oma. *Veli-*, *velle-* ja *velje-*alguseliste sõnavormide väiksem sagedus on tingitud sellest, et sellega on moodustatud palju erinevaid deminutiive. Sõna *vend* omastava käände vorme on üks (*venna*) ja juba selle tõttu on sõnavariantide moodustamisvõimalusi vähem.

Regilaulukaartide osakaalu maksimumväärtuste vahel nii suuri erinevusi pole nagu sõnavormide sagedusloetelude arvuliste näitajate puhul. *Velle* osakaal on veidi suurem kui *venna* oma. Osakaalude maksimumväärtused on vastavalt 0,015 ja 0,012.

6.5. Nelja sugulusnimetuse võrdlev analüüs

Võrreldes kõigi ema-, isa-, õe- ja vennanimetuste osakaalu regilauludes (kaart 2, 16, 27, 35), siis nimetatud neljast koondkaartist on emanimetustel kõige rohkem piirkondi, mis on keskmise või keskmisest suurema osakaaluga. Samuti on need suurema osakaaluga kihelkonnad levinud küllaltki ühtlaselt üle Eesti. Isanimetuste koondkaart on neljast kaartist ainus, millel on Lõuna-Eesti (välja arvatud Setomaa) väikese osakaaluga. Vennanimetuste regilaulukaardil aga on Loode-Eestis valdavalt väikese osakaaluga kihelkonnad, Põhja- ja Kesk-Eesti on ühtlaselt keskmise osakaaluga. Seevastu õenimetuste osakaalu märkiv kaart on teistest kõige ühtlasemalt keskmisega sagedusega. Sellel on vaid mõned kihelkonnad, kus osakaal on keskmisest suurem.

Kõigilt neljalt koondkaardilt tuleb suure osakaaluga esile Setomaa. Ainult emanimetuste puhul on Setomaal osakaal veidi väiksem. Veel on kõigil neljal kaardil Tori kihelkond Pärnumaal keskmisest suurema osakaaluga. Nelja koondkaardi osakaalude maksimumväärtused on: emanimetuste 0,013, isanimetuste 0,009, õenimetuste 0,008 ja vennanimetuste 0,016.

Isa-tüveliste ja *ema*-tüveliste sõnade osakaal regilauludes on küllaltki sarnane: *ema*-tüveliste sõnade osakaalu maksimumväärtus on 0,008, *isa*-tüveliste osakaalu maksimum on 0,006. Sõnade *isa*, *isä*, *esä*, *ese* ja *eze* osakaalu tähistava kaardi (kaart 17) ning sõnade *ema*, *emä*, *imä* ja *ime* osakaalukaardi (kaart 3) võrdlusest selgub, et *isa*-tüvelised sõnad

on ühtlasemalt üle Eesti levinud, *ema*-tüveliste sõnade osakaalu puhul tuleb Lõuna-Eesti ja Põhja-Eesti vaheline kontrast rohkem esile. Mõlemal kaardil on Kesk-Eesti kihelkondades nende sõnade osakaal keskmine.

Omavahel on paralleelsed ka *õe* ja *sõsara* ning *venna* ja *velle* osakaalu kujutavad regilaulukaardid (kaardid 28 ja 30, kaardid 36 ja 38). Nii *õde* (g *õe*) kui *vend* (g *venna*) on omased Põhja-Eesti aladele, *sõsar*-tüvelised sõnad ja *veli* (g *velle*, *velje*) aga on omased Lõuna-Eesti piirkondadele.

Sarnased on ka *õe*- ja vennanimetuste sõnavormide sagedusloetelude arvulised näitajad. *Sõsar*-tüveliste ning *veli*-, *vell*- ja *velje*-alguseliste sõnavormide sagedusloeteludes on rohkem sõnavorme kui *õde*-tüveliste ning *vend*- ja *venna*-alguseliste sõnavormide sagedusloeteludes. Mõlemal juhul tuleneb see peamiselt sellest, et *sõsar*-tüveliste ning *veli*-, *vell*- või *velje*-alguseliste sõnadega on võimalik moodustada rohkem käände- ja deminutiivseid vorme, mida on erinevalt üles kirjutatud.

Õe- ja vennanimetuste omavahelise erinevusena saab esile tõsta nende sõnade osakaalu maksimumväärtused. *Venna* ja *velle* osakaalu maksimumid (vastavalt 0,012 ja 0,015) on suuremad kui *õde*-, *sõsar*- ja *sõtse*-tüveliste sõnade omad (vastavalt 0,005, 0,007 ja 0,0019). *Õde*- ja *sõsar*-tüveliste sõnade osakaalu maksimumväärtused on ligikaudu kaks korda väiksemad kui *venna* ja *velle* osakaalu maksimumid.

Kokkuvõte

Magistritöös uuriti nelja keskse sugulussõna – ema, isa, õde ja vend – eri tüvede ja olulisemate tüvevariantide levikut eesti regilauludes. Nende sugulussõnade analüüsimiseks kasutati läänemeresoome regilaulude koondandmebaasi eesti laulude osa. Tulemused kaardistati kaardirakenduses FILTER visualizations ja neid võrreldi „Väikese murdesõnastiku“ murdeandmetega.

Regilauludes on levinud pea kõik sugulussõnade tüved ja tüvevariandid, mis keeleandmete järgi analüüsitavate sugulussõnadena esitati. Emanimetuste hulgas oli kõige rohkem *ema*-tüvelisi sõnavorme; kõige vähem esines tüve *eit* *ä*- ja *a*-alguselisi variante. Isanimetustest oli kõige rohkem *isa*-tüvelisi sõnavorme; analüüsitud materjalis puudusid suguluse tähenduses uuem sõna *paps* ja Eduard Vääri esitatud haruldane isanimetus *aba*. Õenimetuste hulgas oli enim lõunaeesti *sõsar*-tüvelisi sõnavorme; puudus kaks sõna: *höde* ja *hõde*. Vennanimetustest olid kõik analüüsitud tüved ja nende variandid regilauludes olemas. Seejuures olid kõige sagedasemad *veli*-tüvelised sõnavormid.

Nelja sugulusnimetuse osakaalu koondkaartidelt selgus, et emanimetuste koondkaardil (kaart 2) oli kõige rohkem keskmise või keskmisest suurema osakaaluga piirkondi. Isa- ja vennanimetuste koondkaartidel (kaart 16 ja 35) tulid ainukesena esile selged väiksema osakaaluga alad, vastavalt Lõuna-Eestis (v.a Setomaa) ja Loode-Eestis. Õenimetuste koondkaart (kaart 27) seevastu paistis silma ühtlaselt keskmise osakaalu poolest. Sel kaardil oli teiste koondkaartidega võrreldes vähem keskmisest suurema osakaaluga kihelkondi.

Levikualadest tulid kõige laiemas mõttes esile erinevused Põhja- ja Lõuna-Eesti vahel, markeerides nii ajaloolist keelepiiri. Seda ilmestasid hästi õe- ja vennanimetuste levikukaardid. Nii mitmegi sugulusnimetuse analüüsil oli võimalik välja tuua ka Lääne-Eesti ja Pärnumaa. Näiteks oli regilauludes *eit*-tüvelised ja *taat*-tüvelised sõnad just Lääne-Eestis suurema osakaaluga.

Laiemate levikualade kõrval aga joonistusid kindlatel sõnadel välja kitsad levikualad. Nii oli *emm* (g *emme*) omane Saaremale, deminutiivne *ennekene* Mulgimaale, *maama* ning *tata* ja *tätä* Setomaale.

Regilaulu- ja murdeandmestike võrdlusel selgus, et enamasti olid tulemused väga sarnased. Nii ühtis sõna levik murdekaardil regilaulukaardi osakaalualadega *ema-*, *isa-*, *õde-*, *sõsar-*, *vend-* ja *veli-*tüveliste sõnade puhul. Samuti ühtisid kitsamale piirkonnale omaste *maama*, *tata* ja *tätä* levikuandmed.

Kahe andmestiku erinevusena kihelkondade vaates tulid esile juhud, mil sõna esines regilaulus, kuid murdeandmetes sõna levik puudus. *Eit-* ja *eede-*tüveliste sõnavormide osakaal oli regilaulus kõige suurem Hanila kihelkonnas, murdekaardil aga nimetatud kihelkonnas sõna kasutus polnud märgitudki. Niisamuti oli isanimetuse *papa* levik murdekaardil tähistamata Harju-Madise kihelkonnas, kus regilaulus oli sõnal suurim osakaal.

Analüüsitavate sugulussõnade sagedusi regilauludes vaadeldes selgus, et kõige rohkem lauldi emast. Just *ema* oli analüüsitavate regilauluandmete põhjal perekonnaliikmetest keskne tegelane. Ainuüksi algvormis sõna *ema* esines lauludes üle kümne tuhande korra. Siiski ei jäänud ka algvormis sõna *isa* sageduselt kaugemale, esinedes lauludes üle üheksa tuhande korra.

Kirjandus

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

EMS = Eesti murrete sõnaraamat. Toim. Mari Kendla, Mari-Liis Kalvik, Tiina Laansalu. <https://www.eki.ee/dict/ems/index.cgi>.

ERAB = Eesti regilaulude andmebaas. Eesti Kirjandusmuuseumi Rahvaluule Arhiiv. Tartu, 2003–2024. <http://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas>.

ETY = Eesti etümoloogiasõnaraamat 2012. Toim. Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

FILTER visualizations. Loonud Maciej Janicki, Kati Kallio, Eetu Mäkelä, Jukka Saarinen, Mari Sarv. Helsingi Ülikool, Soome Kirjanduse Selts, Eesti Kirjandusmuuseum. <https://filter-visualizations.rahtiapp.fi/>.

Junttila jt = Junttila, Santeri, Petri Kallio, Sampsa Holopainen, Juha Kuokkala, Juho Pystynen 2022a. Suomen vanhimman sanaston etymologinen verkkosanakirja: emä. <https://sanat.csc.fi/wiki/Etymologiadata:imsm:em%C3%A4>. Vaadatud 04.03.2023.

Junttila jt = Junttila, Santeri, Petri Kallio, Sampsa Holopainen, Juha Kuokkala, Juho Pystynen 2022b. Suomen vanhimman sanaston etymologinen verkkosanakirja: icä. <https://sanat.csc.fi/wiki/Etymologiadata:imsm:ic%C3%A4>. Vaadatud 04.03.2023.

Junttila jt = Junttila, Santeri, Petri Kallio, Sampsa Holopainen, Juha Kuokkala, Juho Pystynen 2022c. Suomen vanhimman sanaston etymologinen verkkosanakirja: veli. <https://sanat.csc.fi/wiki/EVE:veli>. Vaadatud 19.02.2024.

Klemm, Jürgen 2013. Tänapäeva eesti keele sugulussõnavara. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Labi, Kanni 2005. Regilaulukeelest kirjakeeleks. Jakob Hurda kaastöölise vaatepunkt. – Emakeele Seltsi aastaraamat, 51, 38–60.

Labi, Kanni 2006. Eesti regilaulude verbisemantika. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Metslang, Helle 1978. Süntaktilisi aspekte eesti regilaulu värsiparallelismis. Kandidaadiväitekiri. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.

Metsäranta jt = Metsäranta, Niklas, Veronika Milanova, Terhi Honkola 2023. Borrowability of kinship terms in Uralic languages. – *Finnisch-Ugrische Forschungen*, 68, 141–216.

Murdock, George Peter 1949. Social structure. New York: MacMillan.

Oja, Vilja 2017. Ema ja isa rahvakeelsed nimetused. – *Emakeele Seltsi aastaraamat*, 62, 146–166.

Pajusalu, Karl 2010. Äidin nimityksiä viron murteissa. – Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia* 259. Helsinki, 329–334.

Passmore jt = Passmore, Sam, Wolfgang Barth, Kyla Quinn, Simon J. Greenhill, Nicholas Evans, Fiona M. Jordan 2021. Kin against kin: internal co-selection and the coherence of kinship typologies. – *Biological Theory*, 16, 176–193.

Passmore jt = Passmore, Sam, Wolfgang Barth, Simon J. Greenhill, ... Fiona M. Jordan 2023. Kinbank: A global database of kinship terminology. – *PLOS ONE*, 18(5).

Passmore, Sam 2023. The global recurrence and variability of kinship terminology structure.

Peegel, Juhan 1997. Kuld on jäänud jälgedesse. Regivärsi keelest ja poetikast. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Peegel, Juhan 2004. Nimisõna poetilised sünonüümid eesti regivärssides. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Peegel, Juhan 2006 [1954]. Eesti vanade rahvalaulude keel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Read, Dwight 2015. Kinship terminology. – *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Oxford: Elsevier, 61–66.

- Ross, Kristiina 2015.** Regivärsist kirikulauluni. Kuidas ja milleks kõrvutada vanu allkeeli. – Keel ja Kirjandus, 7, 457–470.
- Rätsep, Huno 2009.** Mul kogu küla sugulasi täis. Sugulussõnadest ja nende päritolust. – Oma keel, 1, 21–33.
- Saareste, Andrus 1921.** Murdesõnad Põhja-Eestist. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.
- Sarv, Mari 2008.** Loomiseks loodud: regivärsimõõt traditsiooniprotsessis. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Sarv, Mari 2018.** Regilaulude keelest. – Sõida tasa üle silla. Raamat eesti keelest ja meelest. Toim. Raimo Raag, Jüri Valge. Tallinn: EKSA, 115–122.
- Sarv, Mari 2019.** Poetic metre as a function of language: linguistic grounds for metrical variation in Estonian runosongs. – Studia Metrica et Poetica, 6 (2), 102–148.
- Sarv, Mari 2021.** Mina, sina ja vana kasukas. – Horisont 6, 58–61.
- Sarv, Mari, Janika Oras 2020.** From tradition to data: The case of Estonian runosong. – Arv. Nordic Yearbook of Folklore, 76, 105–117.
- Tampere, Herbert 1956.** Eesti rahvalaule viisidega I. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Tampere, Herbert 1958.** Eesti rahvalaule viisidega III. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Tampere, Herbert 1960.** Eesti rahvalaule viisidega II. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Tampere, Herbert 1964.** Eesti rahvalaule viisidega IV. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tampere, Herbert 1965.** Eesti rahvalaule viisidega V. Tallinn: Valgus.
- Vaba, Lembit 2011.** Balti laenude uurimine avab meie kauget minevikku. – Keel ja kirjandus, 10, 734–763.
- Valmet, Aino 1952.** Sugulusmõisteid märkivat sõnavara eesti keeles. Diplomitöö. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- VMS = Väike murdesõnastik.** Toim. Valdek Pall. <https://www.eki.ee/dict/vms/>. Vaadatud 21.05.2024
- Võro-eesti-võro sõnaraamat.** <https://synaq.org/>. Vaadatud 09.05.2024.

Vääri, Eduard 2013 [1953]. Sugulusalane sõnavara läänemeresoome keeltes. Tallinn:
Eesti Keele Sihtasutus.

The terms of *mother*, *father*, *sister*, and *brother* in Estonian runosongs.

Summary

The master's thesis examines the distribution of four central kinship terms – mother, father, sister, and brother – across different stems and their major variants in Estonian runosongs. The analysis of these kinship terms utilizes the Estonian materials in the database of Finnic runosongs. The results are mapped using the FILTER visualizations application and compared with maps from the „Dialectological dictionary of Estonian“.

Almost all the stems and variants of the kinship terms known in Estonian dialects are found in the runosongs. Among the mother terms, the most common are the forms based on the stem *ema*; the least frequent words are the *eit*-stem variants with initial *ä* and *a*. For father terms, the most common forms are those based on the stem *isa*; the word *paps* and the rare father term *aba* are absent in the analysed materials. For sister terms, the most common forms are those based on the South Estonian terms stem *sõsar*; the words *höde* and *hõde* are absent. All analysed stems and their variants for brother terms are present in the runosongs, with the most common forms being based on the South Estonian stem *veli*.

The composite maps of the four kinship terms reveals that *mother* is the most common term used in runosongs (map 2). The composite maps for father and brother terms (map 16 and 35) uniquely highlights regions with a lower prevalence, specifically in southern Estonia (excluding Setomaa) and northwestern Estonia, respectively. The composite map for sister terms (map 27) stands out for its consistently medium prevalence. This map has fewer parishes with an above-average prevalence compared to the other composite maps.

Regional differences between Northern and Southern Estonia are most evident in the distribution maps for sister and brother terms. Additionally, certain kinship terms have distinctive regional distributions in western Estonia and Pärnumaa. For instance, the words based on *eit* and *taat* stems have a higher prevalence in western Estonia.

Beyond broader distribution areas, certain terms have very specific regional distributions. The term *emm* (genitive *emme*) is characteristic of Saaremaa, the diminutive *enne(kene)* is specific to Mulgimaa, and *maama* as well as *tata* and *tätä* are typical of Setomaa.

The comparison between runosong and dialect datasets reveals that the results are very similar in most cases. The distribution of words in the dialect map aligns with the prevalence areas in the runosong maps for words based on the stems *ema*, *isa*, *õde*, *sõsar*, *vend*, and *veli*. The distribution data for region-specific terms like *maama*, *tata*, and *tätä* also matches.

Differences between the two datasets are evident in cases where the prevalence of a word in the runosongs is recorded, but its distribution is absent in the dialect data. For instance, the forms based on *eit* and *eede* have the highest prevalence in the Hanila parish in the runosongs, but the use of these words is not recorded in the dialect map for the same parish. Similarly, the distribution of the term *papa* is not marked in the dialect map for Harju-Madise parish, where it has the highest prevalence in the runosongs.

The frequency of the kinship terms in the runosongs reveals that the most sung-about figure is the mother. The mother emerges as the central family member based on the analysed folk song data, with the base form of the word *ema* appearing in songs over ten thousand times. However, the base form of the word *isa* is also very frequent, appearing in songs over nine thousand times.

Lisa 1. Koostatud SQL päringud

SQL päring leidmaks sõna sagedusloetelu emanimetuse *emm* näitel:

```
SELECT words.text, COUNT(*) AS sagedus FROM words
JOIN word_occ ON words.w_id=word_occ.w_id
JOIN verses ON verses.v_id=word_occ.v_id
JOIN verse_poem ON verses.v_id=verse_poem.v_id
JOIN poems ON verse_poem.p_id=poems.p_id
WHERE verses.type="V"
AND poems.collection = "erab"
AND words.text REGEXP "[[:<:]]emm(?:[ää][iü]s|ikse|ike|[uo]|and|er|ateter)"
GROUP BY words.text
ORDER BY sagedus DESC;
```

Kõigi töös analüüsitud sugulusnimetuste regexp käsklused:

Emä:

```
[[:<:]]ema(?:n[td]|jõ|ki|lam|te[td]|uss|ved|lep|lehm|lin|hob|h?au[gve]
|n[öö]ge|[sj]är|eesl|rik|pu|palk|sp|sik|han|kas|l[äa][tp]s|last|laits|
piim|nahk|likus|keel|arm|kodu|maja|tütrel|venna|maa|luid|kana|rind|rüpe
|süle)
```

Emä:

```
[[:<:]]emä(?:n[td]|vas|jõ|lam|te[td]|veesse|lep|h[oe][bp]|jär|sus|mer|
kits|kas|[ns]e|maa|la[tp]s|last|arm|maja|kotu)
```

Imä:

```
[[:<:]]imä(?:n[td]|lam|täsid|täma|lep|li[ns]e|e|keel|kiil|dse|[pb]|lat
s|last|kodo|tüt[äa]r|gälatsi|kana|kanna)
```

Deminutiivne ime: [[:<:]]imek[eöä]

Emma, emmä ja immä:

[[[:<:]]emm[aä] (?!nd|teter|ste) | [[[:<:]]immä (?!kan|nd)

Deminutiivne enne: [[[:<:]]ennek[eõ]**Emm (g emme):**

[[[:<:]]emm (?! [aä] | [iü]s|ikse|ike | [uo] | and|er|ateter)

Memm (g memme):

[[[:<:]]memm (?! ekari|uli|es|a|epo[ei]g|etüt[aäe]r|epoja|epiim|elaps|eto
itja|ekodu|etütre|emuna|evenna)

Mamma: [[[:<:]]mamma (?!skala|jook|meel|leem|vet|tseda|li|koo)**Maama:** [[[:<:]]maama (?!ja|du|adu|r[dj] | aselitsa|rs|su|tütär)**Äit:** [[[:<:]]äit[[[:>:]]]**Äide:** [[[:<:]]äide[[[:>:]]]**Äidi:** [[[:<:]]äidi (?!k[aäeuiä])**Nann:** [[[:<:]]nannike**Nänn:**

[[[:<:]]nänn (?! [üuöäoa] | ili|epõu|inakh|e[dt] | **in**ärts|ekatsu|ileib|**in**äd[a
ä]l|eh|ib|eri|ilaits)

Nenn: [[[:<:]]nenn (?! [iauä])**Eit:**

[[[:<:]]eit (?!s| [üuiaä] [spnbv] | e[smn] | ele | [knvm] | [uaüä]m[ai] | l[ei] | [äa]
ks|uta|ik|evad|elik|jä|uteitu|ida | [iaäe]j[iaä] | uline|akamme)

Eide:

[[[:<:]]eide (?!ta[ks]s|õnn|vaev|t[si] | venna|tüt|põlv|po[ie]g|toa|hirm|p
iim|t[äa]s|taku|kodu|laps|otra|rat|arm|pärg|põll|maa|nips|tesse|rist|v
ilja|hing|kõdi|mäda|linna|pär|vakk)

Eede: [[:<:]]eede(?!ta[sk]s|rpuss|[nr]|lid|annus|õne)

Isa:

[[:<:]]isa(?!n[td]|m[ao]a|m[ei][hei]|nms|e|stel|l[ai]se|lik|av|ha|[sk]
|i|ka[nd][ed]|kerv|ted|var|aeg|aht|kti|nud|kadak|maja|kodu|toitja|hoon
e|toa|hool|tare)

Isä: [[:<:]]isä(?!n[td]|maa|m[ei][hei]|ns|e|ttömän|nnä|maja)

Esä:

[[:<:]]esä(?!n[td]|maa|ted|mi[ihl]|nildõ|ko[tdj][uo]|maja|kott[uo]|koh
a|tare)

Ese ja eze: [[:<:]]e[zs]e(?!m[ae]j|kod[uo]|poig|poja|line|nd|meid)

Ätt: [[:<:]]ätt(?!epütt|[uü]ma|[aä]|ik[ua]s)

Äti: [[:<:]]äti(?!k[uaä]s|kistä|ksa|nges|kess|k[ie]s[[:>:]])

Äte: [[:<:]]äte(?!kus|püt)

Att:

[[:<:]]att(?![iüu]m|äh|er|a|[uo]|istama|eta|epuu|emine|ija|istannud|si
)

Ati: [[:<:]]ati(?!ma|stama|vi|kasta|ne|kasse|hark|riti|kodu)

Papa: [[:<:]]papa(?!goi|nimelise|lam|nia|tasid)

Tätä: [[:<:]]tätä

Tata: [[:<:]]tata(?![ris]|tupõ|lle|ari|või|ta)

Tuat: [[:<:]]tuat[[:>:]]|[[:<:]]tuati[[:>:]]|[[:<:]]tuatije

Taet: [[:<:]]taet(?!u|sõ)

Taat:

[[:<:]]taat(?!s|[eõ]r|r[ie]|ab|avamba|alle|ama|aralla|eled|tiit|õk|eli
|ub)

Taadi:

[[[:<:]]taadi(?!õnn|ven|poeg|king|rist|poja|vilja|rat|tü[dt]|la[tp]s|kana|otra|arm|toit|ko[jd]|toa|vaev|tips|poiss)

Taade: [[[:<:]]taade(?!r|tar[kg]|laisk|linn|laade|vada|he|li|poig)

Toat, toati, toadi: [[[:<:]]toat[[[:>:]]|[[[:<:]]toati|[[[:<:]]toadi(?!õnn|tüt)

Õde: [[[:<:]]õde(?!mees|miis|orja|r|ndetud)

Õe:

[[[:<:]]õe(?!l[iauä][isl dmtgk]|l[[[:>:]]|tsu|[or]|m[ei][eih]|laps|tool|l[ns]u|po[ej]|lme|gat|tüt|lj|[sg]a[tk]s|nas|stam|lest|[lg][nu]|l[dmao]|m[ua]|lell|laa[idsm]l|llal|kül|[na]g[ae]|paik|ts[ie]|le[ik]|derist|nda|dane)

Ode: [[[:<:]]ode(?!r|v)

Oe: [[[:<:]]oel[et]|[[[:<:]]oed[[[:>:]]|[[[:<:]]oek[eas]

Ue:

[[[:<:]]uek[ae][ns]|[[[:<:]]uekse|[[[:<:]]ued[[[:>:]]|[[[:<:]]uele[[[:>:]]

Öde: [[[:<:]]öde

Öe:

[[[:<:]]öe(?!l[dg][iuae]|l[tn][uü]|takse|sel|tässe|tud|ritaja|ru|tõe|ti|ne|kuduja|linnu|võtte|ste|satäksä|mise|mees|last)

Sõsar: [[[:<:]]sõsar(?![õa]me[he]|silm|apo[ji]|akirja|dehulk|tvenda|sepu)

Sisar: [[[:<:]]sisar

Sösar: [[[:<:]]sös[aeäs](?!ivata)

Sõse: [[[:<:]]sõse(?!risõba|mees|rsilm|rjalg)

Soss: [[[:<:]]sosseke

Sõtse: [[[:<:]]sõtse(?!p[oõ]ja|[bp]u|kir|la[ts])

Sõts: [[:<:]]sõts(?!e|ihulk|ipoeg|ikaasa|ikusse|imees|ivell)

Sõdsõ: [[:<:]]sõdsõ

Tsõdsõ: [[:<:]]tsõdsõ(?!p[ouja]|miis|me|puu)

Tsõtse: [[:<:]]tsõtse(?!poja|m[ei]|line|kaasa)

Tsidsa: [[:<:]]tsidsa(?!mehe)

Tsidsä: [[:<:]]tsidsä(?!mehe|jal)

Tsidsi: [[:<:]]tsidsi

Vend: [[:<:]]vend(?!er|ro|elema|lus|evaeva|elaud|use)

Venna:

[[:<:]]venna(?!na[ie][nsz]|last|laps|po[ei]g|poja|väär|[hs][ua]lk|tüt|palga|särk|tapija|ihu|pruut|küla|laev|v[ea][ae]r|ratsu|veeretaja|mets|idealune|pois)

Veli: [[:<:]]veli(?!seja|n[gk]i|sõsar)

Vell:

[[:<:]]vell(?![eao]na[aie][ns]|epoig|epoja|evääril[ie]ne|elats|elast|esõsar|epõrsa|ekodu|eraha|pöksä|ing|erall)

Velje: [[:<:]]velje(?!na[ie][ns])

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helina Harend,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Ema-, isa-, õe- ja vennanimetused eesti regilauludes“, mille juhendajad on Karl Pajusalu ja Mari Sarv, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Helina Harend

28.05.2024